

Hur ska jag veta...

Socialarbetares reflektioner över vandan av att handla enligt barnets bästa

Eva Maria Catharina Balk

Helsingfors universitet

Statsvetenskapliga fakulteten

Socialt arbete

Pro gradu -avhandling

December 2012

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty

Statsvetenskapliga fakulteten

Laitos – Institution – Department

Institutionen för socialvetenskap

Tekijä – Författare – Author

Eva Maria Catharina Balk

Työn nimi – Arbetets titel – Title

Hur ska jag veta... Socialarbetares reflektioner över vandan av att handla enligt barnets bästa

Oppiaine – Läroämne – Subject

Socialt arbete

Työn laji – Arbetets art – Level

Pro gradu -avhandling

Aika – Datum – Month and year

December 2012

Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages

91 + 9 sidor

Tiivistelmä – Referat – Abstract

Ett reflektivt arbetsgrepp har i socialt arbete blivit allt viktigare i takt med utvecklingen mot en mera fragmentarisk samhällsstruktur som kännetecknas av osäkerhet, föränderliga krav och individuellt ansvar. Kritisk reflektion innebär att socialarbetare kritiskt granskar de perspektiv, antaganden och emotioner som styr deras arbete samt prövar om de ramar de handlar inom är diskriminerande, förtryckande eller orättfärdiga. Syftet med denna studie är att genom semistrukturerade intervjuer undersöka den kritiska reflektionens roll bland socialarbetare i barnskyddet. Den centrala utgångspunkten är att socialarbetarens reflektion påverkas av både individuella faktorer och socialt samspel i en historisk och kulturell kontext. Utifrån bl.a. Jan Fooks och Fiona Gardners (2007) definition av kritisk reflektion och Patricia King och Karen Kitcheners (1994) modell om reflektivt omdöme granskas hur socialarbetare reflekterar kring sitt arbete och sina bedömningar i komplexa situationer. Särskild vikt läggs vid hur kritisk reflektion och eventuella reflektionsskillnader förekommer i socialarbetarnas reflektioner. Av intresse är också när och i vilka sammanhang socialarbetare har möjlighet att reflektera.

Det empiriska materialet består av individuella semistrukturerade intervjuer med elva socialarbetare i barnskyddet. Intervjun var designad som en reflektionsprocess, vari ingick en kritisk händelse och två vinjetter. Analysen av det empiriska materialet utfördes i två skeden. En materialbaserad innehållsanalys gjordes för att utreda kring vad socialarbetarna reflekterar och en abduktiv analys, som influerats av forskning i reflektivt omdöme, gjordes för att utreda på vilket sätt de reflekterar.

Studiens resultat tyder på att socialarbetares bedömningar påverkas av såväl yttre faktorer, t.ex. tidbrist, arbetsmängd och klienters reaktioner, som olika underliggande känslor; otillräcklighet, ensamhet, rädsla och osäkerhet. Utifrån sättet att reflektera kring osäkra och komplexa situationer kan socialarbetarna kategoriseras i fyra olika reflektionstyper; defensiv, principfast, reflektivt osäker och säkert osäker. Kritisk reflektion, så som den har beskrivits i litteraturen, förekommer i liten skala. Socialarbetarna framhåller betydelsen av en trygg, accepterande och stödjande omgivning för att reflektionen skall fungera i arbetet.

Avainsanat – Nyckelord – Keywords

Reflektion, kritisk reflektion, osäkerhet, socialarbetare, barnskydd, bedömning

FÖRORD

Forskningsprocessen har varit en omfattande resa som berört och engagerat mig på personlig nivå samt influerat och influerats av reflektioner kring egna arbetserfarenheter, studier och personliga upplevelser. Samtidigt som mitt mål varit att undersöka socialarbetares reflektion i osäkra och komplexa situationer, har jag i rollen som forskare ofta själv befunnit mig i osäkerhetens virvelvind och i gränslandet mellan tvärvetenskapliga teorier och perspektiv. Genom min ständiga kunskapsiver har jag strävat efter att få bukt med osäkerheten och en överblick av de olika perspektivens mångfald. Under processens gång har jag känt mig inspirerad, motiverad, men ibland även frustrerad och villrådig. Jag har mer och mer börjat förstå Tao Te Chings ordspråk "Ju mera du vet, desto mindre förstår du". Tack vare kunskapssökandet och ett rikt intervjumaterial har jag haft möjlighet att konstruera en inre karta som gett mig förståelse för hur olika utgångspunkter, teorier och praktik ligger i förhållande till varandra. För att kunna begränsa och hitta min egen plats i perspektivens stora djungel har jag blivit tvungen att ständigt reflektera kring vad som är min inre kompass och vad som egentligen ligger till grund för mina egna val och målsättningar. Med denna erfarenhet i bagaget kan jag för en stund känna lite större säkerhet innan förändringens vind igen tar mig ut på nya äventyr.

Jag vill varmt tacka min handledare Synnöve Karvinen-Niinikoski för betydelsefull vägledning och intressanta handledningsdiskussioner. Jag vill även tacka alla "reflektionsbuddyn" som under processens fungerat som bollplank, gett inspiration och hjälpt mig vidare i processen, särskilt tack till Annette Tallberg, Jeannette Laurén och Katarina Fagerström. Ett tack går också till mina föräldrar för stöd och uppmuntran.

Slutligen vill jag ge ett stort tack till min man Anssi som tålmodigt och engagerat stött mig under hela processen. Tack för många givande reflektionsstunder, sporrande samtal, goda råd, teknisk hjälp och hushållsskötsel.

Esbo 4.12.2012

Maria Balk

INNEHÅLL

1	INLEDNING	6
2	MOT EN KRITISKT REFLEKTIV EXPERTIS I SOCIALT ARBETE	10
2.1	KONSTRUKTIVISTISK VS. SOCIALKONSTRUKTIONISTISK KUNSKAPSSYN	11
2.2	REFLEKTION OCH REFLEKTIV PRAKTIK	13
2.3	REFLEKTIONSIVÅER	15
2.3.1	<i>Reflektivt lärande enligt Ruch .....</i>	<i>16</i>
2.3.2	<i>Reflektivt omdöme enligt King och Kitchener .....</i>	<i>17</i>
2.4	KRITISK REFLEKTION	19
2.4.1	<i>Reflexivitet .....</i>	<i>21</i>
2.4.2	<i>Kritisk reflektion i praktik och forskning .....</i>	<i>23</i>
2.4.3	<i>Evidensbaserad praktik – ett hot? .....</i>	<i>27</i>
2.5	SAMMANFATTNING	28
3	ATT FORSKA I REFLEKTION	29
3.1	INFORMANTREKRYTERING	30
3.2	REFLEKTIONSPROCESSEN SOM FORSKNINGSDESIGN	31
3.2.1	<i>Inledande reflektionsfas .....</i>	<i>33</i>
3.2.2	<i>Kritiska händelser .....</i>	<i>33</i>
3.2.3	<i>Vinjetter .....</i>	<i>34</i>
3.2.4	<i>Avslutande reflektionsfas .....</i>	<i>35</i>
3.3	BEARBETNING OCH ANALYS AV MATERIAL	36
3.3.1	<i>Kring vad reflekterar socialarbetarna? .....</i>	<i>36</i>
3.3.2	<i>På vilket sätt reflekterar socialarbetarna? .....</i>	<i>38</i>
3.4	ETISKA ÖVERVÄGANDEN	39
4	VÅNDAN AV ATT HANDLA ENLIGT BARNETS BÄSTA	40
4.1	MÅLSÄTTNINGAR OCH IDEAL I BARNSKYDDET	40
4.2	VÅNDANS ISBERG	42
4.2.1	<i>Otillräcklighet .....</i>	<i>43</i>
4.2.2	<i>Ensamhet .....</i>	<i>47</i>
4.2.3	<i>Osäkerhet .....</i>	<i>49</i>
4.2.4	<i>Rädsla .....</i>	<i>51</i>
4.3	REFLEKTIONENS BETYDELSE I MÖTET MED VÅNDAN	54
4.3.1	<i>Arbetsparet .....</i>	<i>56</i>
4.3.2	<i>Teamet och förmannen .....</i>	<i>56</i>

5	SOCIALARBETARES SÄTT ATT BEMÖTA OCH REFLEKTERA ÖVER VÅNDAN	59
5.1	REFLEKTIONSTYPER.....	60
5.1.1	<i>Defensiv</i>	60
5.1.2	<i>Principfast</i>	62
5.1.3	<i>Reflektivt osäker</i>	64
5.1.4	<i>Säkert osäker</i>	65
5.2	HUR SYNS KRITISK REFLEKTION I REFLEKTIONERNA?	69
6	SAMMANFATTNING.....	71
6.1	UTVÄRDERING AV FORSKNINGSPROCESSEN.....	73
7	AVSLUTANDE DISKUSSION	77
	LITTERATUR.....	83
	BILAGA 1: INFORMATIONSBREV.....	92
	BILAGA 2: E-POST OM FÖRHANDSINFORMATION.....	93
	BILAGA 3: BLANKETT FÖR FÖRHANDSINFORMATION	94
	BILAGA 4: INTERVJUSHEMA	96
	BILAGA 5: KATEGORISERING AV KODER VID INNEHÅLLSANALYS.....	99

BILDER OCH TABELLER

BILD 1. VÅNDANS ISBERG	43
TABELL 1. SOCIALARBETARES BEMÖTANDE AV KOMPLEXA OCH OSÄKRA SITUATIONER	68

1 INLEDNING

För många år sedan levde en kejsare som tyckte så ofantligt mycket om vackra nya kläder att han gav ut alla sina pengar för att bli riktigt fin och grann... Två bedrögare kom till staden och lovade sy nya kläder till kejsaren. De sade att de använde en magisk tråd som gör att dumma personer inte kan se den. I själva verket använde de ingen tråd alls, men eftersom ingen vill framstå som dum låtsades alla som att de såg "kläderna" och kejsaren vandrade omkring naken. Men han har ju ingenting på sig! sade ett litet barn. Herre Gud, hör bara den oskyldiges röst! sade fadern; och den ene viskade till den andre vad barnet hade sagt. Han har ju ingenting på sig! ropade slutligen allt folket, och det kröp i kejsaren ty han tyckte att de hade rätt, men han tänkte som så: Nu måste jag hålla ut till processionens slut och så höll han sig ännu rakare, och kammarherrarna gick och bar på släpet som alls inte fanns.

(Ur sagan Kejsarens nya kläder)

Budskapet i H.C. Andersens saga från år 1837 symboliserar hur människor automatiskt anpassar sig till en grupps normer eller ett visst tänkesätt, även när det är uppenbart för dem själva att vissa åsikter och tillvägagångssätt är bristfälliga och kan ha ogynnsamma följder. Genom att ifrågasätta utmanar du inte bara kejsaren och hans styre utan också dig själv, din egen delaktighet och din rädsla för att inte duga och bli lämnad utanför. Om du liksom det lilla oskuldsfulla barnet i sagan utbrister att kejsaren är naken, påpekar du något som alla kan se men ingen vågat säga. Detta leder oss in på det tema som ligger till grund för denna avhandling, nämligen i vilken mån socialarbetare har mod och motivation att ifrågasätta och kritiskt reflektera över sin egen expertis, sina egna handlingar och de strukturer de verkar inom.

I barnskyddsarbetet möter socialarbetare ofta svåra och mångfacetterade psykosociala problem, på vilka det sällan finns lätta eller klara lösningar. Det är vanligt att det mellan socialarbetare, familjer och andra instanser förekommer meningsskiljaktigheter, starka känslor och olika tolkningar kring barnets behov. Barnskyddslagen ger vissa riktlinjer för arbetet, men trots detta finns det rätt stort utrymme för egna tolkningar och bedömningar. I dylika möten med människor i svåra och komplexa livssituationer är det viktigt

att socialarbetare har förmåga att tänka helhetsmässigt och förstå sammanhang på en djupare nivå. Med stöd av kritisk reflektion kan socialarbetare synliggöra och bli mera medvetna om de perspektiv, antaganden och emotioner som styr deras arbete. Genom reflektionen har de också möjlighet att kritiskt fundera på vilka arbetssätt, metoder och begrepp de automatiskt tagit till sig, utan att desto mera fundera på vad detta innebär för hur de arbetar och bemöter sina klienter. Chris Rojek, Geraldine Peacock och Stewart Collins (1988, 7) belyser att det språk som socialarbetare använder inte är neutralt. Språket påverkas av specifika historiska och professionella idéer som organiserar den professionella världen. De vedertagna begreppen i socialt arbete omfattar bl.a. respekt, tolerans, professionellt ansvar, vilka har hög anpassbarhet och inte kan definieras alltför noggrant. Den professionellas språk är samtidigt en form av makt som ger socialarbetaren möjlighet att kategorisera klienten och begränsa beteenden som anses vara onormala, olämpliga och riskfyllda.

Päivi Tynjälä (1999, 171–175) lyfter fram den reflektiva kunskapen som ett viktigt delområde i expertisen. Expertiskunskap består även av praktisk kunskap som kan erhållas via erfarenhet och teoretisk kunskap som kan härledas från exempelvis läroböcker. Med den reflektiva eller självreglerande kunskapen avses socialarbetarens förmåga att utvärdera sig själv och sina egna handlingssätt samt förmåga att sammanfoga både praktisk och formell kunskap. Betydelsen av professionellas reflektion betonas även i de uppställda kraven som förs fram i det allmänna kommunala tjänste- och arbetskollektivavtalet (AKTA), vilket används för att beskriva socialarbetares arbetsbild och fastställa de anställdas lön i den kommunala sektorn. Vid bedömningen av arbetets svårighetsnivå beaktas bl.a. hur mycket självständig reflektion som behövs och hur föränderliga reflektionssituationerna är. (Kuntatyönantajat, 2011.)

Den reflektiva expertisen fick större fokus som en följd av 1960-, 70- och 80-talens kritiska diskussioner om samhälle och socialt arbete (Karvinen-Niinikoski, 2005). Akademiseringen av socialarbetarutbildningen erbjöd det sociala arbetet kritiskt tänkande och teoretiska handlingssätt. Genom de postmoderna diskussionerna, som bland annat betonade kunskapsutveckling, diskursiv makt och människors handlingskraft, började man alltmera utmana och ifrågasätta de professionellas fokus på säkerhet och expertiskunskapens auktoritet. Istället lyfte man fram vikten av en förhandlande expertis som tar i beaktande klientens perspektiv och kunskapens mångfald. Det blev även allt viktigare med en reflektiv expertis som kunde förena teori och praktik och det fördes fram

krav på förnyade och flexibla handlingssätt, där bland annat kritisk reflektion fick en central roll. (Karvinen-Niinikoski 2009, 131–132.) Enligt Kirsi Juhila (2004) innebär den nya expertisen i socialt arbete att socialarbetare och klienter arbetar i samverkan, att klientens egen kunskap uppskattas, att information skapas tillsammans och att det lokala betonas. Socialt arbete ses som ett brett interaktionsarbete, vars utgångspunkt är människan i hennes verkliga situation. I arbetet läggs vikt vid att förstå samband mellan olika situationer, kulturer och samhällen. Den erfarenhetsbaserade kunskapen och även den personliga kunskapen anses således vara viktiga tillgångar i det reflektiva sättet att arbeta (Mutka 1998, 47). Den kritiska reflektionen är enligt Gurid Aga Askeland och Jan Fook (2009) också av stor betydelse med tanke på olika samhälls- och organisationsförändringar som inverkar på socialarbetets praktik. Nyuppkomna trender kan eventuellt upprätthålla värderingar och attityder som verkar mot rådande principer inom socialt arbete, samtidigt som de kan skapa möjligheter för utveckling inom professionen. Exempel på sådana trender är sammanslagningen av olika sektorer, betoningen på ökat brukarperspektiv och empowerment. Synnöve Karvinen (1996, 60–61) tillägger att förändringarna i socialarbetets expertis och de professionellas moraliska ansvar kräver reflektion av socialarbetaren. Velfärdsstaten har förändrats till att betona ett större individuellt ansvar, så att det moraliska ansvaret förflyttats från organisationen till individer. Idag förutsätts att individen självständigt reflekterar och tar ställning till sitt livs grundvärderingar, jämställdhet, rättvisa och solidaritet. I socialt arbete innebär detta ansvar en beredskap att kontinuerligt och kritiskt granska sin egen verksamhet och sina utgångspunkter. Till detta hör enligt Karvinen (1993, 17–24) upptäckten och förståelsen av hur människans egen livshistoria, värderingar, motiv, övertygelser samt tidigare arbetserfarenheter inverkar på arbetet.

Temat för min avhandling är relevant, eftersom kritisk reflektion enligt många forskare (bl.a. Fook och Gardner 2007, Gould och Baldwin 2004 samt Karvinen 2005) anses vara ett väsentligt och nödvändigt redskap i socialarbetets expertis för att socialarbetare skall kunna göra ett gott och klientcentrerat arbete. I takt med samhällets utveckling mot en mera postmodern och fragmentarisk samhällsstruktur, är det allt viktigare att socialarbetare har beredskap för att anpassa sig till föränderliga krav och osäkerhet i arbetssituationen samt är öppna för ny kunskap och nya perspektiv. Trots att kritisk reflektion på teoretisk nivå anses vara viktigt och betydelsefullt, stöds inte alltid den kritiska reflektionen på praktisk nivå. Jag önskar att denna avhandling kan vara ett bidrag till

diskussionen och forskningen om kritisk reflektion i socialt arbete. Min strävan är att belysa reflektionen i praktiken och låta de enskilda socialarbetarnas berättelser, perspektiv och upplevelser stå i centrum

Syftet med denna undersökning är således att utreda reflektionens roll bland socialarbetare i barnskyddet genom en närmare granskning av hur socialarbetare i barnskyddet reflekterar kring sitt arbete och sina bedömningar i komplexa situationer. Vid analysen läggs särskild tyngdpunkt på förekomsten av kritisk reflektion och eventuella reflektionsskillnader mellan intervjupersonerna. Av intresse är också hur socialarbetarna själva definierar reflektion och i vilka sammanhang de upplever sig ha möjlighet att reflektera. Reflektion och kritisk reflektion kan förenas med många olika begrepp och teorier. I denna undersökning går jag inte närmare in på kritiskt tänkande, metakognition eller kognitiva processer.

De relevanta frågeställningarna i studien är följande:

1. *Hur reflekterar socialarbetare i barnskyddet?*
  - a. Kan kritisk reflektion urskiljas?
  - b. Finns det skillnader mellan socialarbeters sätt att reflektera?
2. *I vilka sammanhang har socialarbetare möjlighet att reflektera?*

Avhandlingen består av sju kapitel. I kapitel två presenterar jag de teoretiska utgångspunkterna och den tidigare forskning som gjorts kring reflektion. I kapitel tre beskrivs forskningsdesignen och informantrekryteringen. Analysen av det empiriska materialet presenterar jag i kapitel fyra och fem. I kapitel fyra lyfter jag fram teman som socialarbetarna reflekterar kring, dvs. vilka faktorer som inverkar på deras arbete och bedömningar i barnskyddet. I samma kapitel går jag också in på reflektionens roll i arbetet. I kapitel fem granskar jag på vilket sätt socialarbetarna reflekterar. Målsättningen är att utreda om det finns skillnader mellan socialarbeters sätt att reflektera och i vilken mån kritisk reflektion syns i reflektionerna. I kapitel sex sammanfattar jag studiens resultat samt utvärderar forskningsprocessen. Avhandlingen avslutas med en reflektiv diskussion i kapitel sju.

2 MOT EN KRITISKT REFLEKTIV EXPERTIS I SOCIALT ARBETE

I det här kapitlet är min avsikt att beskriva de centrala teoretiska perspektiv och den tidigare forskning som avhandlingen vilar på. Mitt syfte är att reda ut den kritiska reflektionens roll i förhållande till andra likartade och relevanta begrepp som vanligtvis används vid diskussion och forskning av reflektion. Jag börjar med att beskriva innebörden av konstruktivistisk och socialkonstruktionistisk kunskapssyn. Sedan definierar jag allmänt reflektionsbegreppet och betydelsen av reflektiv praktik. Jag fortsätter med att beskriva teorier kring reflektionsnivåer för att därefter komma in på betydelsen av kritisk reflektion. Till slut utreder jag användningen av kritisk reflektion i praktik och forskning samt dess relation till evidensbaserad praktik.

Litteraturen kring forskningstemat spänner över många områden och reflektionsbegrepp förekommer inom olika kontexter och professioner, bl.a. förvaltning, hälsovård, socialt arbete, juridik och handel. Det har ofta framförts kritik mot att definitionerna av reflektion och kritisk reflektion är vaga och att det man kommit överens om är förvirrande, mångfacetterat och motsägelsefullt (Ixer 1999, Eraut 1994 och Moon 2004, 9). Kritisk reflektion har en stark grund i vuxenpedagogiken och har i första hand utformats för att utveckla lärande på arbetsplatsen samt för att utbilda professionella inom olika yrkesområden (Fook och Gardner, 2007b). I socialt arbete har forskare framförallt varit intresserade av hur kritisk reflektion kan bidra till att utveckla expertisen i socialt arbete, dvs. hur man kan utveckla transformativ kunskap. När tidigare kunskap inte längre fungerar bör man vara beredd på att utveckla ny kunskap. (Askeland, 2006.) Undersökningar kring reflektionens olika nivåer har vanligtvis gjorts för att utreda studerandes läro- och reflektionsprocess. Patricia M. Kings och Karen M. Kitcheners (1994) studier i reflektivt omdöme är här av stor relevans.

Det förekommer även kritik mot att de saknas forskning som stöder den kritiska reflektionens betydelse i praktiken (Ixer 1999, Hargreaves 2004). De undersökningar jag själv hittat om kritisk reflektion i socialt arbete har i huvudsak varit kvalitativa studier som gjorts på 2000-talet och utförts i samband med utbildning av professionella. Jan Fook och Fiona Gardner (2007, 128) hävdar att det kan vara svårt att forska i kritisk reflektion på ett mera ”objektivt” sätt på grund av att begreppet har en otydlig innebörd och har tolkats utifrån många olika perspektiv och teoretiska bakgrunder. Det är även svårt att i ett forskningssammanhang veta hur olika faktorer påverkar varandra, t.ex. handledarens

roll, deltagarnas tidigare utbildning, inflytande av andra deltagare och arbetskontexten. Då kritisk reflektion i huvudsak utvecklats för lärande och professionell utveckling, har det som koncept inte operationaliserats för forskning och därför finns få mätinstrument tillhanda.

2.1 Konstruktivistisk vs. socialkonstruktionistisk kunskaps-syn

Begreppen konstruktivism och socialkonstruktionism används ofta jämsides och sammanblandat för att beskriva synen på sanning och kunskap. Båda perspektiven framhåller att det inte finns någon objektiv sanning, utan enbart subjektiva uppfattningar eller historier som alla är lika sanna. (Lundby 2002, 85.) Inom båda perspektiven läggs således tyngdpunkt på hur människan skapar mening och ger olika upplevelser betydelse. Utgångspunkten är att människan i den meningsskapande aktiviteten bildar sig uppfattning om vad som för tillfället är användbart och meningsfullt, vilket vidare inverkar på hennes handlingar. Människans meningsskapande kan förändras ifall någon handling visar sig vara förtryckande, diskriminerande eller felaktig. (Lincoln och Guba 2000, 167.) Socialkonstruktionister skiljer sig från konstruktivister i sin uppfattning om att människan förstår sin omgivning och skapar mening genom relationer och social interaktion, där språket och kulturen är av stor vikt. Inom konstruktivismen läggs större vikt vid observatören och hans egna mentala konstruktioner. (Lundby 2002, 85 och 97.)

Konstruktivismen har särskilt utvecklats inom kognitiv psykologi och utvecklingspsykologi av bl.a. George Kelly (1955), Jean Piaget (1969), Ernst Von Glasersfeld (1993) och Lee Vygotsky (1978). Konstruktivismen kan ytterligare delas in i radikal konstruktivism, kognitiv konstruktivism och socialkonstruktivism. Enligt den mera kognitivt inriktade konstruktivismen engagerar sig varje individ i att konstruera sin upplevelse av världen genom kognitiva processer. Konstruktivismen skiljer sig således från den positivistiska vetenskapen i synsättet att världen inte kan förstås direkt, utan snarare genom de konstruktioner som skapas i människans medvetande. (Young och Collin 2004.)

Socialkonstruktionismen har influerats av bl.a. postmodernistiska och sociologiska tankegångar (Young och Collin 2004). I det postmoderna synsättet framhålls att människors perspektiv kontrolleras av olika maktstrukturer och att vissa strukturer är mera

legitimerade än andra. Därutöver lägger man vikt vid osäkerhet och accepterar att all kunskap kan förändras och ifrågasättas. (Fook och Gardner 2007, 31–34.) Målsättningen med det postmoderna socialarbetet är således att hitta en utväg från modernismens alltomfattande metanarrativ med en dominerande sanning. Istället understryks obalans, variation och komplexitet i de sociala relationerna och det sätts större vikt vid hur språkliga tolkningar och meningsgivanden görs. (Karvinen-Niinikoski 2009, 136–137.)

Vivien Burr (2003, 2) framhåller att det inte är möjligt att ge någon enhetlig definition av begreppet social konstruktionism. Kenneth J. Gergen (1985, 4–7) har presenterat fyra grunddrag eller så kallade minimikrav, som återfinns inom de flesta tolkningar av socialkonstruktionism. Inom socialkonstruktionismen råder det i första hand en kritisk inställning till kunskap som tagen för given. Det andra är att all kunskap och därtill hörande begrepp är historiskt och kulturellt specifika. Ingen kunskap kan alltså lyftas ur sitt sammanhang, eftersom den är ett resultat av och beroende av den historiska och kulturella kontext inom vilken den skapats. Det tredje kravet är att människor konstruerar intersubjektiv kunskap i sin dagliga interaktion med andra. Därför är interaktionen och särskilt det språk människor använder av stor betydelse. Vid interaktion konstrueras kunskap som formar den sociala verklighet människor lever i och som gör verkligheten meningsfull. Denna intersubjektiva kunskap leder till olika mänskliga handlingsmönster. Burr (2003, 63) inflikar att det språk som finns tillgängligt begränsar vad man kan tänka och säga, men också vad man kan göra. Peter Berger och Thomas Luckmann (1971) fortsätter att människor i sin delade syn på verkligheten delar antaganden om hur saker är och hur man bör bete sig enligt sociala konventioner. Social förståelse är på detta sätt en produkt av människors förståelse. Den sociala förståelsen är samtidigt objektiv, eftersom kunskap om verkligheten är vida överenskommen.

De centrala utgångspunkterna i min avhandling är att socialarbetet ständigt är i förändring och att socialarbetares reflektion påverkas av både individuella faktorer och sociala samspel i en historisk och kulturell kontext. Jag står bakom den socialkonstruktionistiska synen att socialarbetare genom sitt språk, sina metoder och handlingar i samspel med klienter, kollegor, chefer och politiker konstruerar det sociala arbetets praktik och verklighet. Genom interaktioner och handlingar upprätthålls vissa perspektiv, principer och maktstrukturer. Samtidigt är min utgångspunkt kognitivt konstruktivistiskt, eftersom jag anser att människor som agerar i yrkesroller gör det utifrån en föreställningsvärld, med vilket menas de föreställningar och antaganden som inverkar på hur personer konstrue-

rar sin verklighet. Föreställningsvärldarna kan se olika ut och liksom Thomas Jordan (2006,107) tror jag att människors föreställningsvärldar har en inre logik och bygger på vissa grundstenar som påverkar hur man tolkar, hur man känner inför det man gör, hur man väljer att agera och vilka färdigheter man utvecklar för att påverka sin omvärld.

2.2 Reflektion och reflektiv praktik

Reflektion definieras i Natur & Kulturs psykologilexikon (2012) som begrundan, eftertanke och förnyat övervägande, medan man i Svenska Akademiens ordlista (1998) beskriver ”reflektera” som att återkasta, återspegla och tänka kring eller över något. Enligt Peter Emsheimer, Hasse Hansson och Thomas Koppfeldt (2005, 5) skiljer sig reflektion från vanligt ”tänkande” eller ”grubblande” genom att den är påtagligt målinriktad och att den genomförs med någon form av systematik och struktur, där syftet är att distansera sig från gamla tankemönster, utveckla nya tankemönster samt söka lösningar på frågeställningar.

Vid utredning av reflektionens ursprung går vissa tillbaka till antiken och Sokrates betoning på kritisk självvärdering, medan andra ser filosofen och pedagogen John Dewey som grundare för den nuvarande reflektionsdiskursen (Fook och Gardner 2007b). Dewey (1933) hävdar att reflektion är en aktiv och avsiktligt metakognitiv tankeprocess, i vilken människan genom återkommande överväganden granskar sina olika tankestrukturer. Genom reflektionen möjliggörs lärande via erfarenhet. Dewey skiljer mellan rutinhandlingar, som grundar sig på tradition och yttre auktoritet, och reflektiva handlingar, som inbegriper ett ansvarstagande och personligt intresse för händelsens utgång. Fokus sätts på praktiska problem och det är tillåtet med viss tvekan och osäkerhet innan en lämplig lösning uppnås. Praktikern är således inte passiv och avhängig av utomstående auktoriteter, böcker eller teorier, utan hon har ett eget ansvar i den aktiva och undersökande upptäckarprocessen. Dewey menar att vi genom reflektion över olika problem och lösningar kan sammanställa och integrera teoretiska koncept i vår praktik. Reflektion kan således ses som den intellektuella och känsloladdade verksamhet, där individen uppnår ny förståelse genom att aktivt undersöka sina erfarenheter. Sinikka Ojanen (1990, 7) menar att reflektion är ett metatänkande som också kan innebära att man på vetenskaplig grund analyserar eget arbete. Behovet av reflektion föds i huvudsak då upplevelser är komplicerade och tankeväckande. Under reflektionsprocessen bör

en person tåla tvivel och tillåta sökande innan idéerna leder till ett slutresultat. Reflektion är således kritiskt tänkande och ifrågasättande av olika alternativ. Enligt Neil Thompson (2005, 147) innebär reflektion i socialt arbete att socialarbetare under handlingens gång bl.a. funderar på vad de gör och varför de ställer vissa mål. För att reflektionen skall fungera är det en fördel att socialarbetaren har en god professionell kunskapsbas, analytisk förmåga, skicklighet i att lösa problem kreativt samt klarar av att utreda komplicerade situationer.

Reflektionens betydelse för praktiken har särskilt lyfts fram av Donald A. Schön (1983, 1987) som tillsammans med Chris Argyris (1974) utvecklat begreppet reflektiv praktik. Schön ansluter sig till Deweys syn på reflektion och menar att reflektion är en viktig lärostrategi, genom vilken professionella kan bli medvetna om sin tysta kunskapsbas. Teorin kring reflektiv praktik har ursprungligen utformats i utbildningssammanhang för att främja lärande och utveckling i praktiken. Strävan har varit att medvetandegöra och minska den bekymmersamma klyfta som finns mellan allmän expertisteori och praktisk verksamhet. Reflektiv praktik har därefter använts inom många olika yrkes- och vetenskapsområden, t.ex. utbildning, social- och hälsovård och affärsverksamhet. Begreppet har efter 1990-talet fått mera stabila former i Finland, både i socialarbetarutbildningen och i den praktiska yrkesverksamheten. (Karvinen-Niinikoski, 2005.)

Reflektiv praktik innebär att praktikern reflekterar kring sina upplevelser och det hon lärt sig i den professionella praktiken, vilket anses leda till förbättring, utforskande och kontinuerligt lärande. Schön har myntat begreppen reflektion i praktiken "reflection in action" och reflektion över praktiken "reflection on action". Reflektion över praktiken innebär att praktikern efter en situation reflekterar kring de egna reaktionernas orsaker och följder. Med reflektion i praktiken syftar Schön på en process där praktikern utvecklar kunskap i praktiken, istället för att hon använder redan existerande teorier. Detta innebär att hon ständigt skapar nya sätt att bemöta problem. Det reflektiva närmandesättet placerar således praktikern, snarare än akademikern eller forskaren, på en central plats i utvecklingen och användningen av kunskap. Schön (1983) är skeptisk till det tekniskt rationella perspektivet, som grundar sig i den evidensbaserade synen på hur kunskap utvecklas. Enligt det tekniskt rationella perspektivet är kunskap härledd från en vetenskaplig kunskapsbas och används för välformade vetenskapliga problem. Schön anser att detta perspektiv inte lämpar sig i arbetet med människor, eftersom grunden för

beslutsfattandet i socialt arbete ofta inkluderar uppfattningar och känslor som kan vara rätt motstridiga. Många av de problem som socialarbetare möter är oklara och obestämbara och kan således inte lösas på ett entydigt sätt. Om en socialarbetare till exempel måste avgöra huruvida en familj försummar sitt barn kan hon då hon träffar familjen märka vissa tecken på försummelse, men samtidigt andra tecken på omvårdnad och kärlek.

I den reflektiva praktiken värdesätts induktiv kunskap och den kan samtidigt ses som ett hjälpmedel vid utvecklingen av praktiken samt som en praktikforskningsprocess, där teori utvecklas utgående från praktiken. Det är således allt viktigare med intuition och öppenhet för nya kontexter och de olika perspektiv som råder där. Malcolm Payne (2005, 33) menar att en reflektiv praktik inte enbart innebär att praktikern noggrant tänker igenom och tar i beaktande alla aspekter i en situation. Det handlar om ett strukturerat system som hjälper henne att tänka igenom händelser antingen då hon är närvarande i en situation eller att hon efter situationen utvärderar de tekniker hon använt sig av med mera. Vid beslutsfattandet, i t.ex. barnskyddet, är det viktigt att socialarbetaren tar i beaktande barnets säkerhet och trygghet, men även strukturella, institutionella och lokala faktorer.

2.3 Reflektionsnivåer

Reflektionen kan enligt olika forskare delas in i olika nivåer och en del menar att det kan finnas skillnader i människors sätt att reflektera. Vid definition av reflektionsnivåer beskrivs reflektionen vanligtvis som en process som genomgår olika skeden och där målet är att nå en djupare och mera kritisk nivå som kan leda till omvandling. I de flesta modeller är det vanligt att lyfta fram tre olika nivåer, där den första kan anses vara en deskriptiv nivå, den andra en mera reflektiv nivå och det tredje en kritisk och transformerad nivå. (White, Fook och Gardner, 2006.) En del menar att kritisk reflektion kräver att en person på viss nivå är medveten om sig själv och har förmåga att analysera sina egna reaktioner. Jack Mezirow (2000, 11) lyfter här fram personlig och emotionell mognad, medan Patricia Cranton (2000, 190) poängterar att olika lärosätt och kognitiva stilar kan inverka. Personlig och individuell historia samt emotionella upplevelser är också av betydelse. Ett exempel på hur skillnader i reflektion kan beskrivas är pedagogerna Argyris och Schöns (1974) teori om att en läroprocess omfattar två former av

lärande; enkel- och dubbellooplärande. Enkellooplärande innebär att personen korrigerar fel och oregelbundenheter, för att sedan kunna fortsätta på samma sätt som hon gjort tidigare utan att grundläggande antaganden om verkligheten förändras. Dubbellooplärande är inte enbart en korrigeringsprocess utan innebär även att personen formulerar frågor och betraktar sina handlingar ur nya perspektiv, så att insikter och rutiner förändras.

2.3.1 Reflektivt lärande enligt Ruch

Habermas (1973) beskrivning av kunskapen som teknisk, praktisk eller emancipatorisk (frigörande) används ofta som teoretisk bas för att urskilja olika typer av reflektion. Gillian Ruch (2000) har med influens av Habermas modell och andra forskare delat in reflektionen eller det reflektiva lärandet i fyra olika områden; teknisk, praktisk, processinriktad och kritisk reflektion. Det reflektiva lärandet är en process där personen reflekterar över de fyra olika kunskapsformerna, vilket bidrar till förståelse av en situation.

Vid teknisk reflektion läggs fokus på teknisk rationalitet och en empirisk analytisk nivå av vetande. Ruch definierar, med hänvisning till Jürgen Habermas (1973), Max Van Manen (1977), Neville Hatton och David Smith (1995), den tekniska reflektionen som att beslutsfattande och problemlösning görs genom omedelbara handlingar och färdigheter. Vid problemlösning används externa och tekniska kunskapskällor som härletts från formella teorier och forskning.

I den praktiska reflektionen ligger tyngdpunkten på hur praktikers personliga antaganden påverkar praktiken. Kunskapen anses vara konstruerad, kontextuell och intersubjektiv. Målsättningen är att söka alternativa svar, öka professionellas förståelse och erbjuda personlig insikt. Genom praktisk reflektion kan socialarbetaren börja med att gå djupare och öka medvetenheten om sina handlingar, för att senare kritiskt värdera den ideologi och de antaganden som styr hennes tänkande och känslor i praktiken. (Schön 1987, Hatton och Smith 1995, ref. Ruch 2000.)

Processinriktad reflektion är bl.a. baserad på psykodynamisk teori och kännetecknas av både medvetna och omedvetna aspekter i reflektionen, särskilt överföring mellan arbetare och klient. Reflektionen inkluderar också utvecklingen av det reflexiva självet i inter-

aktion med andra. (Nathan 1993, Hughes och Pengelly 1997, Sheppard 1999 samt Taylor & White 2000, ref. Ruch 2000.)

Syftet med den kritiska reflektionen är att förändra praktiken genom att utmana existerande sociala, politiska och kulturella villkor. Vid kritisk reflektion beaktas även hur etiska och moraliska villkor följs vid bedömningar, t.ex. om den professionella handlingen är rättvis, välgrundad och respektfull. (Habermas 1973, Clift m.fl. 1990, ref. Ruch 2000.)

Enligt en undersökning som Ruch (2005) gjort för att granska hur socialarbetare inom barn- och familjearbete förstår och använder sig av reflektiv praktik framkom det att praktikers sätt att reflektera kan indelas i två kategorier; teknisk reflektion och holistisk reflektion. Forskningen utfördes genom etnografiska observationer samt intervjuer med socialarbetare och förmän som hörde till två olika team inom familjearbete. Praktiker som hade en mera tekniskt rationell inställning till arbetet tenderade att vara mera praktiskt inriktade genom att de mera fokuserade på vad och hur de gjorde något och med strävan att göra det bättre nästa gång. De ställde inte ofta frågan varför, t.ex. varför något hände eller inte hände. Ruch framhåller att de praktiker som var mera holistiskt reflektiva också hade en mera relationsinriktad och risktagande inställning till sin praktik. Det som förenade de holistiskt reflekterande socialarbetarna var även att de hade en mera integrerad och mångfacetterad syn på kunskap som omfattade alla de fyra typer av reflektion som Ruch tidigare har skrivit om. Ett kännetecken för de holistiskt reflektiva praktikerna var deras förmåga att ständigt vara professionellt nyfikna och ställa frågan "varför". De holistiskt reflektiva praktikerna var även mera medvetna om betydelsen av sina personliga och professionella erfarenheter, övertygelser och tankar samt vikten av öppen kommunikation med klienter och andra parter. Kunskap ansågs inte enbart vara holistisk, utan även dynamisk och specifik för varje enskild situation. I studien lyfte praktiker även fram betydelsen av stödjande strukturer i omgivningen, såsom informella och formella diskussioner med kollegor samt konsultationstillfällen utöver arbetshandledning.

2.3.2 Reflektivt omdöme enligt King och Kitcheners

Patricia King och Karen Kitcheners (2004) modell för "reflektivt omdöme" (The Reflective Judgment Model) har ofta använts för att beskriva hur reflektionen kan grade-

ras. Modellen baserar sig bland annat på Jean Piagets (1974) teori om kognitiv utveckling, men grundar sig även mycket på William Perrys (1970) och John Deweys (1933, 1938) tankegångar. Forskningstraditionen är konstruktivistisk och utvecklingsbaserad. Enligt den konstruktivistiska synen konstruerar människor aktivt sin sociala och fysiska värld. Människors eget sätt att skapa mening styr således deras sätt att vara i världen. Utvecklingsperspektivet står för att människor kan förändras och utvecklas i hur de konstruerar sin mening om omvärlden. Människans sinne är ett filter, genom vilket hon utforskar världen och vars grundantaganden formar vissa systemiska regelbundenheter och gränser för hur hon förstår och gör något. Utveckling och tillväxt följer av att de meningsbärande strukturer som styr det medvetna tänkande genomgår transformation. Således sätts inte fokus på vad vi vet – innehållet –, utan hur vi vet vad vi vet. (Boes m.fl. 2010, 5.)

King och Kitchener (1994, 127) refererar till flera olika studier som gjorts kring reflektivt omdöme. Den huvudsakliga longitudinella studien av reflektivt omdöme pågick över tio år med testningar år 1977, 1979, 1983 och 1987. Vid sina undersökningar har de utfört semistrukturerade intervjuer och bitt intervjudeltagarna ta ställning till fyra olika dilemman. Med grund i sin forskning har King och Kitchener (1994, 14–15) formulerat sju olika nivåer för att beskriva människors olika syn och antaganden om kunskap och hur kunskap förvärfvas. Dessa nivåer kan ytterligare delats in i tre huvudgrupper. I det prereflekstiva stadiet (nivå 1–3) anser personen att kunskap är konkret och säker och att det finns korrekta svar till alla frågor. Personen har stor tillit till auktoritetsfigurer, men litar även på övertygelser och personliga åsikter. I det kvasireflekstiva stadiet (4–5) blir personen medveten om att osäkerhet är en del av vetandeprocessen och att kunskap konstrueras. Personer på denna nivå förstår att olika synsätt på svåra frågor baserar sig på olika typer av bevis och regler. I det reflekstiva stadiet (6–7) ses vetande som osäkert och skapat genom tolkning, samtidigt som det anses vara möjligt att göra epistemologiskt hållbara påståenden om vilken tolkning som har störst sanningsvärde eller är den bästa lösningen på ett problem under rådande omständigheter.

Anna-Maija Pirttilä-Backman och Anna Kajanne (2001) har vid en longitudinell undersökning av hur implicit epistemologi utvecklas hos finländska vuxna använt sig av King och Kitcheners metod och intervjumodell. Det visade sig att det förekommer positiva förändringar i tänkandet under vuxenåldern och att nivån för reflektivt omdöme ökade mellan de olika intervjuperioderna. Utbildning visade sig vara en stark förutsättning för

utveckling, men även vanan av att bemöta olikhet samt en utforskande inställning var betydelsefulla faktorer. Enligt King och Kitchener (1990a) verkar utbildning utveckla det reflektiva tänkandet hos personer som påbörjat sina studier som unga. Livserfarenheter utanför universitetsstudierna, såsom fritidsintressen och arbete kan även stöda reflektionen. Enligt Pirttilä-Backman (1993, 140) främjas reflektionen även av att personen ifrågasätter egna åsikter, har ansvar för egna uppgifter samt har förmåga att ta olika roller.

2.4 Kritisk reflektion

Det kritiska i kritisk reflektion innebär enligt vuxenpedagogen Stephen Brookfield (2009) att en person enligt den kritiska teorin blir medveten om maktrelationer och hegemoniska dimensioner som på omedveten nivå kan styra hennes handlingar. I den kritiska teorin betonas också betydelsen av att människor blir medvetna om hur effektiv social förändring kan ske på både individuell och samhällelig nivå. Individer kan således både influeras av och influera sin sociala kontext. Det är därför av vikt att fundera på hur vi själva kan påverka och arbeta för en jämlikare och mera demokratisk omgivning. Den kritiska teorin lär oss att identifiera, utmana och ändra på de dominanta ideologier som blint har accepterats av majoriteten och som påverkar den dagliga praktiken. Gurid Aga Askeland (2006), som även utgår från en vuxenpedagogisk infallsvinkel med betoning på kritisk teori, menar att kritisk reflektion blivit något av ett modeord i många professioner idag utan att begreppet definierats ordentligt. I professionella sammanhang har reflektion och kritisk reflektion ofta använts synonymt och avsett allt tänkande och all utvärdering i den yrkesmässiga praktiken. Askeland hävdar dock att reflektion inte av sig själv kan anses vara kritisk. Ordet ”kritisk” kommer ursprungligen från det grekiska ordet kritik och betyder att kunna skilja mellan sant och falskt, skyldig och oskyldig. Målsättningen vid både reflektion och kritisk reflektion är att generera ny kunskap, för att vidareutveckla praktiken och stärka beredskapen för det man kan möta i framtiden. Båda erkänner tyst kunskap och praktisk visdom som kunskapskällor. En reflektiv process är således ett erfarenhetsbaserat närmandesätt. Att vara kritiskt reflekterande innebär dock att socialarbetare ifrågasätter den rådande sociala ordningen och granskar om de ramar de handlar inom kan verka diskriminerande, förtryckande eller orättvisa.

Kritisk reflektion skall synliggöra oacceptabla förhållanden, både de vi själva bidrar till och de som hör samman med samfundsstrukturer och institutioner.

Jan Fooks och Fiona Gardners (2007, 23) beskrivning av kritisk reflektion baserar sig på de fyra teoretiska referensramarna; reflektiv praktik, kritisk teori, postmodernism/dekonstruktion samt reflexivitet. Utifrån det postmodernistiska synsättet är det viktigt att vid kritisk reflektion medvetandegöra maktstrukturer. Socialarbetare bör ta hänsyn till att de med sina kulturella erfarenheter omedvetet och medvetet kan förespråka vissa aspekter av verkligheten och samtidigt diskvalificera andra. Med influenser från kritisk teori kan vi lättare förstå vad vi med hjälp av kritisk reflektion kan eller kunde uppnå (Fook 2005b). Termerna reflektiv praktik och kritisk reflektion används enligt Fook (2005a) ofta synonymt. Inom båda perspektiven framhålls betydelsen av att ständigt granska praktiken med målsättningen att känna igen bakomliggande antaganden. Skillnader märks dock då begreppen granskas på mera teoretisk nivå och man närmare funderar på vilka bakgrundsantaganden som prioriteras och för vilket ändamål den reflektiva processen görs. Bakgrundsantaganden kan på basis av område röra sig från personliga och samhälleliga till historiska antaganden. Kritisk reflektion är reflektiv praktik, där man fokuserar på tänkandets bakgrundsantaganden och maktantaganden. Den fjärde viktiga referensramen reflexivitet beskrivs närmare i avsnitt 2.4.1. Jan Fook (2005b) menar att kritisk reflektion hjälper socialarbetare att komma underfund med hur vissa bakomliggande antaganden begränsar arbetet, så att de eventuellt kan hitta nya kreativa sätt att tänka och handla. Kritisk reflektion gör att den sociala förändringen kan möjliggöras på individnivå. Förändrade handlingssätt kan samtidigt leda till förändring i de sociala sammanhang där socialarbetare arbetar. Fook anser att kritisk reflektion lämpar sig för dagens sociala arbete som strävar efter rättvisa och social förändring. Genom att bli kritiskt medvetna om våra egna antaganden kan vi utmana etablerade och rutinemässiga mönster och meningsperspektiv, med vilka vi har skapat mening i mötet med världen, andra och oss själva. Ifall socialarbetaren inte är medveten om grunden till sina egna tankegångar, värderingar och trosuppfattningar, kan hon vid klientmötet lätt styras av omedvetna förutfattade meningar. (Fook, 2005b.)

Även vuxenpedagogen Jack Mezirow (2000) har i sin definition av kritisk reflektion även influerats av kritisk teori, men han betonar mera än de tidigare nämnda forskarna betydelsen av kognitiva strukturer vid perspektivförändring och transformativt lärande. Mezirow (1990) framhåller att meningssstrukturer är invanda förväntningar och under-

förstådda normer som människan använder för att tolka olika situationer. Meningsperspektiv kan ses som antagandestrukturer, vilka inverkar på hur nya erfarenheter integreras och omskapas. Dessa invanda förväntningar kan också ses som personliga konstruktioner, personliga ideologier, konceptuella kartor eller utvecklingsstadier. De flesta meningsperspektiv är förvärvade genom kulturell assimilation och är ofta okritiskt förvärvade vid socialisationen i barndomen. Människans meningsscheman kan förändras genom reflektion, vilket kan leda till perspektivförändring och förändrade handlingsmönster. Vid perspektivförändring blir individen kritiskt medveten om vilka förutfattade meningar som påverkat hennes sätt att observera, förstå och känna världen omkring sig. Dilemman som inte kan lösas enligt tidigare invanda sätt utgör ofta vändpunkter som påskyndar den kritiska reflektionen. (Mezirow 1990, 2–4.)

2.4.1 Reflexivitet

Fook och Gardner (2007) lyfter fram reflexiviteten som en viktig del av kritisk reflektion. Reflektion och reflexivitet har utvecklats från olika diskurser. Idén om reflexivitet har i huvudsak sitt ursprung i den socialvetenskapliga forskningsdiskursen, t.ex. kvalitativ och etnografisk forskning i antropologi, där det varit viktigt med en medvetenhet om att forskningsresultaten ofta är tolkningar utifrån egna tankemodeller, istället för objektiva redovisningar av en objektiv verklighet. Reflektion anses höra samman med en process där en person reflekterar kring praktiken, medan reflexivitet mera handlar om en persons förmåga att kunna placera sig själv i bilden och vara medveten om hur hon själv påverkar processen. Reflexivitet innebär att personen upptäcker att självet och olika sidor av den egna verksamheten inverkar på hur världen tolkas. Reflexivitet ger en ny innebörd till begreppet kritisk reflektion i och med att människan nu kan se sig själv som skapare av information. Praktikern börjar förstå att övertygelser, kulturella strukturer och fördomar till viss del kan vara styrda av kontexten som hon verkar i. Reflexivitet kännetecknas av att människan blir medveten om att kunskap och hennes sociala ställning inverkar på vad hon ser och hur hon ser något. Istället för att ställa sig själv utanför situationen och reflektera över den märker personen att hon ständigt är reflexivt delaktig i olika interaktioner. (Fook 1999b, 2005a.)

Carolyn Taylor och Susan White (2000, 197–201) har utvecklat det reflexiva arbetssättet med målsättningen att kunna gå bakom begränsningarna i både den evidensbaserade och reflektiva traditionen. I den reflexiva praktiken skapar arbetstagaren alltid kunskap i

praktiken. Reflexivitet kan beskrivas som ett kritiskt närmandesätt till professionell praktik och ifrågasättande av hur kunskap har skapats och hur maktrelationer influerar skapandet av kunskap. Den reflexiva praktikern är medveten om de antaganden och kognitiva processer som inverkar på hennes förhållningssätt till praktiska situationer och skapande av kunskap. Enligt Taylor och White innebär reflexivitet en persons förmåga att kunna se både inåt och utåt samt samband med kulturella och sociala tolkningar.

Även Heather D'Cruz, Philip Gillingham och Sebastian Melendez (2007) diskuterar betydelsen och definitionen av reflexivitet och kritisk reflektion. Vid kritisk reflektion kan användningen av kritisk händelse, dvs. en händelse som varit meningsfull för praktiken, fungera som bas för kunskapsskapande och kännetecknas som reflektion över praktiken. Medan den kritiska händelsen finns i historien och mera ses som en läromöjlighet kan reflexivitet ses som ett kritiskt närmandesätt till den kunskap som skapas i stunden. Den reflexiva praktikern är ständigt upptagen med att ifrågasätta sina egna och andra kunskapspåståenden då hon deltar i social interaktion, vilket även kan kallas för det som Schön kallade reflektion i praktiken. Författarna delar in reflexiviteten i tre kategorier; en persons respons till en aktuell situation och brukarens förmåga att processera information och skapa kunskap som kan styra livsval. Reflexivitet ses också som socialarbetarens självkritiska närmandesätt som ifrågasätter hur kunskap om klienter skapas och hur maktrelationer påverkar processen. Som den tredje kategorin lyfter de fram den roll emotioner har i socialarbetets praktik. (D'Cruz m.fl. 2007.)

En reflexiv och en reflektiv ståndpunkt är enligt Fook (1999b) inte alltid ömsesidigt uteslutande och det kan hända att metoderna i en reflektiv praktik även kan hjälpa en person att bli mera reflexiv. Vår egen personlighet, våra egna erfarenheter och vår sociala position inverkar på vad vi ser och hur vi ser något samt vilka metoder och processer vi använder för att inhämta information. Vi kan exempelvis ha egen uppfattning om vad som är legitim information. Den information som vi erhåller om en klient i vårt arbetsrum kan dock vara annorlunda än den information vi får vid ett hembesök. Det är viktigt att komma ihåg att informationen är påverkad av interaktion och beroende av historisk och kulturell kontext.

2.4.2 Kritisk reflektion i praktik och forskning

Kritisk reflektion kan hjälpa socialarbetare i praktiken att ta ett steg tillbaka från det bekanta och se saker ur nya perspektiv. Upptagna praktiker hinner inte alltid fundera på sina antaganden och värderingar, men genom att ta tid för detta kan de märka att de utgått från antaganden som varit till harm för andra. (Fook och Gardner, 2007.) Metoder som ofta används i utbildnings- och forskningssammanhang är kritiska händelser, journaler, reflektivt och dialogiskt skrivande samt SWOT- analyser, där man funderar på styrkor, svagheter, möjligheter och hot (Jasper 2003, Sicora 2010). Fook och Gardner (2007) har utvecklat en modell som kan användas vid utbildning av kritisk reflektion i grupper. Utbildningen består av tre sessioner och ger arbetstagare möjlighet att vara öppna och agera utifrån ny förståelse och kunskap. Samtidigt uppmuntras deltagarna att se samband mellan individer, samhällen och bredare sociala strukturer. Utbildningen är också avsedd att stöda praktikern till att våga undersöka och se den bredare kontexten samt hjälpa praktikern att se de olika ståndpunkterna i en viss situation samt de eventuella röster som inte blir hörda. Deltagarna har möjlighet att berätta om kritiska händelser, dvs. klientsituationer som varit meningsfulla, vilket samtidigt kan leda till självmedvetenhet och förbättrade relationer på arbetsplatsen. Under utbildningen får socialarbetarna fundera på olika frågor med grund i de fyra olika perspektiven reflektiv praktik, postmodernism, kritisk teori och reflexivitet. Väsentliga frågor är t.ex. ”Vad berättar den kritiska händelsen om dina ideal, värderingar och syn på dig själv?”, ”Hur påverkade du situationen genom din närvaro, dina handlingar eller ditt humör?”, ”Vilka ord eller språkmönster använde du?” och ”Vilka antaganden är utsagda och varifrån kommer de?”. Målsättningen är att användning av och utbildning i kritisk reflektion leder till professionell utveckling med mera medvetna handlingar och val i praktiken. (Fook och Gardner 2007, 50, 75–76.)

Fook och Gardner (2007a) har analyserat den feedback som deltagare gett om den utbildning i kritisk reflektion som ordnades vid centret för professionell utveckling under åren 2002 till 2006. I studien har man analyserat feedback av 396 deltagare, sammanlagt 80 % av alla deltagare. Deltagarna tillfrågades om vad de lärt sig och vilken nytta de upplevde att utbildningen hade för deras egen praktik. I resultatet kunde man urskilja fyra huvudkategorier. Kritisk reflektion sågs som:

- Ett viktigt hjälpmedel vid professionellt lärande och utveckling. Deltagarna ansåg att modellen var strukturerad, praktisk och användarvänlig samt att den kan stöda praktikerns reflektiva process och utvärdering av praktiken. Många nämnde också att kritisk reflektion är viktigt i samband med problemlösning och beslutsfattande samt vid redogörelse av mål och prioriteringar.
- Ett stödjande och terapeutiskt verktyg, med vars hjälp praktiker kan behandla olika upplevelser. Reflektionen kan förhindra att starka värderingar inverkar på ett negativt sätt.
- En modell, med vars hjälp man kan integrera den personliga och professionella sfären. Något man kan använda sig av dagligen, även med familj och vänner.
- Betydelsefull för användning på arbetsplatsen, särskilt i samband med arbetshandledning och i olika former av teambildning, där syftet är att utveckla bättre relationer i teamet och förstärka kommunikationen kollegor emellan.

Det som ofta också nämndes var betydelsen av att gruppklimatet var tryggt, avslappnat, stödjande och öppet samt att det fanns tillräckligt med tid för diskussion. Många deltagare fick mest ut av de kritiska händelserna, eftersom de låg närmast praktiken. Deltagarna upplevde också att de fick stöd av att dela och diskutera erfarenheter med sina kollegor.

Gardner (2007) har även gjort en uppföljningsstudie med personer som mer än ett år tidigare hade deltagit i workshoputbildningen. De 20 personer som deltog i studien intervjuades om vad som enligt dem var värdefullt i utbildningen, vad de har kunnat använda i praktiken, vad som har förändrats hos dem individuellt och vad som har ändrats i deras organisation. Många såg utbildningen som en viktig grund och en ny process. Deltagarna upplevde att de tack vare utbildningen lättare kunde se en händelse från flera olika perspektiv och hade även insett betydelsen av att observera och uttrycka känslor. De hade lärt sig att utmana sina egna antaganden och vara mera medvetna om sina reaktioner och handlingar i vissa situationer, t.ex. medvetenhet om när de känner sig frustrerade. De hade även börjat se samband mellan sitt eget och sitt professionella liv. Vissa upplevde dock att de på grund av andra deltagare i gruppen inte vågade vara riktigt öppna. Andra önskade uppföljningsträffar och en del ansåg att vissa händelser i organisationen hindrade den kritiska reflektionen, t.ex. nya arbetare som inte hade ge-

nomgått kursen eller att organisationen inte tänkt igenom vad det innebär att använda sig av kritisk reflektion. Kritisk reflektion sågs som ett bra hjälpmedel vid arbetshandledning och vissa kunde även uppleva viss förändring i teamet. Det fanns dock olika åsikter om hur detta kan leda till förändring i organisationen. En del ansåg att organisationskulturen förhindrade reflektionen. För vissa var det svårt att fullfölja reflektionen i praktiken på grund av tidsbrist och för mycket arbete. Andra menade att det fanns motstånd bland högre chefer och att det fokuserades mera på resultat än på processer. Det framkom att organisationen i större grad borde utveckla strukturer och processer som uppmuntrar till reflektion.

Riki Savaya, Fiona Gardner och Dorit Stange (2011) använde sig i sin forskning av kritiska händelser som de samlade in under en utbildning i kritisk reflektion. Utbildningen ordnades för israeliska socialarbetare vid universitetet i Tel Aviv. De kritiska händelserna samlades in från tre olika grupper under åren 2004–2007 och i forskningen deltog sammanlagt 200 personer. Alla de kritiska händelser som samlades in skildrade upprörande situationer som bland socialarbetarna gett upphov till stor smärta, frustration och tvivel på självet. Forskarna redogör i resultatet för fyra olika typer av händelser som kan uppstå i klientmötet; klienten visar aggressivt beteende mot arbetaren, klientens beteende bryter mot professionens oskrivna regler och socialarbetarens förväntningar eller att situationen väcker tankar om egna personliga angelägenheter. Socialarbetarna upplevde också dilemmat mellan att i en klientsituation rapportera eller istället sträva efter att bevara klientens förtroende. Skribenterna menar att man i utbildningen av socialarbetare ofta betonar betydelsen av att vara en klientorienterad socialarbetare som gör allt för att stöda klienten och möta hennes behov. Socialarbetare får dock lite utbildning i hur de skall tackla obehagliga klientsituationer. Skribenterna efterlyser således utbildning som bättre förbereder socialarbetare för svåra situationer på fältet samt arbetshandledning som erbjuder dem mera stöd. Viktiga inslag är att diskutera de dilemman socialarbetare kan stöta på, så att de kan identifiera obehagliga beteenden och utveckla färdigheter att bemöta dem. Väsentliga färdigheter är bl.a. att kunna sätta gränser, att vara bestämd utan att vara aggressiv, att hindra klienter från att avbryta interventioner och att känna sig bekväm i att avslå olämpliga krav. De menar också att det är viktigt att socialarbetare lär sig när de skall ta ansvar och i vilka situationer de inte bör anklaga sig själva för sådant som de inte kan påverka. Forskarna rekommenderar kritisk reflektion

som en del av byråpraktiken, för att arbetarna mera effektivt skall klara av de stressfulla situationer de möter i sin praktik.

I finländskt sammanhang har Laura Yliruka (2006) i samarbete med Helsingfors universitet och vuxensocialarbetare på Haga socialservicebyrå utvecklat spegelmetoden ”Kuvastin”. Syftet med metoden är att skapa en utvärderande och inlärande verksamhetskultur på arbetsplatsen och på så sätt stöda utvecklingen av både individuell och gemensam expertis i teamet. Metoden är tänkt att vara ett redskap för att öppna upp arbetsprocesserna i klientarbetet och sätta ord på tyst kunskap. Den är därtill ett hjälpmedel för att utvärdera, fördjupa och utveckla de metoder som används i klientarbetet. Metoden inkluderar dokumentering av eget arbete, olika blanketter samt gemensamma träffar. Under de gemensamma träffarna har praktikern möjlighet att presentera och reflektera över en klientprocess. De andra deltagarna antecknar samtidigt sina frågor, kommentarer och förslag till fortsatt arbete i en blankett. Därefter finns möjlighet till diskussion. Socialarbetare som prövat metoden upplevde att de under spegelsessionerna lärde sig mycket av varandra och om sitt arbete. De kände att de fick bekräftelse i det egna arbetet och att de kunde dela svåra känslor, vilket hjälpte dem att komma vidare. De flesta upplevde det vara viktigt med en öppen attityd i arbetsgemenskapen för att alla ska känna sig bekväma och våga uttrycka sina åsikter. Deltagarna lyfte även fram betydelsen av att nya praktiker vågar framföra sina tankar och att de mera erfarna är villiga att ta emot nya idéer. Vissa praktiker upplevde att det i början av processen var svårt att presentera ett klientfall och flera kände sig osäkra på frågorna. Chefens roll visade sig vara central när det gällde att motivera och sporra till fortsatt användning av metoden.

Även Katarina Fagerström (2011) är i färd med att utveckla en mångprofessionell fortbildning i kritisk reflektion, vars syfte är att utveckla den professionella bedömnings- och samarbetsförmågan. Den sektoröverskridande reflexiva fallstudien utvecklades och prövades första gången av Fagerström 2008–2009 i samband med tre parallella processinriktade gruppledarutbildningar i Svenskfinland. Under processens gång läser deltagarna och reflekterar kring skönlitteratur som berör missbruk. I de fyra ledda workshoparna har deltagarna möjlighet att tillsammans med andra professionella reflektera över missbruk samt fundera på hur de hanterar eventuella konflikter som uppstår mellan personliga värderingar och organisationens målsättningar för arbetet i praktiken. I den ledda workshopen är syftet att skapa ny kunskap om hur professionella kan upptäcka och bemöta både anhöriga och missbrukare. Deltagarna samtalar även om vilka värde-

ringar och kunskapsgrunder som deras resonemang bygger på och hur dessa påverkar gruppdiskussionen. Fagerström skriver att fallstudien uppskattades av deltagarna och att de upplevde att de lärde sig mera om sitt eget och varandras sätt att reflektera över familjer med psykisk ohälsa och missbruksproblem. I självvärderingen av fallstudien visade det sig att missbruksproblem efter studien kändes mindre svåra och besvärliga jämfört med tidigare. Deltagarna upplevde också att workshoparna gav mod till större flexibilitet i arbetet, stärkte den egna yrkesidentiteten samt underlättade samarbetet i sektoröverskridande nätverk.

2.4.3 Evidensbaserad praktik – ett hot?

I samband med utvecklingen av den evidensbaserade praktiken har socialarbetare i större grad uppmanats att använda sig av mera forskning och evidensbaserade metoder i praktiken (EBP). David Sackett m.fl. (1996, 71) definierar evidensbaserad praktik som att använda det för tillfället bästa beviset och den bästa kunskapen för att fatta ett beslut.

Det finns oro för att strukturella orsaker lätt ignoreras på grund av att den evidensbaserade praktiken prioriteras. Det är ofta lättare att gå igenom empiriska resultat än fundera på vilken betydelse en viss metod har för klienterna. (Fook och Gardner 2007, 165.) Brian Sheldon och Rupa Chilvers (2000) menar att vi genom att konstruera det bästa beviset utifrån kvantitativa vetenskapliga metoder är i fara att underordna kvalitativa studier och den praktiska visdom som har vuxit fram ur specialservice, där klienter ofta har haft en nyckelroll i att skapa kunskap. Enligt Taylor och White (2000, 189) är risken med EBP att praktiker använder kunskap som har skapats någon annanstans istället för att fundera på kunskapens relevans och användbarhet i specifika praktiksituationer. Svensson m.fl. (2008, 225) tillägger att den evidensbaserade kunskapsformen sätter en ram för praktiken, där forskningen styr hur arbetet skall utföras, vad som skall beaktas och hur erfarenheterna skall dokumenteras. Detta leder till att handlingsutrymmet för den enskilda socialarbetaren blir ytterst begränsat och att utrymme för godtycklighet och professionell kompetens blir minimalt.

I vissa yrken kan vi räkna ut vad resultatet blir, men i yrken som socialt arbete som består av komplexa och oförutsägbara situationer är det svårt att förutsäga följderna. Färdiga teorier och modeller hjälper bara till viss del. Det är därför omöjligt att utarbeta fullständiga regler för vad som skall och bör göras i olika situationer, man kan enbart

skapa vissa riktlinjer. De situationer som socialarbetaren möter är komplexa, osäkra och nya. Därför måste handlingssättet ändras och anpassas till situationen. (Schön 1983, Askeland 2006.)

Trots att kritisk reflektion och evidensbaserad praktik har olika epistemologiska ursprung, anser Fook och Gardner (2007, 195) att de ändå kan komplettera varandra. Med hjälp av kritisk reflektion kan man synliggöra viktiga antaganden som ligger bakom praktiken och urskilja de antaganden som är forskningsdugliga och kräver evidens från dem som är baserade på fundamentala värderingar. Genom kritisk reflektion kan man kritiskt granska olika forskningsdesigner, metoder och praktiker, så att forskningen motsvarar dess ursprungliga syfte.

2.5 Sammanfattning

Kritisk reflektion kan ha många olika innebörder, beroende på ur vilket perspektiv man väljer att tolka begreppet. Inför min egen undersökning av socialarbeters kritiska reflektion har jag medvetet valt att inta ett mera tvärvetenskapligt perspektiv genom att föra samman teorier och metoder från olika forskningsdiskurser. Min uppfattning är att de olika teorierna kompletterar varandra och lyfter fram relevanta synpunkter som behövs för en mera helhetsmässig förståelse av vad reflektion på kritisk, djupare och mera medveten nivå kan innebära. Jag önskar ta fasta på både yttre, t.ex. arbetsförhållanden, och inre individuella förutsättningar för att kritisk reflektion skall fungera i arbetet. Jag utgår liksom Ruch (2000) m.fl. från att det finns olika typer av reflektion och liksom King och Kitchener (1994) antar jag att individers reflektion är en utvecklingsprocess som formas av egna föreställningar och personlig epistemologi. Tack vare litteraturen om kritisk reflektion har jag fått en tydligare och betydelsefull insikt i de olika begreppens betydelse och varför dylik reflektion behövs i socialarbetets expertis. Min studie kan i sig ses som en del av reflektiv praktik, eftersom jag önskar ge praktiker en central roll i undersökningen. Min strävan är att socialarbetarna upplever sig ha utrymme för att fundera på sin praktik och sina reflektionsmöjligheter. Min egen förståelse av kritisk reflektion ligger närmast Fook och Gardners (2007) definition som baserar sig på reflektiv praktik, reflexivitet, kritisk teori och postmodernism. Mezirows (1995) teori om transformativt lärande är likväl av betydelse, eftersom jag upplever att han i högre grad knyter den kritiska reflektionen samman med kognitiv transformation, som är väsentligt

i King och Kitcheners teori. För att utreda förekomsten av kritisk reflektion kommer jag att fästa särskild uppmärksamhet vid hur socialarbetarna i sina berättelser reflekterar kring egna antaganden, egna värderingar, olika perspektiv samt makt- och samhälls-strukturer.

3 ATT FORSKA I REFLEKTION

I min undersökning har jag valt att utifrån en kvalitativ forskningsstrategi utföra individuella semistrukturerade intervjuer. Jag är intresserad av hur socialarbetare i barnskyddet reflekterar och önskar fokusera på forskningsdeltagarnas subjektiva förståelse, erfarenheter och föreställningar. Enligt Jennifer Mason (2002, 3–4) grundar sig den kvalitativa forskningen på ett helhetsmässigt förhållningssätt och baserar sig på datainsamlings- och analysmetoder som är både flexibla och känsliga för den sociala kontext, i vilken materialet skapas. I den kvalitativa forskningen betonas i större grad idén om att verkligheten är socialt konstruerad. Fokus sätts på den intima relationen mellan forskaren och det som undersöks samt de situationsbundna faktorer och begränsningar som formar undersökningen. (Denzin och Lincoln 2000, 8.)

Undersökningen influeras och styrs till stor del av min egen reflektionsprocess och mina egna tolkningar. Detta är något som Alvesson och Sköldberg (2008, 20) diskuterar i sin definition av reflekterande forskning. Vid den reflektiva forskningen är tolkningen i centrum, vilket kräver noggrann medvetenhet om teoretiska antaganden, språkets och förförståelsens betydelse. Reflektionen influeras av forskarens person, hennes forskarsamhälle, samhället som helhet, intellektuella och kulturella traditioner samt språkets och berättandets centrala betydelse i forskningssammanhang. Det krävs att forskaren konsekvent beaktar olika grunddimensioner bakom och i sitt eget tolkningsarbete. Forskningen utgör så kallade rekonstruktioner av den sociala verkligheten, där forskaren dels interaktivt samspelar med deltagarna och aktivt gör egna tolkningar.

I detta kapitel redogör jag vidare för de insamlings- och analysmetoder som jag använt i forskningen samt hur urvalet av informanter gjorts.

3.1 Informantrekrytering

Kritisk reflektion kan tillämpas inom många olika områden, men jag har valt att undersöka den kritiska reflektionens roll bland socialarbetare i barnskyddet. Från tidigare vet jag att det i barnskyddet ofta uppstår svåra och etiskt komplexa situationer. Jag hade först funderat på att intervjua ledande socialarbetare i barnskyddet, men bestämde mig sedan för att intervjua socialarbetare, eftersom det är de som oftast först möter etiska komplexa situationer och bör göra en första bedömning.

Mitt mål var att hitta 8–10 socialarbetare som var intresserade av att ställa upp på intervju. Jag började med att ringa ledande socialarbetare på olika barnskyddsenheter i Nyland. Jag berättade om min forskning och frågade om jag per e-post fick skicka dem ett informationsbrev (bilaga 1), i vilket jag gav mera information om forskningen och bad intresserade kontakta mig. I de flesta fall skickade jag informationsbrevet till den ledande socialarbetaren som i sin tur skickade det vidare till hela enheten. I vissa fall skickade jag informationsbrevet direkt till socialarbetarna. På basis av informationsutskicket fick jag tio intresserade informanter. Den elfte informanten kom med i undersökningen i samband med att jag utförde intervjuer på den enhet hon arbetade på. Sammanlagt intervjuade jag 11 socialarbetare som jobbade i sju olika team vid fyra barnskyddsenheter i Nyland. Min ursprungliga tanke var att göra alla intervjuer på svenska, men i och med att även finskspråkiga socialarbetare visade intresse för forskningen, beslöt jag mig för att göra intervjuer på både finska och svenska. Jag ringde eller skickade e-post till deltagarna om lämpliga intervjutider. Informanterna ombads på förhand fylla i ålder, utbildning, arbetserfarenhet och arbetslängd på nuvarande arbetsplats i en elektronisk blankett som jag hade skapat med hjälp av Google docs (Bilaga 3). Informanterna uppmanades också att börja fundera på ett klientfall som enligt dem varit utmanande.

Alla informanter var kvinnor, varav åtta var svenskspråkiga och tre finskspråkiga. Åldern på informanterna som deltog i studien var 30 till 59 år. Medelåldern var 42 år. Sju av informanterna var behöriga socialarbetare på kandidatnivå och två var behöriga socialarbetare på magisternivå. De två övriga var obehöriga, men hade högre universitetsutbildning. Arbetserfarenheten som socialarbetare i barnskyddet varierade från 5 månader till 26 år. De flesta hade jobbat på nuvarande arbetsplats mellan ett till fem år. Av in-

formanterna jobbade två med att ta emot barnskyddsanmälningar, sju med öppenvård och två med eftervård. Förhandsinformationen från en av informanterna saknas.

3.2 Reflektionsprocessen som forskningsdesign

Vid utformningen av forskningsdesignen var min avsikt att genom en individuell forskningsintervju, vari ingick en kritisk händelse och två vinjetter, bygga upp en reflektionsprocess som skulle uppmuntra informanterna till reflektion. Från tidigare hade jag inom ramen för min praktikforskningsperiod haft möjlighet att intervjua tre professionella om kritisk reflektion. I dessa intervjuer ställde jag bl.a. frågor kring vad kritisk reflektion innebär för intervjudeltagarna, om de har exempel på en konkret situation då de använt sig av ett kritiskt reflekterande förhållningssätt och hurudana möjligheter de har till kritisk reflektion på sin arbetsplats. För att utreda reflektionssättet och eventuella reflektionsskillnader använde jag mig av två vinjetter om alkoholism och nyheter som använts i tidigare forskning av reflektivt omdöme (King och Kitchener 1994, 259–261). Materialet analyserades med hjälp av kvalitativ innehållsanalys och analysen av den semistrukturerade vinjetterna influerades av Kings analysstruktur (1977, 217–257). Vid analysen kunde jag urskilja hur deltagarna definierade kritisk reflektion samt på vilka olika sätt de reflekterade kring sig själva, klienten, medarbetarna, organisation, ledarskap, metoder och samhällets uppbyggnad. Jag var tacksam för detta, men mera skeptisk till min forskningsdesign. Betydelsen av begreppet kritisk reflektion var inte alltid så klar för deltagarna. Det kändes utmanande att få deltagarna att berätta om konkreta situationer då kritisk reflektion och reflektion faktiskt är nödvändig. Jag upplevde att det inte var så lätt att möta människorna på djupet och nå en sådan reflektion som man i litteraturen benämner som kritisk reflektion. Jag hade väntat mig mera av de reflexiva tankegångarna och kritiken av de egna antagandena och handlingarna. Studien väckte även tankar kring att det är möjligt att vara kritisk på många sätt, men på vilket sätt är vi reflexiva och kritiskt reflektiva? I vilken mån lyckas en person som är kritisk också inbegripa sig själv som en del av den kontext hon verkar i och vara medveten om hur hennes egna tankegångar och perspektiv inverkar på dem runtom henne? Studien gav mig god grund för mitt fortsatta arbete med pro gradu-avhandlingen och uppmuntrade mig till att reflektera över vad mitt egentliga syfte med forskningen är.

Med den inledande studien som grund började jag fundera på hur jag ännu tydligare kan forska i hur socialarbetare reflekterar och hur jag når socialarbetarna på en praktisk nivå. Istället för att enbart utgå från det teoretiska i kritisk reflektion tänkte jag att det kunde vara skäl att istället fokusera på i vilka situationer socialarbetare kan behöva kritisk reflektion, t.ex. då socialarbetare gör bedömningar i etiskt komplexa situationer. För att reflektionen skulle vara mera naturlig och lik den som socialarbetare gör i vardagen införde jag en kritisk händelse i intervjuformuläret. Jag behöll strukturen av de två vinjetterna, men frångick King och Kitcheners ursprungliga dilemman (1994, 259–260) och sökte istället efter vinjetter som behandlade dilemman inom socialt arbete. Målsättningen var att intervjudeltagarna skulle ha utrymme för och uppmuntras till att reflektera över sitt arbete i barnskyddet. Under intervjun använde jag mig av ett semistrukturerat intervjuformat, dvs. en färdig intervjumall med öppna frågor och öppna svar och där det fanns utrymme för spontana följdfrågor (Bilaga 4). I den semistrukturerade intervjun har informanten möjlighet att uttrycka sig med sina egna ord när hon delar med sig av sina åsikter, tankar och erfarenheter. I den semistrukturerade intervjun är det även möjligt att ställa följdfrågor för att uppmuntra respondenten att exempelvis utveckla ett svar. Semistrukturerade intervjuer ger således större möjlighet för att gå djupare in på sådant som intervjupersonen anser vara relevant och intressant. (Bryman 2001, 313–314.)

Intervjuerna ägde rum i januari 2011 i informanternas arbetsrum och på deras arbetstid. Alla intervjuer bandades. Den längsta intervjun räckte 2 timmar 10 minuter och den kortaste räckte 55 minuter. Intervjuerna räckte i medeltal 1 timme 15 minuter. Jag strävade efter att intervjua flera personer från samma enhet under samma dag och hade som mest tre intervjuer under en dag.

Intervjusituationen var uppbyggd i fyra olika faser:

1. **Inledande reflektionsfas:** Reflektion över eget arbete och arbetsuppgifter
2. **Kritisk händelse:** Socialarbetarens reflektion över en egen klientsituation som varit utmanande och då det har känts svårt att fatta ”rätt” beslut
3. **Vinjetter:** Reflektion över två vinjetter med anknytning till barnskyddsarbetet.
4. **Avslutande reflektionsfas:** Reflektionsmöjligheter i arbetet

3.2.1 Inledande reflektionsfas

Den inledande reflektionsfasen hade formen av en semistrukturerad temaintervju. Socialarbetarna ombads berätta om sina arbetsuppgifter och vad de anser vara intressant och utmanande i sitt arbete. Följdfrågor formades enligt intervjupersonernas berättelser. Det huvudsakliga målet med den inledande reflektionsfasen var att låta deltagarna landa och således även skapa större trygghet i intervjusituationen. Denna del producerade sammanlagt 30,5 sidor text, i medeltal 3 sidor/person (Font Times new roman, 12, radavstånd 1, 15).

3.2.2 Kritiska händelser

Den andra fasen i intervjun innebar att deltagarna berättade om en kritisk händelse, dvs. en klientsituation som i nuvarande eller tidigare arbete i barnskyddet har upplevts utmanande och där det har känts svårt att fatta rätt ”beslut”. Metoden kritiska händelser härstammar från John Flanagans (1954) undersökning av effektiva och ineffektiva arbetsätt. Enligt Savaya, Gardner och Stange (2011) kan en kritisk händelse definieras som en händelse som varit meningsfull för personen. Det är ett systematiskt sätt att samla och koda människors handlingar till beskrivningar av händelser. Brookfield (1990, 177–178) belyser att man med hjälp av tekniken kan försöka utreda tankar, föreställningar och tumregler som styr människors tänkesätt och handlingar. Tanken är att människan genom att identifiera och kritiskt granska sina antaganden kan se dem som ett alternativ bland många andra och samtidigt ha möjlighet att lära sig någonting nytt. Enligt Gremmler (2004) erbjuder det insamlade materialet rik och detaljerad information från informanterna. Kritiska händelser är en induktiv eller materialbaserad metod som inte begränsar forskaren till vissa variabler. Detta hjälper forskaren att skapa nya koncept och teorier som finns inbäddade i praktiken. Metoden passar bra då man har lite kunskap om det man vill forska om.

Deltagarna hade i samband med förhandsinformationen uppmanats att fundera på ett klientfall, men de behövde inte skriva ner något om fallet. I intervjusituationen bad jag deltagarna beskriva händelsen och sitt handlingssätt. Frågorna jag använde i intervjusituationen hade jag utformat med stöd av de frågor som enligt Judith Thomas (2004, 107) kan användas vid kritiska händelser. Jag frågade bl.a. intervjupersonerna om deras handlingssätt var det bästa alternativet, vilka värderingar som inverkade och vad de

hade lärt sig av situationen. Jag bad dem också beskriva hur man kommer fram till ett bra beslut. Målet med denna del av intervjun var att komma så nära deltagarnas vardagliga praktik som möjligt genom att de själva fick fundera på något som enligt dem var väsentligt och aktuellt. Denna del producerade sammanlagt 73,5 sidor text och i medeltal 7 sidor/person.

3.2.3 Vinjetter

I den tredje fasen ombads deltagarna bekanta sig med två vinjetter som hade anknytning till arbetet i barnskyddet. Enligt Ulla Jergeby (1999) är syftet med vinjettstudier att studera och analysera hur människor gör val och bedömningar vid hypotetiska situationer, vilka konstruerats så att de är så verklighetstroga som möjligt. Vinjetten är en kort historia som beskriver en person, en situation eller ett skeende och innehåller olika faktorer som forskaren anser vara viktiga och avgörande vid en val- eller bedömningssituation. Beskrivningen ska vara konkret och verklighetsnära för att uppfattas som trovärdig av respondenten. Målsättningen med metoden är att utveckla en empiriskt baserad förståelse för vissa typer av mänskliga bedömningar eller värderingar.

Utformningen av vinjetterna och de semistrukturerade intervjuformuläret med färdiga grundfrågor influerades av King och Kitchener (1994) forskning kring personlig epistemologi och reflektivt omdöme. King och Kitcheners ursprungliga Reflective Judgment – intervju består av fyra kontroversiella problem, såsom säkerheten hos kemiska tillsatser i mat och byggandet av Egyptens pyramider. Intervjupersonen ombeds läsa dilemmat och ta ställning till två kontroversiella påståenden. Intervjun som är semistrukturerad baserar sig på färdiga grundfrågor, vilka utreder hur personen resonerar gällande påståenden, såsom ”Kan du i något sammanhang säga att den andra ståndpunkten är bättre?”, ”Är du säker på att du har rätt?” eller ”Hur kommer det sig att professionella har olika åsikt om den här saken?”

Vid planeringen av undersökningen var min målsättning att ta i beaktande barnskyddssocialarbetets särdrag och jag valde därför att använda vinjetter som på olika sätt behandlade barnets bästa. För att hitta lämpliga vinjetter granskade jag aktuella diskussioner som fördes kring etiska och komplexa dilemman i socialt arbete. Syftet var att hitta vinjetter, där det tydligt kunde finnas två olika perspektiv på det rätta handlingssättet. Den första vinjetten om adoption av omhändertagna barn skapade jag utifrån diskussio-

ner och nyhetsartiklar på internet. Diskussionen om dilemmat var särskilt aktiv i riks-svenska medier. Denna vinjett producerade sammanlagt 24 sidor och i medeltal 2 sidor/person. Vinjetterna hade jag skrivit på olika kort som informanterna fick läsa.

Adoption av omhändertagna barn?

Det har förts diskussion om möjligheten att adoptera bort omhändertagna barn som bor i familjehem eller fosterhem mot föräldrarnas vilja. Förespråkarna lyfter fram barns rättighet att växa upp under trygga och stabila familjeförhållanden utan rädsla och oro över att allt kan förändras. Andra anser däremot att de biologiska banden är viktiga och att man borde jobba aktivt för att barnen skall kunna återvända till sina biologiska föräldrar.

Den andra vinjetten handlade om att skriva ett intyg om en flickas oskuld och fanns i Erik Blennbergers etikbok (2005, 313) för socialarbetare. Denna vinjett producerade sammanlagt 30,5 sidor och i medeltal 3 sidor/person.

Skall socialarbetare utfärda falskt intyg?

En socialarbetare får via en skolkurator på en gymnasieskola kontakt med en 16-årig flicka, vars familj härstammar från ett land i Mellanöstern. Flickan har kontaktat kuratorn, eftersom hennes föräldrar misstänker att hon har haft samlag med en pojke. Föräldrarna är av den uppfattningen att flickan inte får ha samlag innan hon är gift och kräver att flickan skall undersökas av en gynekolog för att bevisa att hon är oskuld. Vid socialarbetarens samtal med flickan framkommer att hon lever under hot om bestraffningar om det uppdagas att hon varit tillsammans med en pojke. Flickan vill nu att socialarbetaren hjälper henne så att hon kan få ett intyg på att hon är oskuld. Visserligen är hon inte oskuld, men det avgörande är att hon kan visa ett sådant intyg för sin familj. Hon menar att hon annars kan råka mycket illa ut.

Finns det akuta situationer när det kan vara rätt att utfärda ett falskt intyg eller skall man generellt säga "aldrig ett falskt intyg", hur allvarlig situationen än är?

3.2.4 Avslutande reflektionsfas

I den avslutande reflektionsfasen var avsikten att deltagarna skulle fundera på vad reflektion innebär för dem och vilka möjligheter de har till stöd, reflektion och öppen dialog på egen arbetsplats. Intervjudeltagarna ombads också fundera på vilka värden eller perspektiv som enligt dem borde styra agerandet i barnskyddsarbetet. I slutet fick deltagarna också berätta hur de hade upplevt själva intervjusituationen. I denna fas producerades sammanlagt 45,5 sidor text och i medeltal 4 sidor/person.

3.3 Bearbetning och analys av material

Transkriberingen av intervjuerna påbörjades efter att alla intervjuer hade slutförts. Jag valde att rätt ordagrant skriva ner det som informanterna sade. Det tog ungefär 80 timmar att skriva ut materialet som omfattade 14 timmar och den sammanlagda littererade texten blev 204 sidor. Jag hade inte möjlighet att mera djupgående bekanta mig med materialet direkt efter transkriberingen. Inför en presentation som jag höll om min forskning i februari 2011 beskrev jag några tydliga teman som jag hade lagt märke till i materialet. I januari 2012 gjorde jag en närmare genomgång av materialet och hittade flera väsentliga teman. Den fördjupade analysen påbörjades i oktober 2012.

Utgående från mina forskningsfrågor har jag valt att analysera materialet från två olika perspektiv; kvalitativ innehållsanalys med induktiv ansats, för att närmare granska kring vad socialarbetare reflekterar, och en tolkande analys med abduktiv ansats och influens från vuxenutvecklingspsykologi och Ruch reflektionsindelning, för att analysera på vilket sätt socialarbetarna reflekterar. Jag har valt att presentera citaten på de ursprungliga språken, eftersom jag upplever att det ger en mera genuin bild av intervjudeltagarnas berättelser.

3.3.1 Kring vad reflekterar socialarbetarna?

För att utreda vad socialarbetarna reflekterar kring och vilken deras syn är på reflektion valde jag att utföra en materialbaserad innehållsanalys. Vid genomgången av materialet var min målsättning att ha en öppen och explorativ inställning till det som intervjuerna lyfte fram i sina berättelser. Vid materialbaserad eller induktiv innehållsanalys preciserar och reducerar forskaren materialet. En induktiv ansats innebär att forskaren utgår från observationer i verkligheten och ur materialet försöker dra mera generella och teoretiska slutsatser. En viktig frågeställning vid induktiv ansats är om man kan samla in data och forska, så att materialet ger teorin och forskaren inte påverkas av färdiga förhandsuppfattningar och personliga värderingar. (Wallén 1996, 47–48.)

Vid innehållsanalys kan analysprocessen inledas med att forskaren först transkriberar eller kodar materialet. Forskaren definierar därefter sitt material och väljer ut sådana delar som anses vara relevanta för forskningsfrågan, medan allt annat lämnas bort från undersökningen. De märkta delarna samlas ihop och därefter bör materialet kategorise-

ras, genom tematisering eller typifiering. Vid tematiseringen betonas vad som sagts om olika teman och materialet delas in i olika ämnesområden. Vid typifiering söker forskaren efter gemensamma egenskaper inom de olika temakategorierna och formar av dem olika typer. Därefter skrivs en sammanfattning. (Tuomi och Sarajärvi 2009, 109.) Jag började analysen med att noggrant och flera gånger läsa igenom materialet som producerats under den inledande reflektionsfasen, kritiska händelsen och avslutande reflektionsfasen. Materialet från vinjetterna sparade jag för senare bearbetning. Jag skrev ner vissa ord som utmärkte sig i deltagarnas berättelser. Därefter använde jag mig av dataprogrammet Atlas.Ti, med vars hjälp jag manuellt kunde ordna materialet och skapa textkoder för de olika meningsbärande meningarna. Vid genomgången och kodifieringen lade jag först märke till det manifesta innehållet, dvs. det som direkt uttrycktes i texten. Så småningom började jag alltmera lägga märke till det latent innehåll och de underliggande känslor, spänningar och värderingar som förmedlades mellan raderna i intervjupersonernas berättelser.

På basis av kodernas gemensamma egenskaper kunde jag dela in dem i fem olika huvudkategorier (bilaga 5); viktiga utgångspunkter och perspektiv i barnskyddet, faktorer som inverkar på arbetet och beslutsfattandet, definition av reflektion, möjlighet till stöd och reflektion på arbetsplatsen samt upplevelse av intervju. Den första kategorin om viktiga utgångspunkter ger konkret och beskrivande information om det som socialarbetarna anser vara viktigt att följa i arbetet, det så kallade "idealet". Den andra kategorin ger såväl manifest som latent information om de faktorer som inverkar på arbetet. För att klargöra deltagarnas definition av reflektion och möjlighet till reflektion har jag använt det konkreta innehållet i kategori tre och fyra. Materialet från kategori fem används i huvudsak för att sammanfatta informanternas upplevelse av intervjusituationen.

För att visualisera svårigheterna vid bedömningar har jag valt att använda isbergsmetaforen som tidigare använts av Sigmund Freud för att beskriva människans psyke i form av medvetna och omedvetna processer (Allpsych, 2011). Isbergsmodellen har bl.a. också använts för att beskriva organisationsutveckling (French och Bell, 1990), kompetens i arbetet (Spencer och Spencer 1993, 11) och kultur (Salo-Lee 1996, 7-8). Metaforen hänvisar till ett isberg som bara visar en del av sin massa ovanför vattenytan, medan den större delen ofta är osynlig för betraktaren. Det som finns ovanför ytan är ofta medvetna, yttre och allmäntagna svårigheter. Under ytan finns dolda aspekter, såsom emotioner och värderingar, vilka även spelar en avgörande roll för att isberget skall flyta. I

toppen av isberget har jag valt att placera det mera manifesta, konkreta och medvetna innehållet i deltagarnas berättelser, medan de svårare och mera motstridigare känslorna finns under ytan. Detta är känslor som vissa intervjupersoner konkret uttrycker, men som många andra inte själva lyfter fram.

3.3.2 På vilket sätt reflekterar socialarbetarna?

I den andra analysen var jag mera intresserad av på vilket sätt deltagarna talar, reflekterar, motiverar och resonerar kring sina åsikter och perspektiv. Jag önskade således fokusera mera på strukturen – på vilket sätt – än innehållet i berättelserna och valde att använda mig av ett tolkande analysperspektiv som inspirerats av vuxenutvecklingspsykologin. Min ursprungliga tanke var att analysera de två vinjetterna enligt Kings analysmodell (1977, 217–257). Vid bedömningen av intervjusvaren tar King i beaktande sex dimensioner: 1) Uppfattning om kunskap, 2) Rätt och fel kunskap, 3) Olika synsätts rättigheter 4) Hur personen resonerar kring det egna synsättet, 5) Användning av evidens och 6) auktoritetens roll vid bedömningar. Förutom detta beaktas kognitiv komplexitet, resoneringsstil och öppenhet. Modellen ställer dock vissa krav på hur analysen skall utföras. Vid de ursprungliga undersökningarna bör två utbildade och certifierade bedömare gå igenom svaren och poängsätta dem. Förutom att man med metoden kvalitativt undersöker människors subjektiva upplevelser, görs även kvantitativa statistiska analyser av korrelationer och medeltal. På grund av att deltagarantalet i min undersökning är litet, min forskningsinriktning är kvalitativ och analysen svår att utföra korrekt utan utbildning och handledning, valde jag att utforma en egen analysmodell med influens av King och Kitchener.

Vid analysen strävade jag efter att ta fasta på det som Otto Laske (2006, 30) skriver om den gömda djupa inre struktur som inverkar på hur vi skapar mening i den värld vi möter inom och utanför oss själva. Denna djupa struktur kan ses som ett gravitationscenter, vilket påverkar hur vi tänker, känner, relaterar till andra och fattar beslut om vad vi borde göra samt varför och för vem vi borde göra något. Detta så kallade gravitationscenter eller utvecklingsstadium färgar allt människor gör. Analysen utgjordes av en tolkande process där jag abduktivt rörde mig mellan teori och empiri, med början i den förståelse som jag tillägnat mig genom att ha fördjupat mig i litteratur om vuxenutveckling och kritisk reflektion. Vid abduktion kan analysen av det empiriska materialet kombineras med studier av tidigare teorier i litteraturen och fungera som en inspira-

tionskälla för att upptäcka olika mönster i materialet. Under forskningsprocessen sker således en alternering mellan tidigare teori och empiri, varvid båda omtolkas i skenet av varandra. (Alvesson och Sköldberg 2008.) Genom det teoretiska förarbetet blev jag vanare vid att urskilja vissa karaktärsdrag och typer av mönster som jag ansåg vara relevanta för forskningen. Jag analyserade först enbart de två vinjetterna och skapade nya koder vid genomgången. Jag fokuserade på hur deltagarna bemöter osäkerhet, huruvida inställning de har till auktoriteter, vad som inverkar på deras bedömningar, huruvida relation de har till sina klienter och vilken typ av reflektion de använder. Jag koncentrerade mig även på hur nyanserad och avancerad personens reflektion kring innehållet är, t.ex. huruvida något bara nämns eller om det ifrågasätts, om personen tar i beaktande olika perspektiv och om individen bara beskriver sina känslomässiga reaktioner eller även distanserar sig från dem. Jag valde därefter att göra en överblick av hela materialet för att komplettera min analys och få en bättre helhetsbild av personernas sätt att resonera. För att utreda förekomsten av kritisk reflektion influerades jag främst av Fook och Gardners (2007) definition av kritisk reflektion samt Ruchs (2000) presentation av olika reflektionsnivåer. Jag fäste särskild uppmärksamhet vid hur socialarbetarna i sina berättelser reflekterade kring och tog i beaktande egna antaganden, egna värderingar, olika perspektiv samt makt- och samhällsstrukturer.

På basis av dessa utgångspunkter har jag delat in informanterna i fyra olika reflektionstyper: defensiv, principfast, reflektivt osäker, säkert osäker. Dessa kategorier förespråkar mera olika arketyper med tydliga karaktärsdrag. Personerna inom kategorierna har många likheter, men det kan även finnas vissa individuella skillnader. Citaten som lyfts fram är ett försök att illustrera reflektionstyperna för läsarna. Jag har särskilt valt att presentera hur informanterna reflekterade kring vinjett två, eftersom vinjetten väckte starkare reaktioner bland informanterna. Trots att det kan vara svårt att dra generella slutsatser av resultatet i en studie med enbart elva deltagare, så kan kategorierna spegla intressanta och relevanta aspekter av hur socialarbetare förhåller sig till komplexa och osäkra situationer

3.4 Etiska överväganden

De fyra allmänna etiska huvudkrav som bör följas vid empiriska studier är krav på information, samtycke, konfidentialitet och användarrätt. Forskaren skall informera dem

som berörs om det aktuella forskningsprojektets syfte. Deltagarna bör upplysas om att deltagandet är frivilligt och att deltagare har rätt att själv bestämma över sin medverkan, hur länge och på vilka villkor de vill delta. Personer som deltagit i undersökningen skall ges största möjliga konfidentialitet och personuppgifterna skall bevaras så att utomstående inte kan ta del av dem. Uppgifter om enskilda personer får enbart användas för forskningsändamål och inte användas för kommersiellt bruk. (Esaiasson m.fl. 2003, 441–448.)

Jag har blivit beviljad forskningstillstånd för min studie från socialverket. Deltagarna har informerats om forskningen i ett informationsbrev. I informationsbrevet förklarade jag bl.a. syftet med forskningen och hur materialet insamlas. I brevet nämndes också att undersökningen är frivillig och att deltagarna har rätt att avsluta intervjun utan att ange skäl för detta. Personuppgifter kommer att behandlas konfidentiellt och används enbart för forskning. För att anonymiteten skall vara så fullständig som möjligt kommer jag inte att ange några namn i min avhandling, varken på personer eller på verksamheter. För att identifiera socialarbetarna har jag valt att använda koderna S1–S11. I samband med intervjusituationen var vissa deltagare fundersamma över hur mycket av de kritiska händelserna som kommer att återges i avhandlingen. I min avhandling har jag valt att inte alls återberätta klientfall, eftersom mitt huvudfokus riktats mot socialarbetarens egna reflektioner och inre föreställningsvärld.

4 VÅNDAN AV ATT HANDLA ENLIGT BARNETS BÄSTA

"... att du hela tiden på ett sätt ändå tänker just det här att barnskydd handlar om att skydda barnet. Du e där för barnet, du ska föra barnets talan, du ska om och om igen stoppa att vem e det egentligen vi pratar om här just nu..." S9

4.1 Målsättningar och ideal i barnskyddet

Alla intervjupersoner belyser betydelsen av att man i rollen som socialarbetare i barnskyddet och enligt barnskyddslagen alltid bör ha barnet och barnets bästa i fokus. Enligt 1 § i barnskyddslagen (2007/417) är barnskyddets uppgift att trygga barnets rätt till en trygg uppväxt, en harmonisk och mångsidig utveckling samt till särskilt skydd. Barnskyddet skall stödja föräldrarna, vårdnadshavarna och andra personer som har ansvar för

barnets vård och fostran genom att ordna behövliga tjänster och stödåtgärder. Till barnskyddets uppgifter hör att utreda behovet av barnskydd, upprätta klientplaner samt erbjuda stödåtgärder i öppenvården. Barnskyddet ansvarar också för brådskande placering och omhändertagande av barn samt därtill ansluten vård utom hemmet och eftervård. Vid bedömningen av barnets bästa (4 § 2 mom.) skall socialarbetaren ta i beaktande hur olika åtgärdsalternativ och lösningar bl.a. garanterar barnet en harmonisk utveckling och välfärd, nära och fortgående mänskliga relationer, en trygg uppväxtmiljö, fysisk och psykisk integritet, möjlighet att delta och påverka i frågor som gäller barnet självt samt hänsyn till språklig, kulturell och religiös bakgrund.

Några intervjupersoner diskuterar hur den nya barnskyddslagen som kom år 2007 har förändrat praktiken och synen på barnet. Tidigare var hela familjen klient, vilket innebar att man skrev minnesteckningar om barnen under t.ex. mammans namn. Numera är varje enskilt barn klient och för varje barn bör socialarbetaren dokumentera vad situationen innebär för just det barnet.

"... tidigare gjorde man omhändertagningar utan att man knappt hade träffat dethär barnet, å man hade int tala med barnet. Man visste int hur barnet såg ut, å nu jobbar vi ganska mycket med dehär barnen. Det har blivit mera barnfokuserat, att man liksom, int bara liksom tänker att man gör ett beslut som e bra för barnet, utan att man faktiskt också ser dedär barnet, man pratar med detdär barnet, man hör det där barnet." S6

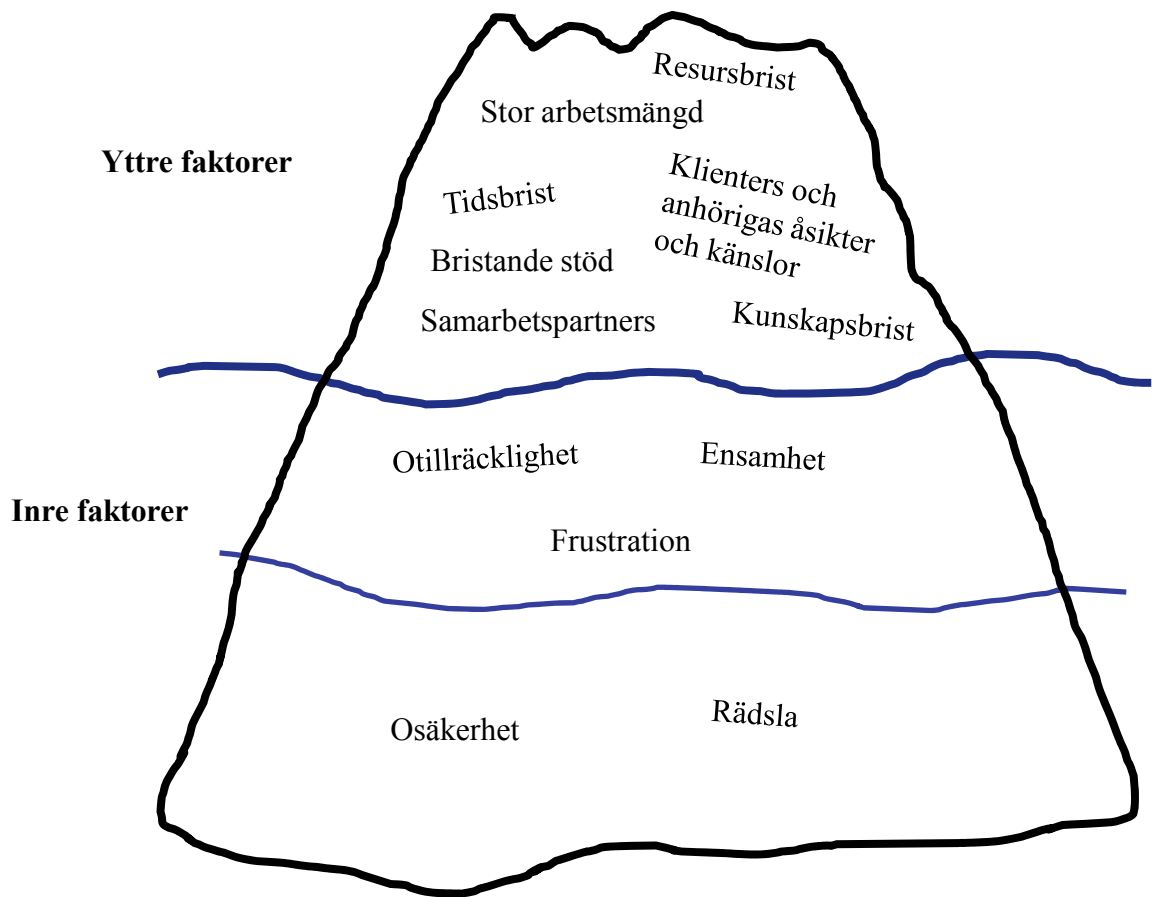
Lina Ponnert (2007, 27) skriver att barndomsforskningen sedan 1990-talet har tagit en ny vändning. Barn ses numera i högre utsträckning som aktiva objekt och självständiga aktörer, vilket har sin grund i FN:s konvention om barns rättigheter. Detta subjektsperspektiv innebär att barns människovärde och integritet skall beaktas samt att barn betraktas som bärare av rättigheter.

Intervjupersonerna lyfter fram många olika egenskaper som är viktiga i klientsituationer och för ett gott socialt arbete. Socialarbetaren bör vara lyhörd och bemöta sina klienter med respekt. Det är viktigt att socialarbetaren är öppen inför nya situationer och medveten om att alla klientfall är unika. Socialarbetaren bör kunna lyssna och se helheten i en familjesituation samt motivera sina beslut för klienterna. Vissa lyfter också fram betydelsen av att besluten är etiska. Samtidigt bör socialarbetaren vara den vuxna myndigheten som emellanåt kan vara bestämd och sätta gränser.

"... vår uppgift e att se till dedär barnets bästa å samtidigt också förstå och lyssna och höra dedär föräldrarna, att vi kan också vara av olika åsikt och respektera varann... Men sen ändå kunna motivera så pass bra, att få dedär föräldrarna att förstå vårt beslut, fast dom kanske int tycker att de e det bästa beslutet. En sånhär ödmjukhet å på nå vis sånhär respekt å också de att de int kanske en enda gång får en känsla av att man sku liksom trycka ner dem som människor eller tycker att de med flit har gjort illa till sina barn... Sånhär lyhördhet kanske sådär i ett nötskal e nog de som e kanske det allra viktigaste i vårt jobb. Å de att man int börjar... ja menar vi har ju i princip till pappers väldigt mycket makt, att man int utnyttjar makten fel. Att dedär... att det tycker jag e liksom en sån grej." S6

4.2 Vårdans isberg

Strävan efter att handla enligt barnets bästa visar sig dock för många vara svårare än de kanske trott vid första anblicken. Det kan kännas svårt och komplicerat att veta vad som egentligen är den bästa bedömningen, eftersom det är många faktorer och känslor som spelar in vid utredningar och bedömningar. I sina berättelser om kritiska händelser lyfter socialarbetarna fram praktiska situationer och omständigheter som varit svåra och utmanande i arbetet. I samband med berättelserna har jag vidare kunnat urskilja djupare känslor som socialarbetarna konkret uttrycker i ord eller som mera förmedlas mellan raderna i socialarbetarnas berättelser. Metaforen av ett isberg används för att beskriva hur socialarbetare upplever och reflekterar kring våndan av att handla enligt barnets bästa. Alla deltagare påpekar att arbetet på ett eller annat sätt försvåras av olika yttre faktorer, dvs. sådant som till viss del beror på något utanför dem själva. Dessa kan vara tidsbrist, för stor arbetsmängd, kunskapsbrist, samarbetssvårigheter, skrala stödformer, klienters och anhörigas reaktioner eller bristande stöd från förmannen. Dessa yttre faktorer har jag valt att placera i toppen av isberget, eftersom jag tolkat dem som medvetna, yttre och mera allmäntagna svårigheter. I socialarbetarnas berättelser relateras dessa utmanade yttre faktorer ofta till underliggande och dolda känslor, såsom otillräcklighet, ensamhet, frustration, rädsla och osäkerhet, vilka även spelar en avgörande roll för beslutsfattandet och för att isberget skall flyta. De djupare känslorna är ständigt närvarande i arbetet, men de kan vara svåra att handskas med och till och med svåra att acceptera.

Bild1. Vårdans isberg

4.2.1 Otillräcklighet

"Sosiaalityöntekijän ainainen riittämättömyyden tunne on erittäin vahva semmoinen asia, joka mietityttää niin kuin päivittäin siitä, että haluaisin tehdä työni paremmin kuin mihin pystyn ja mihin aika riittää. Ja se on hirveä paine. Se on valtava paine työntekijälle." S1

Flera av intervjupersonerna anser att man för att kunna göra en bra bedömning och motivera sitt beslut bör ha möjlighet att sätta sig in i ärenden på djupare nivå och lära känna klienterna. Trots detta upplever nästan alla att de inte har möjlighet att göra ett tillräckligt bra och helhetsmässigt arbete. Känslan av otillräcklighet hör främst samman med tidsbrist och den stora arbetsmängd som tynger socialarbetarna. Inom barnskyddet är det vid bedömningarna obligatoriskt att följa vissa tidsramar och göra väsentlig dokumentation. Detta är något som tar tid och leder till att socialarbetaren måste prioritera mellan sina uppgifter. Många socialarbetare upplever att de inte hinner träffa klienterna tillräckligt ofta.

"... det att vi har mycket klienter, så e int en positiv utmaning... ja de gör att man upplever att man alltid gör lite dåligt dedär jobbet. För att du gör just så mycket som du behöver... du gör int sånär djupdykning å hjälper liksom. Du ger int tillräckligt mycket hjälp, du själv ger int tillräckligt mycket hjälp, så tycker jag." S4

En intervjuperson lyfter också fram att det inte lönar sig att klaga över sin arbetssituation och stor arbetsmängd, eftersom man på högre nivå har beslutat hur många klienter var och en skall ha. Personen upplever därtill att socialarbetare inte alltid har lov att föra fram kritiska åsikter.

"Sitten jos käy kysymässä tai valittamassa tai sanomassa, että nyt en pysty ottamaan lisää asiakkaita tai en pysty tekemään sitä tai tätä niin sitten vedotaan helposti johonkin, että kaikilla on saman verran ja sillä ja sillä on vielä niin ja niin monta asiakasta. Tämä on sellainen asia, johon helposti vedotaan. Että ikään kuin työntekijällä ei ole lupa valittaa valtavasta työmäärästä. Se on myös faktaa. Ei ole lupa valittaa, tai voi valittaa mutta sitä ei katsota hyvällä silmällä... Mutta kun se on jostain ylhäältä päätetty, että se on asiakasmäärä se riippumatta siitä todellisesta työstä, niin se työntekijä joutuu selviytymään joko hyvin tai huonosti siitä työmäärästään ja joko hän sitten selviää tai ei. Että se jää sen työntekijän harkittavaksi, mitä hän siinä kohtaa tekee... Niin kauan kuin työntekijöitä on oven takana X kaupungilla ei ole pelkoa, että työntekijät loppuu, koska oven takana on aina tulijoita. Niin ei tarvi odottaa myöskään muutosta. Ja X kaupungilla käytetään paljon epäpäteviä työntekijöitä ihan mielellään käytetään, koska ne on halvempaa työvoimaa." S1

De flesta upplever sig även vara begränsade av att de inte kan erbjuda lämpliga stödformer till klienterna. En deltagare upplever stor frustration över att hon kan se behovet, men inte har möjlighet att hjälpa. Vissa deltagare ger även förslag på sådana stödformer som gärna kunde utvecklas, t.ex. familjehem för hela familjen.

"Man blir frustrerad när man ser att de här barne sku ha nytta av de här eller att de här familjen sku må bra av de här å sen finns det int tillgång till det." S6

Några socialarbetare ser den stora omsättningen av socialarbetare som ett stort problem i barnskyddet. Detta leder till att socialarbetare inte lära känna klienterna ordentligt och att ärenden inte blir grundligt utredda, vilket i sin tur inverkar på möjligheten att göra helhetsmässiga beslut. Även klienterna och deras anhöriga kan reagera negativt på byten av socialarbetare och socialhandledare.

"Työntekijän vaihtuvuus on äärimmäisen huono asia. Että piirissä vaihtuu jatkuvasti kahden vuoden väliin tai tyyliin vuoden välein, mitä nyt vaihtuu... mikä tarkoittaa sitä, että ensimmäiset puolivuotta, ensimmäisen vuoden se työntekijä tu-

tustuu tähän perheeseen ja siinä kohtiin hän ei varmaan pysty tekemään kovin tasapuolisia päätöksiä. Hän palvelee perheitä niin hyvin kuin pystyy, mutta varmaan semmoinen harkinnan käyttö on vaikeata, koska hän ei tunne ihmisiä ja tunne tapauksia ja tiedä heidän historiaa. Että tavallaan se historiakin pitää tuntea, jotta voi. Ja se historia vaikuttaa aina siihen tulevaan.” S1

Arttu Saarinen, Helena Blomberg och Christian Kroll (2012) har vid en jämförelse av nordiska socialarbetare lyft fram att socialarbetarna i Finland i högre grad upplever belastning och konflikter i sitt arbete än sina nordiska kollegor. Detta är särskilt vanligt i arbetet med barnskydd och utkomststöd. Belastningen anses bero på att resurserna i Finland är mindre än i övriga Norden. Skribenterna menar också att det enligt vissa fallstudier visat sig att socialarbetare i Finland har flera klienter per person än socialarbetare i övriga Norden. En betydande tidsbrist leder i större sannolikhet till att socialarbetare upplever konflikter då hon inte kan följa sina egna etiska värderingar. I Finland råder det även större socialarbetarbrist som ofta avhjälpas med obehöriga socialarbetare. Detta leder dock lätt till ständig osäkerhet och oregelbundenhet i arbetsgruppen. Peter Huxley m.fl. (2005) har i sin forskning lagt märke till att konflikten mellan de förväntade och de realistiska uppgifterna kan åstadkomma en känsla av kontrollbrist, stress och utmattning, medan Hanna Kara och Tero Meltti (2009, 25) vid genomgången av tidigare forskning har noterat att trötthet i jobbet ofta beror på yttre och organisatoriska faktorer, såsom personal- och ekonomiska resurser samt problem med andra yrkesgrupper.

Några intervjupersoner upplever otillräcklighet på grund av att de inte har tillräcklig kunskap om olika områden t.ex. juridik, mentala sjukdomar, missbruk. De upplever att de borde veta mera för att kunna göra helhetsmässiga och rättvisa bedömningar.

”Jag har faktiskt lite dåligt samvete emellanåt. Man borde ju vara psykiater å terapeut å man borde ju ha all dendär utbildningen för att på riktigt kunna, för man måst ju sitta här å se dendär helheten, men när du int har dendär kunskapen till hela dendär helheten, så hur ska du kunna...” S2

I några intervjuer diskuteras särskilt också svårigheten med att bemöta klienter med utländsk eller annan kulturell bakgrund. Socialarbetarna upplever att de inte har tillräckligt med verktyg och kunskap för att veta vad som är viktigt att tänka på i dessa situationer. En person upplever svårigheter med att nå utländska klienter, eftersom de inte talar ”samma språk”, vilket innebär att socialarbetaren inte har samma kultur och identitet som klienten. En respondent påpekar att det nuvarande serviceutbudet för klienter

med utländsk bakgrund inte är det bästa och hon är oroad över att socialarbetare och andra instanser inte är tillräckligt medvetna om vad ett kultursensitivt arbete innebär. Några deltagare skulle önska att det i större grad fanns kulturtolkare som de kunde anlita vid komplexa frågor och situationer. Utöver detta kunde det också vara en fördel med flera socionomer och socialarbetare som har en annan kulturell bakgrund.

"Just näiden maahanmuuttajien kanssa just näistä kulttuurillisista syistä se asioiden julkituominen on ihan eri intensiteetillä kuin täällä pohjoismaissa... Me lopulta tiedetään ihan hirveän vähän. Että tässä työssä tulee esille myös se, että kuinka vähän me tiedetään romaaneista. Se on kuitenkin vähemmistö, joka meillä on ollut satoja vuosia ja nyt kun on näitä romaaniperheitä niin okei jotainhan me kaikki tietää, mutta hirveän kapeata on sen romaanikulttuurin tunteminen. Onhan se hirveän mielenkiintoisia, mutta siinä tilanteessa toivoisi, että olisi itsellä vähän enemmän valmiuksia just tän tyyppiseen osaamiseen." S8

Enligt Ingrid Claezon och Siv Britt Larsson (1985, 105) hör det till socialarbeters yrkesskicklighet att i klientsituationen kunna känna igen sådana särskilda aspekter som kräver specialistvård. Utgångspunkten är alltså att socialarbetare bör ha en baskunskap som sträcker sig över flera områden. Claezon och Larsson framhåller dock att det är omöjligt för socialarbetaren att vara specialist på något område när arbetsmängden är stor och det uppkommer akuta problem som genast kräver ett beslut. Därför är det viktigt att socialarbetare får avlastning när de arbetar med krävande barnvårdsärenden. Jørn Holm-Hansen, Thomas Haaland och Trine Myrvold (2007) har gjort en kunskapsöversikt av mångkulturellt barnskydd och menar att den kompetens som behövs inom barnskyddsarbetet med etniska minoritetsklienter i grund och botten är samma situationsförståelse som behövs i socialt arbete generellt. Specifik kulturkunskap kan exempelvis handla om att uppmärksamma religiösa tabun, skam och intern rangordning i familjen. Samtidigt som socialarbetaren bör ha förmåga att kombinera kunskap om de aktuella socioekonomiska förhållanden individen lever i, bör hon vara beredd på att invandrarens diskussion och syn på barns problem kan skilja sig från hur man i värdlandet är van att tänka och diskutera kring dylika frågor. (Jørn Holm-Hansen m.fl. 2007, 9, 317.)

Många intervjupersoner upplever också att samarbetet med andra instanser har stor inverkan på arbetet. En informant upplever det som en extra trygghet och lättnad att det finns andra instanser, såsom familjerådgivningen, som också arbetar med en klient och på så sätt är medveten om klientens situation. Således litar hon på deras yrkeskunskap

och att de reagerar om det uppkommer någon ny situation som bör utredas. I några intervjuer framkommer dock att det är besvärligt att olika vårdställen ser på barnets behov enbart från sin egen synvinkel. En deltagare lyfter fram att barnskyddsmyndigheter försöker ta i beaktande helheten, medan de andra instanserna endast granskar situationen från sitt eget perspektiv. En deltagare lyfter också fram att arbetet försvåras av att olika instanser har olika behandlingstider. En informant uttrycker irritation över att det vid diskussion om omhändertagning kan vara svårt att förstå hur någon annan resonerar och även svårt att hitta den gemensamma arenan och ansvarsfördelningen.

"ibland e det där samarbetet nog också svårt. Man har ibland svårt att förstå eller liksom hitta... tankegången bakom... Just här idag sa jag till nån att det sku vara intressant att vara liksom å testa i psykiatrin som socialarbetare, man sku få lite förståelse för hur de resonerar... Vi samarbetar massor jä, å sen blir det ibland lite sådär att vem sköter vad eller de kan komma med jättestark kritik att ni måst omhänderta dethär barnet å då säger vi att, nä det e int riktigt så, förstås man ser det från sin egen synvinkel. S6

Enligt Knut Sundell och Tine Egelund (2002, 154-156) har det i flera utvärderingar av samarbetsprojekt visat sig vara svårt att etablera samarbete mellan olika organisationer och yrkesgrupper. Vanliga hinder som nämnts i undersökningar är bristande arbetsledning, revirtänkande, dålig kommunikation, oklar ansvarsfördelning och att yrkesgrupper har olika uppdrag som kan vara motsägelsefulla.

4.2.2 Ensamhet

De flesta deltagare anser att de har stort utrymme för att göra självständiga bedömningar och många upplever att de har möjlighet att få stöd från förmannen vid behov. En intervjuperson nämner dock att socialarbetaren på grund av den stora arbetsmängden bör ha förmåga att självständigt göra bedömningar i snabb takt. Sålunda är det inte möjligt att fråga förmannen om hjälp hela tiden. Ett par deltagare upplever det självständiga beslutsfattandet som något negativt. De upplever sig ensamma och skulle i större grad behöva förmannens stöd.

"Allt har sina utmaningar där, att göra domdär rätta besluten å i synnerhet när du ändå e ganska ensam, så ibland känns det nog sådär att man sku ha lust att säga att jag vill int ta dehär ansvaret, ja vill int ha liksom dehär på mitt samvete att jag vill int göra dethär beslutet, men de e just därför de e så jätteviktigt att de sen finns andra..."S2

Den ledande socialarbetaren godkänner större beslut såsom omhändertagning, men det är socialarbetaren som förbereder dem. Några personer påpekar att socialarbetaren till stor del kan välja hur hon skall skriva och framföra ett ärende för att det skall gå igenom.

"I: ...På vilket sätt tycker du att arbetsplatsen stöder eller hindrar dehär beslutsfattande eller ditt självständiga beslutsfattande?"

R: De beror ju på teamen tror jag, mycket vem du har som förman. Men jag har nog märkt att de e väldigt fria händer, å man kan ju säga att det mera stöder än förhindrar då, att... nästan alltid har jag fått liksom stöd till mina beslut å mina tankar, men jag förstår att det e också därför för att förmannen int kan veta ditt case. Att dom har ju de som du berätta, att där e ju risken den att de e bara din synvinkel du berättar till förmannen och förmannen säger okej, å de e ju liksom din synvinkel, men nog e de ju mycket som görs på det sättet du ser det, men definitivt stöd får man nog till sina idéer å beslut å såhär..." S3

Vissa ser socialarbetarens alltför självständiga bedömningar som en risk för att klienter bedöms olika och orättvist. För att undvika orättvisa betonar några intervjupersonen vikten av att socialarbetaren inte gör bedömningar på egen hand utan att först diskutera dem med förmannen eller teamet.

"Du kan fast ha två grannar med precis likadana situationer... dom kan få helt olika socialarbetare och bli erbjudna två helt olika åsikter och två olika liksom, det kan helt bra hända att den andra blir placerad å den andra får hem familjearbete, att dom e nog jätte, så avvikande, att hur man sköter om domhär klienterna, att de tycker jag int e riktigt rättvist, att de e nu nästan på turen vem du får" S2

Sociologen Michael Lipsky (1980, 5, 15–16) har myntat begreppet "streetlevel bureaucrats", med vilket han menar lägre tjänstemän i offentlig tjänst, t.ex. socialarbetare, lärare och poliser. Politiker och centrala myndigheter förväntar sig att dessa tjänstemän skall förverkliga mål som är vaga, tvetydiga och inte sällan motstridiga. Tjänstemännen representerar samtidigt länken mellan samhället och individen. Det mått av självständighet som dessa yrkeskategorier har vid sina bedömningar kan i kombination med bristen på hjälpmedel leda till olikheter. Det är därför viktigt att granska vilka slags olikheter och variationer som är försvarbara och acceptabla ur ett klientperspektiv.

4.2.3 Osäkerhet

Intervjupersonerna lyfter i sina berättelser bl.a. fram funderingar kring hur de skall veta om en förälder kan ta hand om sitt barn, när situationen är så pass bra att barnet kan flytta hem och vem de skall tro på då anhöriga har olika berättelser. Som grund till de tidigare nämnda känslorna av otillräcklighet och ensamhet kan man i många berättelser även märka socialarbeters känsla av osäkerhet i arbetet. De flesta deltagare upplever att det i många situationer är svårt att veta hur man på bästa sätt tar i beaktande barnperspektivet. Osäkerheten relateras ofta till tankar kring om egen tolkning av en situation är den rätta. Samtidigt förekommer det reflektioner kring vad som är ett gott föräldraskap och en bra omgivning för barn. I några intervjuer belyser socialarbetarna att det kan vara lättare att bedöma att barnet är i fara ifall situationen påverkas av sådant som är tydligt att märka, t.ex. att barnet inte får mat. Några deltagare menar att bedömningen genast blir svårare om barnets situation påverkas av sådant som inte alltid är så självklart, t.ex. barnets eller föräldrars psykiska välmående. Vissa socialarbetare lyfter fram att osäkra situationer ibland leder till att man försöker hitta bevis, för att senare kunna göra de ”rätta” åtgärderna. En person påpekar att det ibland känns fel att sitta och samla bevis bara för att sedan kunna ta bort barnet från familjen.

”... ja, å om de nu e våld eller alkoholmissbruk, så tycker jag att det är ganska klart att då är det här barnet i fara... men i många fall så e de föräldrarnas liksom mentala sjukdomar som gör att dedär barnets utveckling å dendär helheten e skadlig, men det går int att bevisa eller påvisa... Om du slår ditt barn så kan jag säga att du slog, å de tog ont å jag kan lägga fram en massa forskning på vad de gör åt barnet om du slår det. Å sen när det där barnet är ändå född där... jag menar då e de också lättare om du får det där barnet å inse att de e någo fel nu i den här familjedynamiken och i den här din utveckling, men det där barnet e fött där, så inte kan den ju förstå de, den e ju nöjd.” S2

Några deltagare är måna om att fundera på hur egna värderingar och tolkningar styr deras bedömningar. Två av deltagarna nämner att de med tiden blivit lugnare och mera medvetna om att ha överseende och inte låta egna antaganden och värderingar styra alltför mycket då de t.ex. besöker en familjs hem.

”å de att man har egna barn å... kanske har mött en del kriser i sitt eget liv eller såhär att man e int så petog hur det ska vara, att det har liksom. Att ett tillräckligt föräldraskap betyder nånting annat för mig idag än vad det betydde för tio år sen, att hur jag ser liksom att om man kommer ung å grön å ivrig som socialarbetare, så tycker man att det ska vara såhär i familjen, för såhär har man läst å så-

här har man hört att det ska vara. Man kanske tänker på sin egen barndomsfamilj å helst ska mamma vara hemma å baka bullar, det ska vara si och så, det ska int vara skit i knutarna, det ska var såhär. Man får mera överseende, att alla familjer e definitivt int så, men de kan ändå vara bra familjer på sitt sätt.” S6

Det som komplicerar arbetet är också att man bör se varje fall som unikt och inte bedöma nya situationer enligt tidigare rutiner. Vissa talar om att de ibland skulle önska att de hade en färdig kriterielista eller handbok som kunde hjälpa dem vid bedömningen. Samtidigt lyfter de fram att det inte är möjligt, eftersom det är just det unika i varje klients situation som kännetecknar socialt arbete.

”Me ollaan joskus mietitty, että pitäiskö tehdä semmoinen kriteerilista, mutta siitä on että semmoista ei voi tehdä, koska joillakin asiakkailta voi olla ihan samantyyppinen kriteeristö, vaikka voi olla vanhemman alkoholin käyttö, mutta siellä on jotain muita asioita, jotka jossain toisessa perheessä on paljon tukevampia juttuja niinkuin lapsen edun kannalta on tukevampia juttuja. Että semmoista kriteerilistaa me ei olla tehty. Mutta jotenkin se idea siinä, että se lapsi on keskiössä siinä ajattelussa, että mikä on sen lapsen hyvinvoinnin ja kehityksen ja turvan kannalta se, että sitä yrittää pitää siellä. Mutta se on hirveän vaikea, sehän on hirveän hyvä kysymys. Siihen vaikuttaa se kokonaistilanne ratkaisevasti.” S8

”... å sen när man inte har dendär, att om man sku ha nån såndär handbok där man sku kunna kolla typ att obäddad säng, att hur allvarligt e det, vad ska man göra, att om man sku ha nåt sånt, så sku de ju vara kanske nå inte vet ja. E det sen bara dedär att man inte sku behöva ta dedär ansvaret sen när man sku alltid kunna hänvisa till; jag titta i boken å där sades det att det inte var så allvarligt. Att de e kanske utmanande nog att man måst nog hela tiden på nå vis tycker jag vara på alerten å fundera å alla familjer e ju liksom sina egna fall, att int kan man jämföra, att jag förstår ju nog väl att man int kan göra sånadär gränser.” S2

Claezon och Larsson (1985, 75) påpekar svårigheten av att fatta rationella beslut om irrationella beteenden. Socialarbetaren är samordnaren som skall tillfredsställa olika partes intressen samtidigt som hon bär med sig känslomässiga upplevelser av klienters och anhörigas starka reaktioner. Då socialarbetaren inte har facit för vad som är rätta och felaktiga beslut, så kan det hända att hon försvarar eventuella invändningar eller kritik mot handläggningen med att det råder tidsbrist eller att arbetshandledning saknas.

För att utöva sitt yrke har socialarbetaren begränsad hjälp av lagen, eftersom lagen inte preciserar hur den nödvändiga professionella tolkningen ska göras. Lagen har närmast formulerats som en ramlag, vilket till stor del för över bedömningsansvaret på den enskilda socialarbetaren (Claezon, 1987, 14). Enligt Östberg, Wåhlander, Milton (2000) är

vetenskapen om vad som skadar barn även bristfällig och oenig. Det är ett kunskapsfält där det finns få utprovade metoder och instrument. Claezon (1987) och Ponnert (2007, 79) påpekar att socialarbetaren i arbetet med yngre barn kan uppleva specifika svårigheter, på grund av otydliga symptom, brist på tillförlitlig information om barnens levnadsförhållanden, en vilja hos barnen att stanna hos sina föräldrar samt en ovilja hos socialarbetare att utsätta barn för det trauma som en separation innebär. Socialarbetaren har således inte så många verktyg som skulle behövas på ett så komplicerat och viktigt område som i det sociala arbetet med barn. Då praktikern är tvungen att handla oavsett om bedömningsgrunderna är oklara och vetenskapen osäker och oenig finns det enligt Egelund (1997, 110) risk för att personliga värderingar, fördomar samt allmänna normativa och delade föreställningar får stort utrymme i bedömningarna och blir måttstocken för barns behov av beskydd, istället för reflektion som tar i beaktande det enskilda barnets konkreta situation. De allmänt delade föreställningarna kan enligt Egelund handla om hur föräldrar bör sätta gränser för sina barn, hur mödrar bör vara, hur ett hem ska se ut, hur ett barn bör uppföra sig i olika åldrar och vad som kort sagt är normalt ordentligt familjeliv.

Kerstin Svensson m.fl. (2008) skriver att de dilemman som socialarbetarrollen bygger på är inbyggda och oundvikliga, vilket gör socialt arbete till en relativ verksamhet som utgår från osäkerhet. Det råder diskussion om att regler, riktlinjer och manualer kan ge socialarbetare säkerhet och trygghet i arbetet. Svensson m.fl. menar att de kan bidra till att förtydliga, förenkla och klargöra, men att man ändå aldrig kan komma ifrån osäkerheten. I bland måste man som socialarbetare kunna handla utan specifik kunskap och leva med osäkerheten och den etiska problematiken i att avgöra vilket handlingsätt som är bäst, eller bara minst dåligt. Utmaningen att vara trygg i osäkerheten blir således ett sätt att forma en yrkesidentitet, där osäkerheten är en given del som betraktas som möjlighet istället för hinder. (Svensson m.fl. 2008, 30, 222–223.)

4.2.4 Rädsla

”Ehkä kun ei ole kyse räikeästä lapsen hoidon laiminlyönnistä, eikä ulkoisella tasolla vaatteissa, niin tämmöisellä, ne ovat vaikeita. Kun lapselle ei anneta ruokaa tai lapsi on kylmissään tai märissä vaipoissa tai muuta vastaavaa, niin niihin puututaan nopeasti. Sitten jos ongelma on enemmänkin henkisesti tasolla fyysisen sijasta. Niin silloin viranomaiset ovat todella varovaisia, ehkä liiankin varovaisia eivätkä ikään kuin uskalla siinä pelossa, että tästä tulee joku oikeusjuttu.” S1

Bland fyra intervjupersoner framkommer konkreta reflektioner kring det ansvar och den makt en socialarbetare har över människors liv. I flera berättelser kan jag bland socialarbetarna uppleva en dold rädsla för att använda makten fel i en oklar och osäker situation. En intervjuperson menar att makten innebär ett stort ansvar, men att den också ger möjlighet att påverka människors liv. Andra upplever att makten ibland kan kännas skrämmande.

"Ibland kanske det uppstår en såndär liten panik eller en såndär känsla att nej jag vill int liksom ha såhär stor makt över nåt barns liksom situation i livet, att det beror nu helt på mig hur jag liksom fixar dethär eller vilket beslut jag gör... men dedär de e nu bara sånahär tillfälliga sen... sen känns det nog helt bra ändå, men dedär ibland e de kanske nog lite skrämmande för hur mycket makt myndigheter kan ha."S11

Den upplevda svårigheten med att balansera mellan barnet rättigheter och dess familj/anhöriga i klientprocessen belyses i många intervjuer. I vissa fall kan man i intervjuerna märka viss försiktighet och till och med rädsla för hur föräldrarna kommer att reagera om socialarbetaren gör en viss åtgärd eller fattar ett beslut. Enligt barnskyddslagen 2 § 3 mom. (2007/417) skall barnskyddsmyndigheter stödja föräldrarna i deras föräldraskap. Bland intervjudeltagarna finns det olika syner på vilken roll föräldrarna skall ha i processen. Ett par intervjupersoner menar att barnets perspektiv alltid bör vara i fokus och de upplever att föräldrarna har för stora rättigheter och lätt tar för stort utrymme. Några andra intervjupersoner betonar starkare att klientprocessen bör vara en holistisk process där hela familjen medverkar. I de flesta av intervjudeltagarnas kritiska händelser visar det sig att föräldrarnas eller de anhörigas reaktioner har en mycket stor roll och betydelse för hur samarbetet med klienten fungerar. Det kan t.ex. handla om att föräldrarna visar motvilja mot klientskapet, att de inte svarar på telefonsamtal, att de är aggressiva eller enbart för fram sina egna synpunkter och glömmer barnet. Vissa deltagare har upplevt svårigheter med att veta vad de ska tro på i en klients situation då familjens berättelser inte överensstämmer.

"de e ju ändå barnskyddslagen som då borde vara den röda tråden såhär å... sen då hur man den anpassar eller handlar då med utgångspunkt för de å ser till barnets bästa å dehär. Sen då försöker få dom anhöriga att samarbeta att de e... men ibland så, det finns ju faktiskt familjer, ska vi säga släkter, som kan vara så liksom förvirrande å gå ut liksom så intensivt med också sina egna saker som int gäller bara barne, men att som bakas in såhär i själva ärende att det e svårt att

liksom plocka bort eller lägga åt sidan, hur man nu ska säga, att man faktiskt liksom får öga på de här barnet.”S5

Här kommer vi också i kontakt med ett av socialarbetets grunddilemman, nämligen konflikten mellan att samtidigt vara en stödjande och kontrollerande myndighet. Socialarbetaren skall å ena sidan stöda klienterna, å andra sidan är hon tvungen att gripa in om hon anser att en människas beteende är skadligt för henne själv, för de anhöriga eller samhället. (Juhila 2006, 216.) Enligt Greta Skau (2007, 35) är maktaspekten alltid närvarande i mötet mellan klient och hjälpare, eftersom den är ouplöslig från hjälporganisationen och den professionella yrkesutövningen. Socialarbetaren har tolkningsföreträde gentemot sina klienter, vilket innebär att hon har makt att göra ingripanden och fatta beslut som både gynnar och missgynnar klienten. Begreppet makt upplevs ofta som något negativt, vilket kan leda till att människor är rädda för att bli föremål för andras användning av makt och mot att själva betrakta sig som personer med makt. Svensson m.fl. (2008) tillägger att makten osynliggörs i de situationer där parterna är överens om sina roller och har utarbetat gemensamma mål. När åsikterna går isär och det uppstår strid mellan parterna kring hur det fortsatta samspelet skall se ut framträder dock både makten och motståndet tydligare.

Claezon och Larsson (1985, 81) menar att ”barnets bästa” lätt kan bli en fras som används på många håll, men vars innebörd egentligen är illa definierad. Det finns en inbyggd konflikt vid bedömningen av vad som är barnets bästa som innebär att socialarbetaren måste välja sida, ibland mot föräldrarna. Författarna menar dock att man vid bedömningen alltid bör ta i beaktande familjens situation och att samarbetet med föräldrarna är av stor betydelse för utvecklingen av barnavårdsarbetet, något som också betonas i andra studier av bl.a. Egelund & Thomsen (2002) och Grinde (2004). Ponnert (2007, 78–79) vill dock påskina att samarbetet inte alltid är enbart positivt, eftersom socialarbetare riskerar att frångå barnets behov och istället arbeta utifrån ett föräldrafokuserat förhållningssätt för att upprätthålla relationen till föräldrarna. Mats Börjesson och Alf Rehn (2009) framhåller att den grupp som ses som underordnad en annan grupp även har en viss möjlighet att agera och påverka dem som befinner sig i en maktposition. Hot och våld kan betraktas som en demonstration av aktivt motstånd. Genom sitt agerande kan således föräldrar få socialarbetarna att känna olust och oro. Tidigare erfarenheter av hot kan påverka socialarbetaren, så att det i framtiden dröjer längre innan ett

beslut fattas om exempelvis ett omedelbart omhändertagande, oavsett om föräldrarna faktiskt skulle vara kapabla att fullfölja sina hot.

4.3 Reflektionens betydelse i mötet med våndan

Alla intervjupersoner upplever att reflektion på ett eller annat sätt är viktigt i arbetet. En av deltagarna menar att reflektion är en nödvändighet för att man skall kunna göra ett gott arbete i barnskyddet. Flera beskriver reflektionen som en möjlighet att gå igenom klientfall och jämföra hur man gör och vad man tänker om något med andra. Reflektionen kan för någon öppna nya tankar och erbjuda nya alternativ och genom reflektionen kan socialarbetaren bli medveten om sina egna styrkor och svagheter. Enligt en deltagare innebär reflektionen med kollegor och förmannen att dela ansvaret med andra. En intervjuperson tycker att hon lär sig mycket av att lyssna på andra och att det samtidigt vidgar egna vyer.

"Jag tycker man lär sig mycket av att lyssna på andra å kanske vidgar sina vyer själv också å... Det e en annan sak än om du tänker tyst för dig själv än att du liksom högt säger vad du tänker eller sådär. Å ibland kan man ju bli fast för det också. Man märker att aj var det såhär jag tänkte. Man säger nånting hemskt med övertygelse som man aldrig ens ha vetat om att man tänker förut. Att jag tycker att man nog liksom... jag tycker att man på nå vis vidgar sina uppfattningar å sin syn på olika saker, å får bra råd om nån berättar hur dethär å dehär har funkat på ett sånthär sätt. Wow, att detdär var ju ett bra sätt att se på saken eller bra erfarenhet av att samarbeta med nån som man själv tycker man har hackat huvudet i väggen, så kanske man får ett nytt hopp, att kanske det ändå kan funka"
S6

En annan person talar om att kunna se saker ur olika perspektiv och vara medveten om egna blinda punkter.

"I: Nå vad tänker du att reflektion kan ha för betydelse i socialt arbete, sådär överlag?"

R: Nå nog har det ju betydelse, att de e ju klart det att... jag sku nog tänka mig att det liksom utvecklar. Både sådär etiskt och lagligt sätt, så e det nog viktigt att man reflekterar, för att var och en kan ju ha vissa sånahär blinda punkter också att nu kör vi med det här som jag säger å något annat e int att tänka sig eller såhär. Att man ser liksom saker från lite olika håll... ofta e det ju nog liksom sen till klientens fördel att man liksom försöker se det från olika sidor." S5

Några deltagare lyfter fram att det ibland skulle vara enklare om man inte behövde reflektera, utan att det fanns färdiga normer eller någon annan som skulle berätta vad de skall göra.

"Musta olisi melkein helpompi jos tällaista harkintaa ei tarvitsisi tehdä. Se olisi työntekijälle selkeämpää, jos asiat olisi enemmän normitettu. Jotenkin tämmöiset, mutta toisaalta se tuo sitä vapautta ja inhimillisyyttä työhön, kun voi harkita ja kuunnella ihmisten tilannetta, ja jossain kohtaa, kun ne on hirveän tiukoilla, oikeasti todella tiukoilla ihmiset, niin sitten voi käyttää harkintaa ja voi helpottaa sitä ihmisten elämää ja ahdinkoa. Siinä kohtaa se harkinta on hyvä, että sekä että." S1

Några intervjudeltagare för fram att det kan finnas skillnader mellan hur mycket människor vill och har behov för reflektera. En yngre intervjuperson menar att äldre socialarbetare inte alltid är så intresserade av att delta i handledning och diskutera klientfall. Fook och Gardner (2007, 191) påpekar att de som inte är intresserade av eller förmår reflektera kritiskt kan välja att inte delta i utbildningsgrupper i kritisk reflektion. Det verkar även finnas vissa människor som har svårare att få grepp om denna process, eftersom de har en strävan att vara så kompetenta arbetare att de inte behöver nytt lärande.

Enligt deltagarna påverkas möjligheterna till reflektion av tid och arbetsmängd. De flesta upplever att de vanligtvis har möjlighet och utrymme för reflektion, men att de i bråda tider inte alltid tar tid för att reflektera. Vissa menar att man ibland hellre gör något annat än bara reflekterar. En deltagare lyfter särskilt fram att det är på eget ansvar att man tar tid för reflektion om man upplever att man behöver det. I följande citat lyfter en intervjuperson fram att hon ibland är så stressad att hon knappt hinner processera ärenden på egen hand.

"Ibland e du superbuzy och jag tror att då e de som du borde ha tid att reflektera, för då hinner du int processera det själv heller, men då hinner du int göra de. Å nu när man e mindre buzy, så då har du kanske int så tunga saker. Du hinner själv också reflektera å fundera på saker. De e ofta just om du har ett möte efter det andra, så då liksom packas dom å då borde du ju få. Men sådär allmänt, jag måst nog säga att det finns möjlighet till de, men de e säkert de då som e problemet, då när du sku behöva, så då har du inte själv tid, fast kanske din förman har å på det sättet liksom. Att de e nog ett dilemma där... Själv tycker jag i mitt team, så kan man alltid gå och sitta och prata å fråga å..., en gång i månaden, så har vi työnohjaus..." S3

4.3.1 Arbetsparet

I de allra flesta intervjuer betonas betydelsen av att ha ett arbetspar, dvs. en annan socialarbetare eller socialhandledare, som man kan reflektera med. Det känns naturligt att reflektera kring klientfall med arbetsparet, då arbetsparet känner till situationen. Många nämner också att det känns viktigt att man kan ”kolla” och jämföra perspektiv med sitt arbetspar.

”Nog reflekterar man ju liksom både och, såhär med sitt arbetspar kanske till först, sen då med ledande socialarbetaren å i vissa fall också med handledaren å såhär... ibland blir det nog att man gör det också när alla socialarbetare här har någo möte eller sådär.” S5

En deltagare nämner att hon utifrån upplevelser i sitt personliga liv kan ha starka personliga åsikter om vissa situationer. Hon menar att det således är viktigt att ha ett arbetspar som kan ge ett annat perspektiv på situationen. Följande person upplever att hon har bra möjlighet att reflektera på sin arbetsplats och tycker att pararbetet är en positiv sak. Personen skulle även uppskatta individuell handledning.

”Se on varmaan hirveästi ihmisestä itsestään kiinni. Itse koen, että mulla on ollut riittävästi, koska mulla on ollut aika helppo työkavereitten kanssa puhua. Pystyn puhumaan työkavereiden kanssa, reflektoida ja teen mielelläni parityötä. Parityö on semmoinen, että sitä teen mielelläni ja sen kautta ihan sitten olen riittävästi pystynyt. Mutta joskus ehkä koen, että voisi olla hyvä jonkun tilanteen jälkeen, jos sitä tilannetta saisi purkaa ihan jossakin työnohjauksessa yksin.” S1

4.3.2 Teamet och förmannen

Reflektion i större grupper sker oftast i samband med teammöten eller under arbetshandledning. Alla deltagare är nöjda med sina arbetsteam och upplever att de öppet kan diskutera med sina kollegor. Flera deltagare påpekar dock att möjligheten och motivationen för att reflektera tillsammans påverkas av teamets dynamik och diskussionskultur. Det är viktigt att teamet är stödjande och tryggt. En person nämner att den ledande socialarbetarens ledarstil också kan inverka på hur öppen diskussionen är.

”Det krävs att du kan lyssna på dina kolleger, att du int liksom tycker de vad den har gjort e direkt fel eller fast du tycker att det e fel, så nedvärderar du int dens värderingar, utan du för fram mera på ett konstruktivt sätt att hur sku det ha varit om man sku ha gjort, har du funderat att sku man ha kunna göra såhär. Det krävs en sånhär, här kanske man kan kalla det dialog, en diskussion, att du kan

liksom diskutera, utan att sätta dig över en annan. Det finns ju såna som anser att dens beslut e alltid riktiga. Å hur kan vi nånsin veta om vi har gjort ett riktigt beslut egentligen, utom då du betalar en hobbyverksamhet, så kan du ju tänka att de e nu ingenting som vi behöver diskutera, jag har nu betala den ren. De ock så kan man diskutera, men det kräver liksom en sånhär öppenhet å att du kan lita på dina kolleger...” S4

Laura Ylirukas (2006) utarbetade spegelmetod är bekant för fem deltagare. Särskilt en deltagare har märkt många fördelar av att använda metoden i sitt arbete.

”Että me ollaan nyt vuosi sitä kokeiltu sitä Kuvastin-menetelmää. Ja se on kyllä tosi hyödyllinen. Että siitä saa uudenlaisia näkökulmia ja pystyy ennen kaikkea arvioimaan sitä omaa työskentelyään usean vuoden ajalta. Miten on toiminut eri asiakastilanteissa, miten eri asiat on vaikuttanut asiakassuhteeseen, asiakkaan reaktioihin ja sitten kun saa muilta sitä palautetta omasta toiminnasta. Sitä pohditaan aika syvällisellä tasolla. Niin sitten pystyy jatkossa tekemään asioita toisella tavalla. Ainahan meidän täytyy olla valmiita, jatkuvasti arvioida omia työskentelytapoja. Miten asiakas reagoi. Miten tapahtuuko muutosta. Ja sitten olla valmis muuttamaan niitä omia toimintatapoja. Olemaan aika nöyrä sitten.” S10

De andra deltagarna upplever att metoden kan vara ett bra hjälpmedel, men har upplevt att den lätt kan kännas ganska stressig då man på förhand måste dokumentera sina klientfall. En person påpekar att det skulle vara bättre om någon utomstående hade ansvar för att dra grupperna. En annan person upplever att metoden är bra, men säger att en del kan uppleva att de inte är i behov av sådana metoder. Den tredje personen skulle gärna diskutera klientfall, men hellre på ett mera friare sätt.

”Att det ska vara sånhär fritt, att du kommer dit å du har en klient till exempel... å säger att jag vet int riktigt vad jag sku göra, att har ni nå idéer å hur ska jag liksom å där kunde berätta, okej, men jag har ju försökt dethär, å såhär var liksom svaret, sån sku jag. Men int dendär kuvastin, alltså jag vet att en del har det å det e säkert en jättebra grej när du har tid, men för oss blev det liksom ännu mera stress att måsta börja skriva liksom ner, det blev för mycket.” S4

Den ledande socialarbetaren anses av många vara den som i huvudsak godkänner vissa beslut och den de konsulterar och rådfrågar i svåra situationer. En person berättar att hon har individuell handledning med sin förman och upplever det vara viktigt för arbetet.

”Erityisesti esimiehen kanssa käydään paljon keskustelua, myös tunnepuolella. Ja sitten hirmu tärkeätä sitten kollegan, niin kuin sen työparin kanssa, että niitä tilanteita puretaan, koska se näkyy asiakastyössä, jos niitä ei ole purkanut...” S10

En person reflekterar kring vilka förmannens uppgifter egentligen är och hurudant stöd man kan vänta sig av henne. Är hon en bra ledande socialarbetare för att hon är välutbildad och har den behörighet som krävs eller för att hon har jobbat länge och har mycket praktisk kunskap. Några skulle önska att förmannen gav dem mera konkret stöd i beslutsfattandet. En person belyser att det är viktigt att förmannen visar att hon litar på sin arbetstagare och ger positiv feedback. Förmannen skall också kunna ifrågasätta och i viss mån inspirera sina arbetstagare till reflektion. Det är även betydelsefullt att förmannen är tillgänglig och intresserad av ens arbete. Följande person diskuterar den konkreta innebörden av att förman och kollegor har sin dörr öppen.

"Alltså vår förman e så att hon har dörren uppe. Man kan gå in där å tala, å hon e liksom på riktigt visar att hon e intresserad, att de e int sådär att hon sku göra något annat på samma gång. Det tycker jag e jättefint å sen har vi också här alla vi som nu e i vårt team, alla e på samma vis måna om att de e liksom svåra situationer å man måst reflektera över dom å tala över dom å fundera på dom å. Fast vi sku ha bråttom, så har vi alla nu liksom på nå vis kommit överens om att man har nog tid liksom för varandra. De e int sådär att jag sku sitta i mitt rum å ha lampan på rött hela dan, utan jag har dörren uppe eller sen dom som int har dörren uppe, så vet man att man kan knacka på å gå in å säga att hej hur är det med dethär å, jå vi har sådär ovanligt bra situation för tillfället i vårt team." S2

Kam-Shing Yip (2000) skriver att reflektionen under goda förhållanden kan vara konstruktiv och resultera i självförbättring. Den reflektiva praktiken är en process av självreflektion och självengagemang. Under olämpliga förhållanden kan dock socialarbetares självreflektion vara destruktiv och leda till problem i den personliga och professionella utvecklingen. Med goda förhållanden avser Yip en stödjande omgivning som omfattar organisation, förman och kollegor. Ett ömsesidigt stöd och öppet delande kollegor emellan är den bästa grunden för konstruktiv självreflektion. Yip poängterar också betydelsen av socialarbetarens beredskap att genomgå en reflektionsprocess. Praktikern bör vara medveten om sina egna begränsningar och bristningsgränser samt veta när hon bör söka hjälp. Socialarbetarens tidigare olösta trauman eller dåliga fysiska eller mentala hälsa kan nämligen vara ett hinder. Självreflektion och självvärdering kan påminna socialarbetaren om hennes personliga svagheter och inre konflikter. Om socialarbetaren har en negativ självbild eller olösta traumatiska upplevelser kan hon lätt internalisera kommentarer från en osympatisk förman som har auktoritet att döma och värdera socialarbetarens praktik. Med olämplig omgivning avses att den sociala omgivningen är förtryckande, t.ex. att förmannen är kritisk, att kollegor är likgiltiga eller att det i arbets-

teamet finns en förtryckande atmosfär. Osäkerhet kring socialarbetarens sysselsättningsförhållande och krävande arbetsuppgifter kan även inverka. Då socialarbetaren öppet berättar om sina svagheter och obehagliga praktikerfarenheter kan detta i en förtryckande miljö användas som en orsak till att missbruka, utnyttja, förtrycka eller avskeda en arbetstagare

Även Tuula Kostiainen (2009, 7) har i sin doktorsavhandling tagit fasta på betydelsen av socialarbetarens omgivning vid utvecklingsarbete. Hennes syfte med doktorsavhandlingen var att granska huruvida det sociala områdets kompetenscenter gynnar utvecklingen av socialarbetarnas kunnande. Hon var också intresserad av hur samarbetet mellan kompetenscenter, socialarbetare och socialbyrå fungerar vid utvecklingen av kunskap samt vilka faktorer som bidrar till kunskapsutvecklingen i socialt arbete. Hon kom fram till att socialarbetarkontexter kan kategoriseras enligt fyra olika rum: delat, tillbakadraget, motståndigt och personligt. Enligt Kostiainen klarade socialarbetare i det delade rummet bäst av att svara på de förväntningar som fanns på samarbetet mellan praktik, forskning och utbildning. Då det fanns mera tillit och växelverkan blev också deltagarnas sociala samarbetsförhållanden stabilare. I det delade rummet värderade de olika delparterna i utvecklingsarbetet de andras kunskapsbas samt accepterade olikhet och osäkerhet vid kunskapsproduktionen. Det lades större vikt vid en jämlik kommunikation, en stark identitet samt reflektion kring socialarbetets värderingar.

5 SOCIALARBETARES SÄTT ATT BEMÖTA OCH REFLEKTERA ÖVER VÅNDAN

I detta kapitel behandlar jag mera ingående ”på vilket sätt” socialarbetarna reflekterar. Vid genomgången av materialet märkte jag att det fanns skillnader mellan hur socialarbetarna talade om svåra situationer och det som styr dem i arbetet. I analysen har jag fokuserat på hur deltagarna bemöter osäkerhet, hurudan inställning de har till auktoriteter, vad som är viktigt vid deras bedömningar, hurudan relation de har till sina klienter och vilken typ av reflektion de använder. Jag har också strävat efter att koncentrera mig på hur nyanserad och avancerad personens reflektion kring innehållet är, t.ex. huruvida något bara nämns eller om det ifrågasätts, om personen tar i beaktande olika perspektiv och om individen bara beskriver sina känslomässiga reaktioner eller även distanserar sig från dem. På basis av det som framkommit i mitt intervjumaterial har jag kategoriserat

socialarbetarna i fyra olika reflektionstyper: defensiv (1 socialarbetare), principfast (5), reflektivt osäker (4) och säkert osäker (1). Jag har gjort en sammanfattning av de olika reflektionstyperna i tabell 1 på sidan 68.

5.1 Reflektionstyper

5.1.1 Defensiv

"Ibland e det så att om man har för svårt klientfall, så kan man kanske berätta om det eller gå igenom det, men så kan man också liksom... glömma det genom att ha en paus å prata något helt annat före man får nästa klient." (S7, Slutreflektion)

Den defensiva socialarbetaren reflekterar i den kritiska händelsen och i vinjetterna inte desto mera över sig själv eller olika perspektiv som kunde tas i beaktande, utan utgår i huvudsak från de praktiska handlingar som måste utföras. Lagen upplevs vara den huvudsakliga normgivaren och dess auktoritet ifrågasätts inte. Svaren ger ett intryck av att personen förnekar den osäkerhet som råder i arbetet och undviker att fundera alltför mycket på komplicerade situationer. Hon har en ganska distanserad inställning till klienten. I materialet framkommer tankar om klienters föräldrar som besvärliga och krävande och att vissa åtgärder ibland görs för att undvika konflikter, trots att det inte alltid är barnets bästa.

"... I vissa fall tycker jag nog att man... att vissa besvärliga föräldrar gör det svårare för barnen... att ibland sku det kunna vara lättare kanske för barnet om dom inte sku ha domhär föräldrarna som hela tiden vill att dom ska hem å gör det liksom besvärligt för barnet, att det sku kunna vara lättare." (S7, Vinjett 1)

"I: mm... nå om du sammanfattar din beslutsfattareprocess, att vad e det som, vilka faktorer bör man ta i beaktande för att komma fram till ett bra beslut när du har en sån här situation, att vad e det som man ska fokusera på?"

R: Nog e det ju de här barnet förstås, men dedär.....nog e de ju så, nog vet jag vissa fall, ibland har vi gjort så att om föräldrarna e riktigt omöjliga å vi har haft stridiga processer, så då kan man göra vissa beslut för att slippa vissa stridigheter eller om man har placerat nån hem, därför det har varit så omöjligt sen med mamman eller hon har varit så omöjlig

I: Okej

R: För att det har lugnat ner sig då å de har inte kanske alltid varit barnets bästa i viss mån, men dedär..." (S7, Kritisk händelse)

Socialarbetaren upplever att hon kan jobba självständigt och att hon inte behöver så mycket stöd av andra. Hon anser dock att det kunde finnas mera tid för att gå igenom klientfall, så att man skulle kunna jämföra sina tankar med andra. Reflektion innebär i huvudsak att man kan prata med sina kollegor om klienterna. Socialarbetaren anser att organiserade grupper kräver för mycket tid.

I: Vad tänker du att den här reflektionen, vad den har för betydelse just för socialt arbete eller allmänt på din arbetsplats?

R: Nå nog... i vissa fall motsvarar det arbetshandledning nog att dedär. Man har inte kanske behov av de om man då kan prata med kollegerna. Jå, å det måste ju int alltid vara liksom mycket, å det måst ju int alltid vara så att man organiserar att nu ska vi prata å gå igenom de här, att det räcker också att man kan gå över till andra rummet å säga att nu ringde hon att kan du, å sånt som man int kan säga liksom åt klienten eller nån annan. Man kan säga bara till en annan socialarbetare att hon e riktigt galen eller man kan säga någo om klienterna som man nu int kan säga till nån annan, men sånt.” (IP 7, Slutreflektion)

I: Tycker du att det borde finnas mera sån här vet du, grupper eller att man sku träffas hela platsen?

R: Organiserade grupper, att det sku vara... nå inte med dom här klientmängderna... alltså då blir det för mycket möten, å jag sku int på det sättet orka med något som inte leder till något, utan då tycker man säkert att man borde skriva någo beslut eller skriva nån klientberättelse eller någo, att om man har för mycket jobb, så kan man inte två timmar sitta å fundera att vad tycker du att vad ska vi göra.” (S7, Slutreflektion)

I den andra vinjetten förmedlar socialarbetaren tydligt att hon inte skulle skriva ett falskt intyg, eftersom en socialarbetare inte har befogenhet för att göra sådant och för att det är etiskt fel.

”Nå, dethär att man kan inte göra ett fel eller man kan int göra ett sån här, ei voi anna väärää todistusta. Jå, det var lätt (skratt)... jag kan inte skriva nånting som inte stämmer, å det kan inte finnas nån sån situation att jag sku kunna göra det heller, jag har svårt å se det.

I: Vad sku du istället göra i den här situationen?

R: Socialarbetaren... liksom i praktiken e ju dethär int, jag förstår int att varför. De e ju inte socialarbetaren som skriver onko neitsyt vai inte, att det har ju inte något med mitt yrkeskunnande att göra, att dedär, hur ska jag kunna förfalska något som jag int ens vet, hur ska jag liksom kunna veta det. Det e väl hälsosystemen som tar ställning till dethär.

I: Men att du ändå e med å kanske hjälper till där på nå sätt?

R: Det har jag svårt å se, om man undersöker... gynekologisk undersökning, så det har ingenting med socialarbetaren, int sku jag vara där med, de e ju inte mitt, int skriver jag sånhäna utlåtanden, jag tycker det e kaukaa haettu.

I: När hur e det om du int skriver dedär intyget eller att det int blir. Om det sku hända nånting med denhär flickan sen att föräldrarna sku göra nånting eller så där att vad sku du göra?

R: Int e de på mitt ansvar det heller, att nog e de här också... Nog e det ju ofta så att man hotar, om du nu int gör det här, så gör jag självmord eller om du int betalar ut dethär, så gör... med andra, men dedäran int har det, int inverkar det mitt beslutsfattande.

I: Men anser du att denhär flickan att hon e i nån fara?

R:...Nå då får man dedär...mm....nå då måst man fundera på något skilt då, då kan man göra, om hon e i sån fara, så då måst man ju göra brådskanie omhändertagande eller placera henne eller hon måst vara på ett skyddshem eller någo annat, som har med barnskyddet att göra.... de e ju ett annat beslut liksom hur man gör då." (S7, Vinjett 2)

5.1.2 Principfast

"...Itselle tärkeää on sen lapsen hyvinvointi ilmanmuuta, olen lastensuojelutyöntekijä ja lapsen hyvinvointi on se ykkönen. Itse korostan sitä ja ehkä perhe korostaa, näkee asian eri tavalla." (S1, Kritisk händelse)

"Jag tycker å det finns också i barnskyddslagen. Som du säger att det du alltid håller i handen e de att kan barnen komma hem till sina föräldrar. Det e det första du väger. Du väger inte de när barnet är omhändertaget att ska barnet fortsätta vara omhändertaget, utan det e alltid du ställer den där frågan å vad skall förändras? Du jobbar alltid mot det att barnet skall kunna återkomma till sina föräldrar." (S9, Vinjett 1)

De principfasta socialarbetarna är måna om att stöda klienten och göra ett helhetsmässigt arbete. Vid diskussion om den kritiska händelsen och vid bemötande av vinjetter utgår de ofta från sin erfarenhet och roll som socialarbetare. De berättar inte så mycket om sina egna personliga upplevelser, utan mera om hur socialarbetaren borde vara i sitt arbete. De flesta för även självsäkert fram principer som det är viktigt att vara medveten om och ta i beaktande i arbetet och vid klientmötet. Således kan man tolka det som att de tagit kontroll över osäkerheten genom att stå bakom sin socialarbetarroll. Lagen har

stor auktoritet och barnperspektivet förs på tal flera gånger. Vissa har också stor tilltro till förmannen, medan andra upplever sig vara ganska självständiga i förhållande till förmannen. Det är även vanligt att socialarbetarna betonar vikten av eget mod och eget ansvar vid reflektion och bedömningar.

"... man ska lita på sin intuition och våga göra dehär ingripandena då när det känns så att man har tillräckligt länge prövat på olika alternativ. Jag tycker alltid att en omhändertagning e det sista man ska göra, men ibland e det int ett dåligt alternativ... Man måst på nå vis ha så mycket skinn på näsan. Jag tycker man som socialarbetare måst kunna medge att man bedömde fel." (S6, Kritisk händelse)

I vinjett två tar socialarbetarna starkt avstånd från att skriva falska intyg, eftersom det är etiskt fel och strider mot tjänsteansvaret. De tar även i beaktande att socialarbetare i sin yrkesroll inte ens har möjlighet att skriva sådant. Till skillnad från den defensiva socialarbetaren visar de i ett tidigare skede oro för flickans välmående och lyfter fram att de bl.a. skulle tala med läkare och reda ut om flickan behöver vara barnskyddsklient.

"Sosiaalityöntekijänä en missään tapauksessa viranomaisena lähtisi väärentämään minkäänlaista todistusta. Koska joudun myös vastaamaan kaikista asiakirjoista, mitä teen, mitä kirjoitan tai mihin nimeni laitan. En missään tapauksessa lähtisi väärentämään. Mutta tässä tapauksessa keskustelisin varmaan lääkärin kanssa. Tai hoitohenkilökunnan kanssa ja pohtisin mitä tilanteessa olisi tehtävissä... kyllä meidän tehtävä on suojella lasta ja suojella nuoria ja tämä nuori on esittänyt hätähuudon, että hänelle on tapahtunut tai käynyt näin. Hänelle on tapahtunut tämmöinen tapahtuma ja tätä ei missään tapauksessa hyväksytä hänen täällä. Meidän täytyy tietysti huomioida tämä sosiaalityöntekijänä, ei me voida kohauttaa olkapäätä siinä, että nyt hän ei voi kääntyä puoleeni eikä me voida sanoa tälle tytölle, että me ei voida semmoista kirjoittaa, että nyt se asia paljastuu, ja me ei voida jäädä odottamaan mitä tälle asialle tapahtuu. Meidän tehtävä on huomioida se tuleva tämän tytön elämässä, että mitä tästä seuraa." (S1, Vinjett 2)

"Vi tolkar barnskyddslagen, så om vi sku mittiallt bestämma oss att vi tolkar det på nåt sånt sätt som int e sant som int står bara för att vi tycker att det e bättre så, så därför finns ju en barnskyddslag, därför finns det en lag... hur rättfärdiga nånting att min åsikt e nog större än lagen, därför e det min åsikt. Det tror jag int e hållbart... men det e sen en annan sak att jo int kan du ju lämna det, du måst hitta några andra utvägar." (S9, Vinjett 2)

"Siinä pitää vaan käydä keskustelua esimiehen kanssa siitä. Se on musta hirveän tärkeätä, että ja tietysti täytyy luottaa siihen, että uran alussa ja esimies on ollut pidempään niin luottaa siihen esimiehen tietoon ja kokemukseen, jota hänellä on."

Mutta tärkeätä, että tuo, että näin mä ajattelen ja myös esimies perustelee, miten hän ajattelee. Perustelut aina. Se on myös aina tässä työssä tärkeätä, että perustelee asiat kaikki, perinpohjaisesti asiakkaille.” (S10, Vinjett 2)

Den principfasta socialarbetaren är således medveten om att arbetet i barnskyddet består av komplexa situationer. Hon har hittat användbara arbetssätt och principer som hon följer, något som till viss del kan hindra henne från att se situationer från flera perspektiv och kritiskt ifrågasätta egna reaktioner, handlingssätt och perspektiv.

5.1.3 Reflektivt osäker

”Å då funderar man ju, att gör jag mera illa åt henne om jag sku ta henne bort därifrån, bara för att jag tror att hon har det illa där eller har hon det faktiskt illa där? Att det tycker jag liksom, jag vet int riktigt vad jag ska göra å här upplever jag mig ganska sådär osäker å här tycker jag att jag kanske borde ha...jag vet inte, borde jag ha ett konkretare, mera praktiskt stöd till exempel av min förman eller såhär, möjligen.” (S4, Kritisk händelse)

De reflektivt osäkra socialarbetarna uppvisar ett mera personligt förhållningssätt till utmanande situationer. De talar oftare i jagform och rätt öppet och emotionellt om situationer som de personligen har upplevt som svåra och utmanande. De tar i beaktande flera olika perspektiv och kulturaspekter, men för samtidigt oftare fram osäkerhet kring vad som egentligen är barnets bästa, rätt tolkning och bedömning. De flesta skulle önska mera stöd i beslutsfattandet. De vill vara tillmötesgående och kan ha svårigheter med att begränsa. De är medvetna om lagens principer, men framför även kritik mot nuvarande handlingssätt.

Socialarbetarna i denna grupp tar i vinjett två avstånd från att skriva ett falskt intyg, eftersom de anser att det är etiskt fel och inte hör till en socialarbeters arbetsuppgifter. De är dock mera osäkert inställda till vinjetten än den defensiva och de principfasta socialarbetarna. De säkert osäkra lyfter tidigt fram betydelsen av att ta i beaktande flickans nöd. Förutom detta förekommer djupare reflektioner kring olika situationsspecifika faktorer, såsom kulturaspekter och vad detta på lång sikt innebär för flickans liv och framtid.

”sådär spontant rakt, så sku jag int säga att dehär, att de finns rätt till falska intyg, men int sku jag heller säga att man nu aldrig, int vet jag, nå falska intyg vet jag nu int om jag själv personligen sku våga gå och göra, att då sku jag nog på nå vis liksom kringgå de... Jag tror att dethär är igen en sånhär kultursak, att vi på

nå vis genast drar den slutsatsen att hon kommer att bli hängd eller något annat, hennes arm blir avkapad eller nånting, att nu sku jag åtminstone ta reda på att vad e dedär straffet, att nog sku jag hellre försöka bearbeta dedär fallet, att int sku jag liksom, åtminstone int gå genast bara å tro på de, okej nå e hon sexton så...jag tycker att det beror på så många saker. E hon till exempel...ja menar..har det varit ett misstag, e hon egentligen å följer deras kultur å deras regler, att har de helt bara varit ett misstag eller e hon en sån som hela tiden jämt å ständigt gör emot bakom ryggen på sina föräldrar mot deras regler..." (S2, Vinjett 2)

"I: Sku du säga att du har rätt, om den andra tycker på ett annat sätt, sku du då säga att du har rätt?"

R: Om jag tycker att jag har rätt, så nog sku jag ju förstås säga det, men att mm... det e nog förstås lite sådär att innan man e i den situationen just nån speciell situation, så e de ju svårt att säga. Man kan ju inbilla sig att man e hur etisk och moralisk som helst liksom, men så när man sitter där i pisse sen å ska göra nånting å låta bli som kan ha väldigt konkreta följder för nån, så då e det nog int så lätt int." (S5, Vinjett 2)

"I: Om du tänker nån annan situation där de sku vara nån sånhär situation där de sku vara nåt sånt här intyg att de int läkaren, att du själv måst skriva de, så tycker du att i nåt sammanhang kan man skriva sånt eller som?"

R: Ja int vet jag, de e nu. Jag kommer int riktigt nu, nog kan det hända sen att i praktiken, så sku jag, så har jag kanske varit i nån sån situation och kommit på att när de sku kunna vara till nytta för nån, men nog e de ju ändå liksom att om det sen kommer fram sådär att man nu direkt har ljugit eller så, så dedär int e de nu till nytta för nån int. Å man kommer ju själv i en ganska underlig dager, å sen så int e de nu kanske riktigt för den här klientens väl heller någo fördelaktigt, att int vet jag, men nog kan det hända ändå att det finns situationer där de sen dyker upp att nåja, åtminstone kan man int berätta allt vad man vet liksom... att de e lite sådär, jag e lite sådär kiikun kaakun- människa som du hör." (S5, Vinjett 2)

5.1.4 Säkert osäker

"Olen oppinut kauheesti... Ainakin semmoista nöyryyttä ja semmoista, että asiat ovat aika harvoin just näin tai just noin. Että tässä joutuu koko ajan sen asian kanssa niin kuin olemaan ja oppia sietämään sitä, että toisaalta näin, mutta toisaalta noin. Ja jotenkin luottaa siihen jonkunlaiseen näkemykseen mikä tulee, ilman että täytyy ajatella absoluuttisesti, että viimemetreillä ajan kanssa todistettuna." (S8, Kritisk händelse)

Den säkert osäkra socialarbetaren har förmåga att nyanserat fundera på vad olika principer och perspektiv innebär på socialarbetar-, klient och samhällsnivå. Hon är även mån om att ta i beaktande klientens perspektiv och lyfter fram den historiska kontexten kring "barnets bästa".

"Voisko sanoa sitä uudeksi lastensuojelulaiksi, kun se oli 2007 niin siellähän lapsen osallisuutta taas korostettiin, ja varmaanhan se on semmoinen, joka on tape-tilla, mutta sitten voi olla, että tässä historiallisessa kaaressa kun kelaa, niin se-hän on hirveän tuore juttu. Meidän isovanhemmathan eivät missään nimessä saaneet sanoa vastaan vanhemmille. Se on niin tämä tämmöinen lapsen äänen kuuleminen on ollut historiallisestikin lyhyen ajan juttu. Varmaan tässäkin on semmoista, mikä ottaa sen aikansa, että tommoset mekanismit alkavat kehit-tyä." (S8, Kritisk händelse)

Socialarbetaren förmedlar en självtillit och samtidigt acceptans av det osäkra. Hon har en balanserad relation till sina egna reaktioner och till sin roll som socialarbetare. Hon är medveten om lagens innebörd, men är även kritiskt medveten om att lagen kan förändras. Förmannen ses mera som en jämbördig kollega vid beslutsfattandet. Socialarbe-tarens bemötande av vinjett två är att hon inte skulle skriva ett falskt intyg, eftersom det inte skulle underlätta flickans situation i det långa loppet. Hennes syn på saken kan dock ändras beroende på situationen. Den säkert osäkra skulle i första hand försöka trygga flickans situation genom att utreda hur flickan upplever och tolkar situationen. Hon skulle även försöka få kontakt med föräldrarna och eventuellt anlita en kulturtolk eller imam. Personen förmår granska vinjettens problematik såväl ur ett personligt perspektiv som ur ett större historiskt, samhälleligt och kulturellt perspektiv.

I: Luuletko, että jossakin tilanteessa voisit kirjoittaa tommosen?

R: Jos on ihan elämän ja kuoleman kysymys... jos joku olisi pystynyt kirjoittamaan vaikka jollekin juutalaiselle todistuksen, että hän on ihan arjalainen ilman min-kään sortin juutalais- mitään geneettistä perimää, niin tuskin kukaan nyt ajatteli, että siinäpä toimi. En mä usko niin vankkaan lain noudattamiseen, että siinä ei olisi tilaa yksityiselle järkeilylle ja vähän tämmöiselle vastoinlakia toimimiselle. Laissakin saattaa olla kaikenlaista hölmöä, jotka eivät joka tilanteessa ollenkaan edistä sen yksilön turvaa, mutta. Mutta en tiedä lähtisinkö heti suoralta kädeltä kirjoittamaan tuommoista... on sitten kahta kauheammassa pulassa se tyttö. Että huijataan. Mutta sitten voisi miettiä, en tiedä onko se sitten että ottaa yhteyttä tämän pojan perheeseen yhteyttä ja voisiko nämä suvut jotenkin sopia siitä. Tai jotain tämmöistä. Tai siinä pitäisi olla vähintäänkin jos vain olisi mahdollista, olisi hyvä jos olisi tämmöisiä kulttuuritulkkeja ensinnäkin, jotka avaisivat meikäläisille vähän tätä problematiikkaa. Koska nythän me ollaan taas vähän niinkuin että, kyllähän me tiedetään, että on näitä kunniamurhia ja muuta, mutta siellä on varmaan enemmän sellaisia nyansseja, mitkä eivät ole meille selviä. Mutta että varmaan joissain tilanteissa. En mä varmaan voisi sanoa, että en ikimaailmassa tekisi, koska se on vastoin lakia. Semmoista anarkistista henkeilyä (naurua). Mut-ta kyllä sitä varmasti ensin yrittäisi... Niin mä ajattelin semmoista rakentavam-paa, että jos mä kirjoitan tommosen todistuksen niin siinähän mä menen mukaan

semmoiseen. Mutta sitten toisaalta uhraanko mä sitten sen tytön sillä, että mä yritän saada semmoista laajempaa uutta näkemystä sen perheen ajatteluun. Että ei se tyttö ole siitä huonommaksi tullut, mikä ehkä vaatii useita sukupolvia, että nämä niinkuin tämmöiset ajatukset nytkähtää siihen suuntaan. Että onko nämä nyt niinkuin tämmöisiä, muutamat sukupolvet ja muutaman sukupolven teinit, niinkuin tämä 16v vähän semmoisia koekaniineja, vähän semmoisia uhreja että asiat nytkähtää eteenpäin. Ehkä...” (S8, Vinjett 2)

Tabell 1. Socialarbetares bemötande av komplexa och osäkra situationer

	Defensiv (n = 1)	Principfast (n = 5)	Reflektivt osäker (n = 4)	Säkert osäker (n = 1)
Bemötande av osäkerhet	Undviker osäkerhet	Tar kontroll över osäkerheten genom att stå bakom sin socialarbetarroll.	Brottas med osäkerheten.	Accepterar och lever med osäkerheten.
Auktoriteters roll	Lag och norm tas för givet och ifrågasätts inte. Upplever sig vara självständig i arbetet och behöver inte så mycket stöd.	Lagen och barnperspektivet i fokus. Stor eller liten tilltro till förmannen.	Försöker jobba enligt lagens och professionens principer. Uppvisar samtidigt kritik mot lagen och nuvarande handlingsätt. Behöver stöd i beslutsfattandet.	Medveten om lagens innebörd, men även en kritiskt medveten om att lagar och strukturer kan förändras. Förmannen ses mera som en jämbördig kollega vid beslutsfattandet.
Beslutsfattande	Gör sitt jobb så gott det går. Strävar efter att följa lag och norm.	Följer goda principer i arbetet, t.ex. respekt, jämlikhet och delaktighet. Socialarbetare bör ta ansvar och ha skinn på näsan.	Känner osäkerhet kring om man gör rätt eller fel. Tar i beaktande olika perspektiv och egna reaktioner.	Situationsmedvetet och säkert beslutsfattande. Granskar nyanserat situationer ur individens perspektiv, men även ur ett större historiskt, samhälleligt och kulturell perspektiv.
Sättet att bemöta klienter	Distanserat förhållningssätt till klienten. Klienter och anhöriga upplevs ibland som besvärliga och krävande.	Klienten i fokus enligt vedertagna principer.	Ett personligt och emotionellt förhållningssätt till klienter och utmanande situationer. Vill vara tillmötesgående, men kan ha svårigheter att begränsa och distansera sig från känslor och klientsituationer.	Klienten är i fokus. Situationsbunden reflektion kring klientens bästa. Funderar på förutsättningar och konsekvenser av olika ingrepp.
Reflektionsnivåer	Socialarbetaren reflekterar främst på teknisk nivå.	Både teknisk och praktisk reflektion som utgår från olika principer.	Praktisk reflektion kring egna perspektiv, upplevelser och känslor. Stor grad av reflexivitet och ibland förekommer kritisk reflektion.	Kritisk reflektion som övergripande tar i beaktande många olika perspektiv, t.ex. samhällstrender.

5.2 Hur syns kritisk reflektion i reflektionerna?

Kritisk reflektion har av Fook och Gardner (2007) beskrivs som att kritiskt granska egna antaganden och handlingssätt med målsättningen att bli medveten om maktstrukturer och diskriminerande handlingssätt. Moon (2004, 96) karakteriserar djup reflektion som transformativt lärande, det vill säga ett kritiskt ifrågasättande och en förändring av egna grundläggande antaganden och meningsperspektiv.

På basis av denna undersökning upplever jag att kritisk reflektion som den beskrivits i litteraturen inte är ett så vedertaget begrepp i socialarbetets praktik. Reflektion är dock bekant för socialarbetarna genom att de reflekterar med sitt arbetspar, sin förman och sitt team. Den reflektion som förekommer i materialet omfattar främst det praktiska arbetet och kan enligt Ruchs (2000) och andras definitioner av reflektionsnivåer anses vara praktiskt inriktad. Deltagarna berättar om sina klientfall, vad de gjort och hur någonting upplevdes. De kan även framföra vissa insikter som de fått i samband med klientsituationerna. Det är vanligt att det förs fram kritik mot flera yttre omständigheter, vilka jag behandlat i kapitel 4.2. Det är dock viktigt att fundera på skillnaden mellan att rikta kritik mot organisationen och de yttre omständigheterna och mellan att kunna placera sig själv i bilden som aktiv aktör och vara kritiskt reflektiv mot sig själv, sina egna handlingar och reaktioner.

Enligt intervjupersonerna handlar reflektionen i de flesta fall om att snabbt rycka någon i ärmen och gå igenom ett klientfall, fundera på olika perspektiv och de praktiska handlingsalternativ som skulle vara lämpligast. Detta kan tolkas som en bekräftande situation, så att socialarbetaren med större säkerhet kan genomföra sitt handlande i den föreliggande klientsituationen. De flesta socialarbetare förknippar således reflektion till handledningen eller det efterföljande samtalet med kollegan, dvs. Schöns (1983, 1987) begrepp reflektion över praktiken. Reflektionen sker dock även under klientsituationen, någon som Schöns definierat som ”reflektion i praktiken” och andra beskrivit som reflexivitet. I deltagarnas berättelser om de kritiska händelserna förekommer vissa kommentarer om sådant som påverkat och styrt dem under situationens gång, t.ex. jag borde ha varit mera begränsande i situationen, jag kände obehag inför mötet, jag kände rädsla eller klienten var aggressiv. Reflektionen över dylika reaktioner och antaganden är vanligast bland de reflektivt osäkra socialarbetarna. Dessa reflektioner förblir ofta i

denna form och leder inte till att informanterna distanserar sig från känslorna. I vissa fall förekommer deltagares metakognitiva reflektioner över egna tolkningar samt insikter om vad som har kunnat styra deras sätt att tänka i olika situationer.

"Nu på nå vis har jag fått det i huvudet klart för mig att int e de fast jag tycker att jag vill ha det städigt hemma å jag tycker att barnen ska ha lakan i sängen å så vidare, så int e de nu hela världen om jag går i ett hem där de e skitigt å sängen int e bäddad. Att hålla dendär gränsen att int man blir överhysterisk, men att man int blir för sådär att inte dör dedär barnet, att va e de nu sen med det då..."
S2

Maktperspektivet lyfts i konkret bemärkelse fram av fyra personer. Tre personer gör det som ett allmänt konstaterande utan att desto mera fundera på hur de själva utövar makten och vad som i egna handlingar kan vara diskriminerande. Detta kan ses som en början till kritisk reflektion. Intervjuperson två reflekterar över att hon på grund av sin egen livserfarenhet kan ha antaganden som påverkar hennes sätt att tolka vissa situationer. Därför anser hon det vara viktigt att ha ett arbetspar. Samma intervjuperson lyfter kritiskt fram att okunskapen kring personer med kulturell bakgrund lätt kan leda till diskriminerande beslut. Samhälleliga perspektiv finns enbart i någon enstaka intervju. Den säkert osäkra socialarbetaren reflekterar i större grad över hur samhällets trender inverkar, vad som är barnskyddsperspektivets grund och hur lagar kan förändras. I min undersökning är det särskilt två personer som i större grad använder kritisk reflektion i sina reflektioner.

Enligt King och Kitchener (2004) föreligger det ett samband mellan individens uppfattning om kunskap och individens reflektionsförmåga. Synen på kunskap förändras för varje högre nivå till att omfatta större osäkerhet och hänsyn till flera perspektiv. King och Kitchener menar att det är först när individen når de högsta nivåerna som "reflektivt omdöme" är möjligt. Den säkert osäkra socialarbetaren accepterar osäkerhet, har en mera nyanserad och situationsartad inställning till vinjetterna samt tar även i beaktande samhälleliga perspektiv som ligger till grund för socialarbetet, något som även passar in på King och Kitcheners beskrivning av det reflektiva stadiet.

"Ihan oikeasti nyt eletään yksilökeskeistä aikaa, joskus 70-luvulla oli yhteisökeskeistä. Kaikki tämmöisetkin vaikuttaa, poliittiset, yhteiskunnalliset laajemmat tulkinnat. Ei pelkästään lastensuojelukysymyksiin, vaan ylipäätään miten yhteistä elämää ja yhteiskuntaa ajatellaan. Varmaan tulee taas, kun tulee tämä globaali ilmiö, niin tämä ajatus ja tulkinta, niin se tuo omaa väriänsä sitten." S8

6 SAMMANFATTNING

Mitt syfte med forskningen var att granska hur och kring vad socialarbetare i barnskyddet reflekterar samt att urskilja kritisk reflektion och eventuella skillnader i socialarbetarnas sätt att reflektera. Avsikten var att den individuella intervjun skulle vara en reflektionsprocess som genom semistrukturerade frågor, kritisk händelse och två vinjetter uppmuntrade socialarbetarna till att reflektera över sitt arbete och sina egna bedömningar.

På basis av socialarbetarnas reflektioner visar det sig att deras bedömningar påverkas av många olika faktorer och att det ibland kan kännas svårt och osäkert att veta vad som i en viss situation är den bästa bedömningen. Vid analys av socialarbetarnas berättelser har jag kunnat urskilja både yttre manifesta faktorer och inre latent faktorer som påverkar arbetet och bedömningarna. Dessa faktorer har jag visualiserat med stöd av isbergsmetaforen. De flesta socialarbetare framhåller att arbetet försvåras av bl.a. tidsbrist, för stor arbetsmängd, kunskapsbrist, samarbetssvårigheter och skrala stödformer, vilka jag kallar yttre faktorer och har placerat i toppen av isberget. Socialarbetarnas strävan efter att i denna verklighet försöka följa barnskyddets principer leder ofta till känslor av otillräcklighet och frustration, vilka jag placerat i mitten av isberget. Socialarbetaren kan känna att hon inte har all kunskap hon skulle behöva, att hon inte hinner träffa klienterna tillräckligt ofta och att hon från olika håll möter åsikter om vad som egentligen borde göras. Arbetet är även ganska självständigt, vilket leder till att en del upplever sig vara ensamma i sitt arbete och skulle önska mera stöd av sin förman. Längst ner i isberget finns känslor av rädsla och osäkerhet. Trots att barnskyddslagen ger vissa ramar finns det stort utrymme för egna tolkningar och uppfattningar. På teoretisk nivå kan det kännas som en självklarhet att alltid följa barnets bästa, men i praktiken är bedömningen inte lika lätt och det kan vara svårt att veta vilka ”bevis” som väger tyngst. Socialarbetarna reflekterar kring vad som kan anses vara ett gott föräldraskap och en bra omgivning för barn. I intervjuerna kan man även skönja en viss rädsla för maktaspekten och ansvaret i arbetet. Socialarbetaren har i sin roll som myndighet befogenhet och makt att besluta över ett barns situation, där också samarbetet med föräldrarna spelar en mycket viktig roll. Även föräldrarna kan utöva makt genom att visa motvilja mot klientskapet. Bland vissa socialarbetare kan man ana en viss försiktighet och till och med rädsla för föräldrarna och vad de kan hitta på om man gör ”fel” beslut. Reflek-

tionen med arbetsparet, teamet och förmannen visar sig vara av stor betydelse i arbetet. Tillsammans med arbetsparet kan socialarbetaren diskutera klientfall och jämföra olika perspektiv. Hela teamet reflekterar särskilt i samband med arbetshandledning och teammöten. Spegelmetoden är bekant för vissa deltagare, men har inte använts kontinuerligt på grund av att det har känts tidskrävande att skriftligt förbereda sina klientfall. Deltagarna är nöjda med sina team och belyser att teamets sammanhållning och inställning till reflektion har en stor betydelse för hur öppet man vill och vågar reflektera. Socialarbetarna upplever det vara viktigt att teamet är förtroendeingivande, stödjande och att det är accepterat att visa sina svagheter och osäkerhetsmoment. Även den ledande socialarbetarens ledarstil kan ha inverkan på reflektionen

Vid genomgången av materialet har jag även kunna notera skillnader i hur socialarbetarna bemöter och reflekterar kring osäkra och komplexa situationer. Socialarbetarna kan på basis av sitt sätt att förhålla sig till osäkerhet, sin relation till auktoriteter, hur de ser på klienten, deras sätt att fatta beslut och sättet att reflektera delas in i fyra olika kategorier. De fyra kategorierna är: defensiv, principfast, reflektivt osäker och säkert osäker. Den defensiva socialarbetaren reflekterar inte desto mera över olika perspektiv som kunde tas i beaktande och tänker i huvudsak utifrån de praktiska handlingarna som måste utföras. I svaren kan man uppleva att personen förnekar osäkerhet och undviker att fundera alltför mycket på svåra situationer. Klienten och dess anhöriga anses vara besvärliga och krävande. Den principfasta förmedlar en självsäker känsla och ett lugn. Hon står bakom sin socialarbetarroll och kontrollerar osäkerheten genom att lyfta fram lagens auktoritet och de goda principer som enligt henne är viktiga i arbetet. Klienten är i central position, men det råder samtidigt en viss professionell distans. Den reflektivt osäkra socialarbetaren intar ett mera personligt, reflektivt och emotionellt förhållningssätt till utmanande situationer och klienten. Hon brottas med osäkerheten och funderar på vad som kan vara rätt bedömning utifrån många olika perspektiv. Hon kan uppleva svårigheter med att begränsa och veta sin egen roll. Hon är medveten om lagen och de normer som styr arbetet, men för samtidigt fram en viss kritik mot nuvarande handlingssätt. Hon skulle önska mera riktlinjer och stöd av sin förman. Den säkert osäkra socialarbetaren accepterar och lever med osäkerheten. Hon har hittat en balansgång mellan sina egna reaktioner och arbetets målsättningar. Hon är medveten om lagens principer, men samtidigt medveten om alltings föränderlighet. Hon har förmåga att

nyanserat fundera på klientens perspektiv och förmår också ta i beaktande samhälleliga perspektiv och trender.

Kritisk reflektion har i litteraturen ansetts vara viktig för att socialarbetare skall bli medvetna om vilka antaganden och referenser som styr dem. Kritisk reflektion verkar dock inte vara ett vedertaget begrepp i praktiken. Den reflektion som deltagarna beskriver, dvs. att prata med någon annan och jämföra praktiska klientfall, kan närmast liknas vid Ruchs (2000) beskrivning av praktisk reflektion och Schöns (1983, 1987) beskrivning av reflektion över praktiken. Deltagarna reflekterar oftast med sitt arbetspar, men även med förmannen och teamet. I deltagarnas berättelser om de kritiska händelserna förekommer vissa reflexiva glimtar av sådant som påverkat och styrt dem under situationens gång. Reflektionen över egna reaktioner och antaganden är vanligast bland de reflektivt osäkra socialarbetarna. I vissa enstaka fall förekommer också deltagares metakognitiva reflektioner kring egna tolkningar samt insikter om vad som har kunna styra deras sätt att tänka i olika situationer. Maktperspektivet lyfts fram av fyra personer och främst som ett konstaterande om att det är viktigt att vara medveten om sin egen maktposition. Samhälleliga perspektiv finns enbart i någon enstaka intervju. Den säkert osäkra socialarbetaren är den som överlag reflekterar mest kritiskt. Hon accepterar osäkerhet, har en mera nyanserad och situationsartad inställning till vinjetterna samt tar i beaktande egna och samhälleliga perspektiv som ligger till grund för socialarbetet, något som även passar in på King och Kitcheners (1994) beskrivning av det reflektiva stadiet.

6.1 Utvärdering av forskningsprocessen

Forskningsprocessen har bestått av flera olika skeden. Processen inleddes med att jag fördjupade mig i litteratur för att försöka definiera och reda ut de olika reflektionsbegreppen som influerats av många olika teoretiska perspektiv och yrkesområden. När jag studerat ämnet har det många gånger känts som att jag bara har skrapat på ytan av ett mycket brett område som varken har form eller fason. Dessutom har studierna fört mig in på många andra intressanta och närliggande temaområden, t.ex. socialarbetets etik, arbetshandledning, socialarbetares välmående, expertis och kognitivt tänkande. Jag har känt ett genuint intresse för forskningen och har ibland upplevt svårigheter med att begränsa mitt arbete, i form av teorier, intervjuguide och analys. Det breda och omfattande empiriska materialet samt svårigheten att till en början hitta en röd tråd i analysen

kan till viss del bero på att jag medvetet valt att använda flera olika insamlings- och analysmetoder. Jag upplever likväl att de olika metoderna kompletterat varandra och gett analysen ett större djup. För att bättre förstå den övergripande bilden av forskningsområdet har jag även haft stor hjälp av de olika mindmaps som jag skapat över både teorier och intervjumaterial.

Jag har valt att granska reflektion utifrån två forskningsperspektiv som inte vanligtvis kombineras i socialarbetets kontext; den kritiska reflektionen som i många fall influerats av den kritiska teorin och postmodernismen samt reflektivt omdöme som mera baserar sig på kognitiv konstruktivistisk kunskapssyn. Det har varit svårt att hitta studier som prövat den kritiska reflektionens användbarhet i praktiken, men nästintill omöjligt att hitta tidigare undersökningar som kombinerar både kritisk reflektion och reflektivt omdöme. Forskningen kring enbart reflektivt omdöme har en längre historia och finns i större omfattning.

De inledande tre intervjuerna som jag gjorde i samband med min praktikforskningsperiod gav mig god erfarenhet av intervjusituationer och insikt i hur kritisk reflektion kan tas emot av praktiker. I pro gradu -intervjuerna valde jag att inte alls tala om kritisk reflektion, utan mera se den som en latent egenskap som kan synas i hur personer reflekterar över sitt arbete. I något skede funderade jag om jag slängt ut barnet med badvattnet, eftersom det kändes som att materialet handlade om allt annat intressant än just kritisk reflektion. Jag har i efterhand också funderat på om jag kunde ha gjort undersökningen på något annat sätt för att ännu mera fokusera på ämnet, t.ex. fokusgruppintervjuer som vi sett exempel på i tidigare undersökningar. I en fokusgruppintervju kunde socialarbetarna ha fått stöd av varandra och det är ju ofta tillsammans med andra som socialarbetare reflekterar. Samtidigt upplever jag att det i de individuella intervjuerna fanns möjlighet till ganska djupa och ärliga samtal kring sådant som varje person upplevde vara utmanande i arbetet. Informanterna hade utrymme att fritt berätta om sitt arbete och behövde inte fundera på vad andra skulle tycka eller tänka om deras uttalanden. Tack vare den kritiska händelsen och de två vinjetterna upplevde jag att jag kom lite närmare socialarbetarnas naturliga reflektion i arbetet. Jergeby (1999) diskuterar att vinjettstudier handlar om hypotetiska beskrivningar, där samtliga ”bedömare” har samma relation till fallet. Detta skiljer vinjetterna från verkliga situationer där någon handläggare faktiskt är inblandad och ansvarig och därmed även får stå till svars för sitt arbetssätt. Det finns således en risk för att vinjettforskning enbart mäter hur deltagarna

reflekterar kring just de vinjetter som framförs under intervjutillfället och att reflektionen kunde vara en annan i en verklig situation. Den första vinjetten var för vissa deltagare bekant från tidigare diskussioner på arbetsplatsen. Den andra vinjetten verkade kännas mera bekant för sådana informanter som var vana vid att ha utländska klienter. Detta är något som förvisso kan ha inverkat på hur informanterna bemötte och reflekterade kring vinjetterna. I den andra vinjetten var det många som genast tog fasta på att en socialarbetare inte kan skriva ett falskt gynekologiskt intyg, eftersom det inte hör till deras yrkesområde. Detta blev lätt styrande för de fortsatta reflektionerna om vinjetten, men kan samtidigt förklara personens sätt att ta itu med oklara situationer. Vinjetterna verkade överlag väcka en del tankar bland informanterna. Flera informanter förde vinjetterna på tal ännu i slutet av intervjun och några tyckte att det kunde vara bra att ta mera tid för sådant även i andra situationer. En person upplevde vinjetterna som lite flummiga och önskade större precision av vad som menades. Under intervjun visade sig vissa frågor vara svårare att greppa och behövde ofta upprepas, t.ex. en fråga i samband med den kritiska händelsen ”Vilka kulturella och etiska värderingar tror du styrde dig i beslutsfattandet?” och en allmän fråga som jag ställde i den avslutande reflektionsfasen ”Vilka perspektiv borde råda i barnskyddet?”. Jag har för övrigt reflekterat kring om de frågor jag ställde under intervjun var tillräckligt bra för att uppmuntra till kritisk reflektion. Jag undrar om kritisk reflektion hade syntts mera om jag hade använt de frågor som Fook och Gardner (2007, 75–76) presenterat, t.ex. ”Vilka ord använder du?” eller ”Hur inverkar dina personliga upplevelser på denna situation?”. Det finns dock en risk för att dylika frågor blir alltför abstrakta och därför skulle det vara viktigt att hitta någon balansgång.

Jag har också funderat på att själva intervjusituationen kan ha inverkat på hur intervjupersonerna reflekterade. Då reflektionen är en ganska personlig process kan tryggheten i situationen naturligtvis i vissa fall ha påverkats av att intervjusituationen inte var en naturlig reflektionssituation, att intervjupersonen och intervjuaren inte kände varandra från tidigare och att intervjun bandas in. Holme och Solvang (1996) lyfter även fram betydelsen av att aktörerna kan ha olika förväntningar på intervjun. Intervjupersonen kan ha förväntningar på vad en forskare är samt vilka svar han eller hon vill ha. Det kan även finnas statuskillnader mellan aktörerna. Min roll som ung studerande kan ha inverkat på hur intervjupersonerna valde att svara på frågorna, om de t.ex. upplevde att de mera behövde förklara hur arbetet går till. Det var även intressant att märka skillnader i

intervjupersonerna sätt att berätta och svara på frågor, något som kunde vara intressant att studera i en annan studie. Vissa svarade med långa utsvävande svar och lite pauser, medan andra svarade mera kort och koncist.

För övrigt var informanterna positivt inställda till intervjun. Många upplevde intervjun som en fin möjlighet att stanna upp och reflektera kring sitt arbete, vilket också var en av målsättningarna i undersökningen.

*"Jag tycker sånhäna e väldigt bra stunder för just dehär, att då sitter man och tar tiden att fundera på sitt arbete å just dehär att vad e min roll å just dethär... just kanske domhär etiska, att har man överhuvudtaget tid för sånthär, å fundera på sånahär saker å...Jag tycker de e synd att man inte har mera sånthär var man kan reflektera, för de e ju mycket man lär sig när man får prata ut.Kanske det blir sånahär intervjuer som sätter en att fundera. På det sättet har du också gjort en bra deal. Det är give and take, för nu sitter man ju å funderar (skratt). Aija, kanske de e ingen gradu (skratt)."*S3

Vid analysen strävade jag efter att ha en så öppen och fördomsfri inställning som möjligt. Då analysen till stor del består av egna tolkningar är det lätt att också egen erfarenhet, antaganden och förhandsuppfattning inverkat på hur jag analyserar intervjuer. Jag har reflekterat kring risken över att jag kan försöka hitta sådant som stämmer överens med min egen uppfattning. Vid analysen har jag gett stort utrymme för de svårigheter som socialarbetarna upplever i sitt arbete. Då min ansats varit induktiv har jag strävat efter att djupare granska hur socialarbetarnas arbetskontext för reflektion ter sig och samtidigt fått en förståelse för vilka komplexa situationer som kan kräva reflektion i barnskyddsarbetet. Det skulle även ha varit möjligt att i större grad enbart utgå från ett reflektionsperspektiv och ännu mera koncentrerat och omfattande granska hur socialarbetarna reflekterar och vilka olika reflektionsnivåer, t.ex. praktisk, kritisk, som förekommer i materialet. Trots att de reflektionstyper jag presenterat kan vara svåra att generalisera, så kan de förhoppningsvis väcka diskussion och reflektion kring eget sätt att bemöta osäkerhet. Inom ramen för denna avhandling har jag inte ansett det vara väsentligt att närmare fokusera på skillnaderna mellan intervjudeltagarnas arbetsuppgifter i barnskyddet, trots att det kan finnas skillnader mellan de beslut och bedömningar som bör göras inom det mottagande teamet, öppenvården och eftervården.

Denna undersökning är ett exempel på hur man kan forska i socialarbetares reflektion. För fortsatt forskning i kritisk reflektion upplever jag att det kunde vara viktigt att mera fokusera på de individuella skillnaderna och behoven i reflektionssammanhang. För att

få en ännu klarare bild av de reflexiva tankegångar och socialarbetarnas reflektion under direkta handlingar skulle det vara möjligt att göra deltagande observationer i praktiken. Det skulle även vara idé att genom fokusgrupper låta intervjupersonerna själva kommentera och kritisera analysen och tolkningarna och utreda vad de själva ser som karaktéristiskt eller relevant, i vilka situationer och påståenden de känner igen sig och när de inte känner igen sig.

7 AVSLUTANDE DISKUSSION

Det empiriska materialet i undersökningen och tidigare forskning belyser att arbetet i barnskyddet består av många utmanande faktorer och svåra känslor som inverkar på socialarbetares bedömningar. Socialarbetare och barnskydd förs ofta på tal i medier, många gånger i ganska negativ bemärkelse. Särskilt livliga diskussioner har förts kring fallet Erika, en åttaårig flicka som i maj 2012 kvävdes till döds av sin far och styvmor, vilket inneburit att man har tillsatt en arbetsgrupp för att utreda det arbete och de bedömningar som socialmyndigheterna gjort (Rundell, Lundberg, Hufvudstadsbladet 4.9.2012 och Mainio, Helsingin Sanomat 6.9.2012.) I diskussionerna kring socialarbetets utmaningar är det vanligt att föra fram den resursbrist och tidspress som ofta råder inom barnskyddet, vilket förvisso har en stor inverkan på arbetet. Däremot skrivs det mindre om de mera underliggande och även svåra känslor som många socialarbetare upplever och som har minst lika stort inflytande på hur socialarbetare upplever sin arbetssituation. Detta kan till viss del bero på att det inte är så lätt att få grepp om eller erkänna dylika dolda känslor. Jag önskar att denna undersökning kan vara ett bidrag till att ge insikt om vardagen i barnskyddsarbetet utifrån socialarbetarnas eget perspektiv. Socialarbetarna utför ett mycket viktigt arbete i samhället och bland informanterna verkar det finnas en genuin önskan om att på bästa sätt kunna stöda människor i svåra livssituationer. I många fall verkar det dock som att socialarbetare lever i sådan stress och tumult att de knappt har möjlighet att stanna upp och gå djupare i sina reflektioner. Det verkar som att arbetet ofta mera handlar om att socialarbetare ytligt släcker bränder än använder tid för att förkovra sig i det de gör. Förkovring skulle dock behövas för att socialarbetare skall kunna göra ett helhetsmässigt arbete som gynnar klienten.

Socialarbetarna förmedlar att de inte hinner fördjupa sig tillräckligt bra och grundligt i klienternas ärenden. Samtidigt upplever de flesta att de är ganska tillfredsställda med de

reflektionsmöjligheter de har i arbetet. Här uppfattar jag en viss paradox i socialarbetarnas uttalanden, eftersom jag upplever att reflektionen just handlar om att fördjupa sig och tänka mera helhetsmässigt på det man arbetar med. Den reflektion som socialarbetarna vanligtvis syftar på verkar vara reflektionen över en praktisk klientsituation som görs tillsammans med arbetsparet, kollegorna eller förmannen. Det kan hända att man hastigt rycker någon i ärmen för att diskutera faktorer som påverkar klientens livssituation, fundera på hur man skall gå till väga i en viss situation och få tips om hur någon annan har gjort i liknande fall. Denna typ av reflektion är naturligtvis en mycket väsentlig och viktig del av praktiken och ger ett visst stöd för fortsatta handlingar. Jag upplever dock att reflektionen i praktiken kunde handla om så mycket mera och anser att förståelsen av reflektiv praktik och kritisk reflektion borde förtydligas och breddas. Enligt min uppfattning är reflektion inte enbart något socialarbetaren gör i samband med handledning eller när hon har en lugn stund. Reflektion är snarare en oavbruten process som i varje situation inverkar på människans olika val och handlingar och som automatiskt och eventuellt omedvetet påverkas av egna inre föreställningar, kunskapssyn, normer, tidigare erfarenheter, värderingar och känslor. Därtill upplever jag att reflektionen borde ses som ett utförligt och grundligt tankearbete, där socialarbetaren försöker förstå sig själv och sin egen socialarbetarroll ur ett större perspektiv genom att reflektera kring de större perspektiv och ideologier som styr henne själv, samhället och det sociala arbetet i Finland. I intervjuerna framkommer exempelvis vissa begrepp och ideal som informanterna anser vara viktiga i arbetet, såsom barnet i fokus, respekt och ett helhetsmässigt bemötande. Ur ett socialkonstruktionistiskt och kritiskt reflektivt perspektiv är det intressant att fundera på hur dessa begrepp har formats inom socialt arbete och vad barnperspektiv, ett helhetsmässigt arbete och respekt egentligen innebär för socialarbetarna? Är det något som de automatiskt följer bara för att det är något en god socialarbetare skall göra eller har de verkligen reflekterat över begreppens betydelse och hittat sitt eget sätt att använda dem? Samtidigt som vi säger att det är viktigt att vara närvarande och lyssna på klienten, borde vi i varje situation fundera på om vi själva verkligen är medvetna om hur vi lyssnar. Det är lätt hänt att vi automatiskt tolkar den andres ord utifrån våra egna förutfattade meningar och erfarenheter.

Arbetshandledning och reflektion med andra kollegor kan vara ett stöd för att öka medvetenhet och komma underfund om egna föreställningar. Genom att kontinuerligt öka medvetenheten om sina antaganden i en trygg handledningssituation, kan det vara lätta-

re att även vara mera medveten om dem i den praktiska situationen. Det krävs dock tid och motivation för att man mera djupgående skall börja fundera på sig själv, sina antaganden och sin egen praktik. Då vissa socialarbetare påpekar att de i vissa stressiga situationer inte ens har tid att konsultera kollegan, så kan man förstå att en djupgående och gruppbaserad reflektionsmodell som spegelmetoden kan upplevas som alltför stressande och tidskrävande. Då den kritiska reflektionen inte bara handlar om att komma fram till de bästa praktiska lösningarna, kan det i en stressad arbetssituation kännas onödigt och alltför tidskrävande att reflektera bara för att reflektera, trots att det på längre sikt kunde ha en större och mera djupgående inverkan på kvaliteten av klientarbetet. Vissa socialarbetare lyfter fram att de skulle önska mindre utrymme för reflektion och självständiga bedömningar och istället mera riktlinjer från förman eller lagstiftning. I den evidensbaserade praktiken strävar man efter att hitta modeller och metoder som kunde förenkla och effektivisera arbetet. Dokumentations- och handläggningssystemet BBIC (Barns behov i centrum) har tagits i bruk av vissa städer i Sverige. BBIC används vid barnavårdsutredningar för att stärka barnperspektivet, delaktigheten, skapa enhetlighet över landet samt förbättra och bibehålla kvaliteten i den sociala barn- och ungdomsvården. (Socialstyrelsen, 2012.) Dylika modeller kan eventuellt fungera som den kriterielista deltagarna tidigare talade om. Det kan för många kännas som en lättnad att ha ett verktyg och en färdig modell att följa och bedöma enligt i osäkra situationer. Således kan man känna sig som en duktig och effektiv arbetare som snabbt får ärenden utförda. Det är däremot ansträngande, tidskrävande och osäkert att djupgående behöva reflektera över människors situationer och behöva göra egna slutsatser och bedömningar. Jag upplever att dylika evidensbaserade modeller i vissa fall kan fungera som goda hjälpmedel och även ibland vara nödvändiga i den verklighet som råder i praktiken. Det är svårt att råda bot på de bristande resurserna i en handvändning och då blir det allt viktigare att fundera på hur socialarbetare kan göra ett gott och effektivt arbete med de rätta prioriteringarna. Detta får dock inte innebära att man låter arbetet bli något mekaniskt som bara består av färdiga lösningsalternativ och upphäver betydelsen av egen reflektion, situationsbundenhet och tolkning. För att kunna ha klienten i fokus krävs det att socialarbetare och beslutsfattare kritiskt reflekterar kring vad nya hjälpmedel och metoder innebär för praktik och klienter, så att man inte oreflekterat tar i bruk metoder och modeller bara för att de skall förenkla och effektivisera arbetet. Socialarbetare bör påminna sig själv om vad det är som styr arbetet; klienten eller modellen. Det är även viktigt att komma ihåg att arbetet alltid kommer att omfatta osäkerhet. Judith Milner och Pa-

trick O'Byrne (2009, 20-21) belyser betydelsen av att socialarbetare lär sig leva med osäkerheten, eftersom saker och situationer är osäkra. De menar att det är strävan efter att hitta en säker grund under fötterna som skapar osäkerhet, inte osäkerheten i sig.

Det är således angeläget att fundera på vad som kunde vara viktigt att satsa på för att en kritiskt reflektiv praktik skall vara möjlig. Vi har i intervjuerna kunnat märka att arbetslaget och förmannen har en mycket viktig roll i det dagliga arbetet. Socialarbetare behöver känna tilltro till sin omgivning för att kunna vara öppna om sina funderingar och reflektioner. Socialarbetare bör inte lämnas ensamma med dessa svåra frågor och bli den som alla pekar finger mot om något går fel. Samarbetet mellan olika instanser borde på något sätt förbättras och utvecklas, trots att detta också kan vara en utmanande uppgift. Vid bedömningen av ett barns situation kunde mångprofessionella expertgrupper med t.ex. socialarbetare, skolpersonal, psykologer, missbrukareexperter, kulturkon-sulter oftare göra bedömningen tillsammans, istället för att socialarbetaren skall sitta ensam och känna otillräcklighet för att hon inte har all kunskap som skulle behövas i olika sammanhang.

Enligt Talentias (2012) rekommendationer är det önskvärt att 60 % av arbetstiden används för klientarbetet, såsom klient- och nätverksmöten, beslutsfattande, dokumentation och planeringsarbete, medan 40 % borde användas för utveckling av eget kunnande i arbetet, vari ingår arbetsgemenskapens möten, fortbildning, fördjupande i arbetsområdet, konsultation och påverkan. Detta kan på papper ses som idealet för ett fungerande socialarbete och för att det skall vara möjligt med djupare reflektion, men hur ser det ut i verkligheten? Var ligger prioriteringarna i dagens socialarbete och vilka områden är det som förbrukar mest tid och vad prioriteras bort? En person som gärna intar ett mera reflektivt förhållningssätt kan även uppleva det som en risk att ifrågasätta och vara kritisk reflekterande. Då man önskar reflektera på sin arbetsplats tas det kanske inte alltid emot med öppna händer. Istället kan man få höra kommentarer om vem man är som försöker komma och ändra på något, då det inte finns tid och resurser för sådant. Ett par informanter framförde att det inte alltid upplevs vara riktigt accepterat att framföra kritiska åsikter. Det kan hända att socialarbetaren i ett sådant sammanhang intar en passiv inställning genom att antingen nöja sig med omständigheterna eller säga upp sig och söka något annat arbete. Socialarbetare borde dock inte ses eller se sig själva som enbart eldsläckare och utförare av pålagda uppgifter. De har en viktig roll som språkrör

för klienterna, förespråkare för det sociala arbetet, deltagare i samhällsdebatten och initiativtagare till förändring.

Det är således av betydelse att fundera på hur handledning för socialarbetare bör utvecklas. På basis av mina forskningsresultat och som det i litteraturen (Fook och Gardner, 2007) även påpekats är ett reflektivt och perspektivtagande förhållningssätt inte lika självklart och naturligt för alla. Enligt min analys av socialarbetarnas sätt att bemöta situationer finns det olika utvecklingsbehov samt skillnader i socialarbetare sätt att reflektera och bemöta osäkerhet, vilket jag anser borde beaktas mera i arbetshandledning och utbildning. Det kan hända att vissa människor lättare anammar ett sådant tänkesätt och en sådan kunskapssyn som förespråkas vid kritisk reflektion. En person kan vara mycket reflektiv, men behöver istället mera stöd i att sätta gränser och hitta en stadigare grund i sin expertis. En annan person kan uppvisa stor säkerhet i sin yrkesroll, men reflekterar istället inte lika mycket över sig själv och olika perspektiv. Reflektion kräver framförallt motivation och eget intresse, men förmågan kan även bero på utbildningsnivå, livserfarenhet och vana vid att tänka i dylika banor. Enligt Greta Marie Skau (2007, 18, 62) bör socialarbetare själva befinna sig i utveckling för att kunna göra ett så bra arbete som möjligt med andra människor i förändring och utveckling. För en meningsfull kontakt med andra förutsätts att hjälparen är i kontakt med sig själv och att den professionella ägnar mycket tid åt att lära känna, vidareutveckla och förändra egna tänkesätt, värderingar, reaktionsmönster, önskningar och gränsdragningar. Genom personligt utvecklingsarbete kan vi bli bättre på att förstå andra samtidigt som vi blir säkrare på våra egna gränser. Det är dock viktigt att beakta att vissa områden i reflektionen kan beröra personliga och känsliga områden och sådant en person inte önskar dela med arbetskamraterna. I sådana fall skulle det vara nödvändigt med både individuell handledning/terapi och grupphandledning.

Utbildningen i socialt arbete kan av vissa upplevas som alltför teoretisk och många önskar mera praktiska erfarenheter. Min uppfattning är att utbildningen ger socialarbetarstuderande viktig kunskap om dessa större teoretiska perspektiv som styr socialarbetet. Därtill kunde det vara av betydelse att socialarbetarstuderande uppmanas till att reflektera över sig själva på djupare nivå, t.ex. i form av obligatorisk individuell terapi. Riki Savaya, Fiona Gardner och Dorit Stange (2011) menar att socialarbetare får alltför lite utbildning i hur de skall bemöta klientsituationer, där de bl.a. måste vara bestämda och begränsande. Kitchener & King (1990b, 175) belyser att människan för att nå högre

nivåer av tänkande behöver ha möjlighet att brottas med illstrukturerade problem, eftersom en sådan utveckling kan leda till förändring av egna meningsperspektiv. Stina Engblom Colliander (2012) sammanfattar så fint sina tankegångar om utbildning och kompetens i insändaren ”Det behövs en Lex Erika för att skydda barnen”.

”Det jag ifrågasätter är om de människorelaterade yrkena bygger på en utbildning som är tillräckligt mångfacetterad och personlighetsutvecklande för att per automatik göra den formellt behöriga kompetent. Kompetent att bedöma olika situationer där det gäller att avslöja manipulationer och projiceringar. Kompetent att lyssna på det utsagda, till exempel då det gäller små barn. Kompetent att ifrågasätta kvalitén inom den egna arbetsgruppen. Med andra ord att fungera med både hjärta och hjärna. På alla nivåer. Hur lär man idag ut ansvarskänsla och medmänsklig omsorg? Hur förstärker man de studerandes stresstålighet och förändringsberedskap? Och hur sällar man bort personer med negativ människosyn, med prestigetänkande och förmyndarmentalitet? Hur undviker man cynism och paragrafrytteri?”

(Stina Engblom Colliander, HBL 16.9.2012)

Frågan att spinna vidare på är alltså om det finns beredskap att göra det som krävs för att kritisk reflektion skall få större plats i socialarbetets praktik? Det handlar inte enbart om att man förväntansfullt dimper ner en modell bland socialarbetare och sedan är missnöjd över att mottagandet och att resultatet inte blev det som förväntades. Det handlar om en omvandling på både systemisk och personlig nivå. För att få en förändring till stånd krävs vilja, motivation och engagemang från såväl politiker, chefer som socialarbetarna själva. Finns det intresse och motivation för att gå utanför gränserna och ta risken med allt vad det innebär? För att kunna erbjuda ett kvalitativt socialt arbete, som i ordets fulla bemärkelse är helhetsmässigt och tar i beaktande barnperspektivet, krävs det att olika aktörer samarbetar och också är beredda att helhjärtat satsa på att få något till stånd och jobba för en mera jämlik värld.

I nuläget kan drömmen om en fungerade kritiskt reflektiv expertis kännas alltför komplex och lika svår att förverkliga som drömmen om fred på jorden, men visst finns det ännu hopp och det brukar ju sägas att förändring alltid börjar från dig själv. Min egen inspiration och motivation för forskningsämnet har upprätthållits tack vare mitt genuina intresse för att jobba för klienten och barnets bästa, i detta fall genom att jag själv är barnet som utropar: Men kejsaren har ju inga kläder på sig!

LITTERATUR

- Allpsych (2011) Freud's Structural and Topographical Models of Personality. <http://allpsych.com/psychology101/ego.html>. Läst 20.11.2012.
- Alvesson, Mats & Sköldböck, Kaj (2008) Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod. Lund: Studentlitteratur.
- Andersen, Hans Christian (1837) Kejsarens nya kläder. <http://hem.passagen.se/kurtglim/del2/stimel/kejsarny.htm>. Läst 20.10.2012.
- Argyris, Chris & Schön, Donald (1974) Theory in practice. Increasing Professional Effectiveness. San Francisco: Jossey Bass.
- Askeland, Gurid Aga & Fook, Jan (2009) Critical reflection in social work. *European Journal of Social Work* 12 (3), 287–292.
- Askeland, Gurid Aga (2006) Kritisk reflekterende – mer enn å reflektere og kritisere. *Nordisk sosialt arbeid* 2, 123–135.
- Barnskyddslagen 2007/417
- Baxter Magolda, Marcia B. & Creamer, Elizabeth G. & Meszaros, Peggy S. (Ed.) (2010) Development and Assessment of Self-Authorship. Exploring the concept across cultures. Sterling, Virginia: Stylus Publishing, LLC.
- Berger, Peter L. och Luckmann, Thomas (1971) The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge. Harmondsworth: Penguin.
- Blennberger, Erik (2005) Etik i socialpolitik och socialt arbete. Lund: Studentlitteratur.
- Boes, Lisa M. & Baxter-Magolda Marcia B. & Buckley Jennifer A. (2010) Foundational assumptions and constructive-developmental theory. Self-Authorship Narratives. In Marcia B. Baxter Magolda, Elizabeth G. Creamer & Peggy S. Meszaros (Ed.) Development and Assessment of Self-Authorship. Exploring the concept across cultures. Sterling, Virginia: Stylus Publishing, LLC, 3–23.
- Brookfield, Stephen (1990) Using critical incidents to explore learners' assumption. In Jack Mezirow & Associates Fostering critical reflection in adulthood: A guide to transformative and emancipatory learning. San Francisco: Jossey Bass.
- Brookfield, Stephen (2009) The concept of critical reflection: promises and contradictions. *European Journal of Social Work* 3, 293–304.
- Bryman, Alan (2001) Social research methods. New York: Oxford University Press.
- Burr, Vivien (2003) Social constructionism. New York: Routledge.
- Börjesson, Mats & Rehn, Alf (2009) Makt. Stockholm: Liber
- Claezon, Ingrid & Larsson, Siv Britt (1985) Det svåra valet. Socialsekreterarens nyckelroll vid omhändertagande av barn. Stockholm: Liber Förlag.

- Claezon, Ingrid (1987) Bättre beslut. Umeå: Umeå universitet, institutionen för socialt arbete.
- Clift, Renee & Houston, Robert & Pugach, Marleen (1990) Encouraging Reflective Practice in Education. London: Teachers College Press. Ref. Ruch 2000.
- Commons, Michael L. & Armon, Cheryl & Kohlberg, Lawrence & Richards, Francis A. & Grotzer, Tina A. & Jan D. Sinnot (Ed.) (1990) Adult Development: Vol. 2 Models and methods in the study of adolescent and adult thought. New York: Praeger
- Cranton, Patricia (2000) Individual differences and transformative learning. In Jack Mezirow and associates Learning as transformation. San Francisco: Jossey Bass, 181–204.
- D’Cruz, Heather & Gillingham, Philip & Melendez, Sebastian (2007) Reflexivity, its Meanings and Relevance for Social Work: A Critical Review of the Literature. British Journal of Social Work 37, 73–90.
- Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (Ed.) (2000) Introduction: The Discipline and Practice of Qualitative Research. In Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln Handbook of Qualitative Research. London: Sage Publications, Ltd, 8–36.
- Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (Ed.) (2000) Handbook of Qualitative Research. London: Sage Publications, Ltd.
- Dewey, John (1933) How we think: A Restatement of the Relation of Reflective thinking to the Educative Process. Lexington, Mass.: Heath.
- Dewey, John (1938) Logic: The theory of Inquiry. New York: Holt.
- Egelund, Tine (1997) Beskyttelse af barndommen. Sosialforvaltningens risikovurdering og indgrep. Copenhagen: Hans Reitzels Forlag.
- Egelund, Tine & Thomsen, Signe André (2002) Tærskler for anbringelse. En vignettundersøgelse om sosialforvaltningernes vurdering i børnesager. Rapport 02:13. København: Socialforskningsinstituttet.
- Emsheimer, Peter & Hansson, Hasse & Koppfeldt, Thomas (2005) Den svårfångade reflektionen. Lund: Studentlitteratur.
- Engblom Colliander, Stina (2012) Insändare: “Det behövs en Lex Erika för att skydda barnen”. Hufvudstadsbladet, 16.9.2012.
- Eraut, Michael (1994) Developing professional knowledge and competence. London: Falmer Press.
- Esaiasson, Peter & Gillian, Mikael & Oscarsson, Henrik & Wängnerud, Lena (2003) Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Eteläpelto, Anneli & Tynjälä, Päivi (toim.) (1999) Oppiminen ja asiantuntijuus: työelämän ja koulutuksen näkökulmia. Juva: WSOY.

- Fagerström, Katarina (2011) ”Från fiktiva röster till reflexiv praktik” – FIKTIVER.
[http://www.sosiaaliportti.fi/sv – FI/godpraktik/praktik/fran – fiktiva – roster – till – reflexiv – praktik – fiktiver/](http://www.sosiaaliportti.fi/sv-FI/godpraktik/praktik/fran-fiktiva-roster-till-reflexiv-praktik-fiktiver/). Läst 20.9.2012.
- Flanagan, John C. (1954) “The Critical Incident Technique”. *Psychological Bulletin* 51 (4).
- Fook, Jan (1999b) “Reflexivity as method”. In Daly, A., Kellehear, & E. Willis (Ed.) *Annual Review of Health Social Science*, La Trobe University Bundoora 9, 11–20.
- Fook, Jan (2005a) Kriittisen reflektion perusteoriaa. *Finsoc. Sosiaalialan menetelmien arviointi* 1/2005, 4–10. Suomentanut Leena Saarela.
- Fook, Jan (2005b) Kriittinen reflektio sosiaalityössä. *Finsoc. Sosiaalialan menetelmien arviointi* 2/2005, 22–27. Suomentanut Leena Saarela.
- Fook, Jan & Gardner, Fiona (2007) *Practising critical reflection. A resource handbook*. Maidenhead: Open University Press.
- Fook, Jan & Gardner, Fiona (2007a) Results from an analysis of responses on general written evaluation forms. www.openup.co.uk/fook&gardner. Läst 15.9.2012.
- Fook, Jan & Gardner, Fiona (2007b) Resource 2: How does our approach relate to other perspectives on critical reflection? www.openup.co.uk/fook&gardner. Läst 28.11.2012.
- French, Wendell & Bell, Cecil (1990) *Organizational development: Behavioural science interventions for organization improvement*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Gardner, Fiona (2007) Creating a Climate for Change. *International Journal of Knowledge, Culture and Change Management* 6 (7), 1–14.
- Gergen, Kenneth J. & Davis, Keith E. (1985) *The Social Construction of the Person*. New York: Springer-Verlag
- Gergen, Kenneth J. (1985) Social constructionist Inquiry: Context and Implications. In Kenneth J. Gergen & Keith E. Davis *The Social Construction of the Person*. New York: Springer-Verlag, 3–18.
- Gould, Nick & Baldwin, Mark (Ed.) (2004) *Social work, critical reflection, and the learning organization*. Burlington, VT: Ashgate.
- Gremler Dwayne D. (2004) “The Critical Incident Technique in Service Research”. *Journal of Service Research* 7 (1), 65–89.
- Grinde, Turid Vogt (red.) (2004) *Nordiskt barnevern. Terskelen for barnverntiltak og beslutningsprosessen ved bruk av tvang*. NOVA Rapport 18/04. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Habermas, Jürgen (1973) *Knowledge and Human Interests*. London: Heinemann.
- Hatton, Neville & Smith, David (1995) Reflection in teacher education: towards definition and implementation. *Teacher and Teaching* 11(1), 33–49. Ref. Ruch 2000.

- Hargreaves, (2004) So how do you feel about that? Assessing reflective practice. *Nurse education today* 24 (3), 196–201.
- Holm-Hansen, Jørn & Haaland, Thomas & Myrvold, Trine (2007) *Flerkulturelt barnevern. En kunnskapsoversikt. NIBR-rapport 2007:10*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Holme, Idar Magne & Solvang, Bernt Krohn (1996) *Forskningsmetodik. Om kvalitative og kvantitative studier*. Lund: Studentlitteratur.
- Hughes, Lynette & Pengelly, Paul (1997) *Staff Supervision in a Turbulent Environment: Managing Process and Task in Frontline Services*. London: Jessica Kingsley. Ref. Ruch 2000.
- Huxley, Peter & Evans, Sherill & Gately, Claire & Webber, Martin & Mears, Alex & Pajak, Sarah & Kendall, Tim & Medina, Jibby & Katona, Cornelius (2005) Stress and pressures in mental health social work: The worker speaks. *British Journal of Social Work* 35 (7), 1063–1079.
- Ixer, Graham (1999) There's No Such Thing As Reflection. *British Journal of Social Work* 29, 513–527.
- Jasper, Melanie (2003) *Beginning Reflective Practice: Foundations in Nursing and Health Care*. Cheltenham: Nelson Thornes Ltd.
- Jergeby, Ulla (1999) *Att bedöma en social situation: tillämpning av vinjettmetoden*. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete.
- Jordan, Thomas (2006) *Samhällsbyggets hustomtar. KBM:s forskningsserie 9. Krisberedskapsmyndigheten*. <http://www.perspectus.se/tj/publikationer/hustomtar.pdf>. Läst 1.11.2012.
- Juhila, Kirsi (2004) *Sosiaalityön vuorovaikutuksen tutkimus. Historiaa ja nykysuuntauksia*. Janus. *Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 2, 155–183.
- Juhila, Kirsi (2006) *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina: sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.
- Kara, Hanna & Meltti, Tero (2009) *Sosiaalityöntekijöiden työolot, ympäristö ja työhyvinvointi sekä niihin vaikuttavat tekijät*. I Laura Yliruka, Juha Koivisto & Synnöve Karvinen-Niinikoski (toim.) *Sosiaalialan työolojen hyvä kehittäminen*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2009:6, 22–39.
- Karvinen, Synnöve (1993) *Reflektiivinen ammatillisuus sosiaalityössä*. Teoksessa Synnöve Karvinen *Sosiaalityön ammatillisuus modernista professionaalisuudesta reflektiiviseen asiantuntijuuteen*. Kuopio: Kuopio yliopiston julkaisija E. *Yhteiskuntatieteet* 34, 15–51.
- Karvinen, Synnöve (1996) *Sosiaalityön ammatillisuus modernista professionaalisuudesta reflektiiviseen asiantuntijuuteen*. Kuopio: Kuopio yliopiston julkaisija E. *Yhteiskuntatieteet* 34.

- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2005) Reflektiivisyys suomalaisessa sosiaalityössä. Finsoc. Sosiaalialan menetelmien arviointi 1/2005, 11–15.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2009) Postmoderni sosiaalityö. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Juva: PS-Kustannus, 131–159.
- Kelly, George (1955) The psychology of personal constructs. New York: Norton.
- King, Patricia M. (1977) The development of reflective judgment and formal operational thinking in adolescents and young adults. Dissertation abstracts international 38 (7233A).
- King, Patricia M. & Kitchener, Karen Strohm (1994) Developing reflective judgment. Understanding and promoting intellectual growth and critical thinking in adolescents and adults. San Francisco: Josse-Bass Publishers.
- Kitchener, Karen S. & King, Patricia M. (1990a) Reflective Judgment Model: Ten Years of Research. In Michael L. Commons, Cheryl Armon, Lawrence Kohlberg, Francis A. Richards, Tina A. Grotzer & Jan D. Sinnott (Ed.) Adult Development: Vol. 2 Models and methods in the study of adolescent and adult thought. New York: Praeger, 63–78.
- Kitchener, Karen S. & King, Patricia M. (1990b) The reflective judgment model: Transforming assumptions about knowing. In Jack Mezirow & Associates Learning as transformation. Critical perspective on a theory in progress. San Francisco: Jossey-Bass, 159–176.
- King, Patricia M. & Kitchener, Karen S. (2004) Reflective Judgment: Theory and Research on the Development of Epistemic Assumptions Through Adulthood". Educational Psychologist 39 (1), 5–18.
- Kostiainen, Tuula (2009) Osaamisen kehittämisen neljä tilaa. Tampereen yliopiston julkaisu ja, Kasvatustieteiden laitos. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kuntatyönantajat (2011) Tehtäväkohtainen palkka perustuu työn vaativuuteen. <http://www.kuntatyönantajat.fi/fi/esimiehille/palkkaus/tehtavakohtainen-palkka/Sivut/default.aspx>. Läst 15.11.2012.
- Laske, Otto E. (2006) Measuring hidden dimensions. The art and science of fully engaging adults. Medford, MA: Interdevelopmental Institute Press.
- Lincoln, Yvonna S. & Guba, Egon G. (2000) Paradigmatic Controversies, Contradictions, and Emerging Confluences. In Norman K. Denzin och Yvonna S. Lincoln(Ed.) Handbook of Qualitative Research. London: Sage Publications, Ltd.
- Lipsky, Michael (1980) Street Level bureaucracy – dilemmas of the individual in the public service: New York: Russel Sage.
- Lundberg, Stefan (2012) Åttaåringens barnskydd utreds av flera. Hufvudstadsbladet, 4.9.2012.
- Lundby, Geir (2002) Livsberättelser och terapi. Om nyskrivning av historier och ett narrativt arbetssätt. Stockholm: Natur och Kultur.

- Mainio, Tapio (2012) Kriitikko mukaan työryhmään muuttamaan lastensuojelua. Helsingin Sanomat, 6.9.2012. <http://www.hs.fi/paivanlehti/kotimaa/Kriitikko+mukaan+ty%C3%B6ryhm%C3%A4%C3%A4n+muuttamaan+lastensuojelua/a1346816184700>. Läst 17.11.2012.
- Mason, Jennifer (2002) Qualitative researching. London: Sage.
- Mezirow, Jack (1990) Fostering critical reflection in adulthood: A guide to transformative and emancipatory learning. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mezirow, Jack & Lehto, Leevi, & Ahteenmäki-Pelkonen, Leena (toim.) (1995) Uudistava oppiminen: Kriittinen reflektio aikuiskoulutuksessa. Helsinki: Mikkor.
- Mezirow, Jack (1995) Kriittinen reflektio uudistavan oppimisen käynnistäjä. Teoksessa Jack Mezirow, Leevi Lehto & Leena Ahteenmäki-Pelkonen (toim.) Uudistava oppiminen: Kriittinen reflektio aikuiskoulutuksessa. Helsinki: Mikkor, 17–37.
- Mezirow, Jack & Associates (2000) Learning as transformation. Critical perspective on a theory in progress. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mezirow, Jack (2000) Learning to Think Like an Adult. Core Concepts of Transformative Theory. In Jack Mezirow & Associates Learning as transformation. Critical perspective on a theory in progress. San Francisco: Jossey-Bass, 3–33
- Milner, Judith & O'Byrne, Patrick (2009) Assessment in social work. New York: palgrave Macmillan.
- Moon, Jennifer (2004) A Handbook of Reflective and Experiential Learning: Theory and Practice. New York: Routledge Falmer.
- Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Mäntysaari, Mikko; Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) (2009) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Nathan, Jack (1993) The battered social worker: a psychodynamic contribution to practice, supervision and policy, Journal of Social Work Practice 7(1), 73–80. Ref. Ruch 2000.
- Natur & Kulturs psykologilexikon (2012) Reflexivitet. <http://www.psykologiguiden.se/www/pages/?Lookup=reflexiv>. Läst 20.10.2012.
- Niiranen- Linkama, Päivi (2005) Sosiaalisen transformaatio sosiaalialan asiantuntijuiden diskurssissa. Psychology and Social Research. Jyväskylä: University Printing House.
- Ojanen, Sinikka (1990) Ohjausprosessi opettajankoulutuksessa. Täydennyskoulutusjulkaisu 5. Lahti: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Payne, Malcolm (2005) Modern social work theory. London: Palgrave Macmillan.
- Perry, William G. Jr. (1970) Forms of Intellectual and Ethical Development in the College Years: A Scheme. Troy, Mo.: Holt, Rinehart & Winston.

- Piaget, Jean (1969) *Judgement and reasoning in the child*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Piaget, Jean (1974) *Stages of intellectual development in the child and adolescent*. I Jean Piaget *The child and reality*. New York: Viking.
- Pirttilä-Backman, Anna-Maija (1993) *The social psychology of knowledge reassessed. Towards a new delineation of the field with empirical substantiation*. Helsinki: Suomalainen tiedeakademia.
- Pirttilä-Backman, Anna-Maija & Kajanne, Anna (2001) "The Development of Implicit Epistemologies During Early and Middle Adulthood". *Journal of Adult Development* 8 (2), 81–97.
- Ponnert, Lina (2007) *Mellan klient och rättssystem. Tvångsvård av barn och unga ur socialsekreterares perspektiv*. Lund dissertations in social work. Lund: Lunds universitet.
- Rojek, Chris & Peacock, Geraldine & Collins, Stewart (1988) *Social work & received ideas*. London: Routledge.
- Ruch, Gillian (2000) Self and social work: towards and integrate model of learning. *Journal of Social Work Practice* 14 (2), 99–112.
- Ruch, Gillian (2005) Relationship– based and Reflective Practice: holistic approaches to contemporary child care social work. *Child and Family Social Work* 10, 111–123.
- Rundell, Hanna (2012) "Ta modell av Lex Bobby". *Hufvudstadsbladet*, 4.9.2012.
- Saarinen, Arttu & Blomberg, Helena & Kroll, Christian (2012) Liikaa vaadittu? Sosiaalityöntekijöiden kokemukset työnsä kuormittavuudesta ja ristiriitaisuudesta Pohjoismaissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (4), 403–418.
- Sackett, David L. & Rosenberg, William M. C. & Gray Muir J. A. & Richardson W. Scott (1996) Evidence based medicine: what it is and what it isn't. *British Medical Journal* 312 (312), 71–72.
- Salo-Lee, Liisa (1996) Kieli, kulttuuri ja viestintä. I boken Liisa Salo-Lee, Raija Malmberg och Raimo Halinoja *Me ja muut. Kulttuurienvälinen viestintä*. Helsinki: YLE-opetuspalvelut.
- Salo-Lee, Liisa & Malmberg, Raija & Halinoja, Raimo (1996) *Me ja muut. Kulttuurienvälinen viestintä*. Helsinki: YLE-opetuspalvelut.
- Savaya, Riki & Gardner, Fiona & Stange, Dorit (2011) Stressful Encounters with Social Work Clients: Descriptions Based on Critical Incidents. *Social Work* 56 (1), 63–71.
- Schön, Donald (1983) *The reflective practitioner: How professionals think in action*. New York: Basic Books.
- Schön, Donald (1987) *Educating the reflective practitioner: Toward a new design for teaching and learning in the professions*. San Francisco Calif: Jossey-Bass.
- Sheldon, Brian & Chilvers, Rupa (2000) *Evidence – based Social Care: A Study of Prospects and Problems*. Lyme Regis: Russell House Publishing.

- Sheppard, Michael (1999) Reflexivity and the development of process knowledge for social work in: ESRC Seminar Series on Theorizing Social Work Research, Seminar 1: What Kinds of Knowledge? Ref. Ruch 2000.
- Sicora, Alessandro (2010) Self – evaluation of Social Work Practice through Reflection on Professional Mistakes. Practice Makes “Perfect”? *Revista de Asistentă Socială* 4, 153– 164.
- Skau, Greta Marie (2007) *Mellan malt och hjälp. Om det flertydiga förhållandet mellan klient och hjälpare.* Malmö: Liber.
- Socialstyrelsen (2012) *Grunderna I BBIC.* <http://www.socialstyrelsen.se/barnochfamilj/bbic/grundernaibbic>. Läst 22.11.2012.
- Spencer, Lyle M. Jr. & Spencer, Signe M. (1993) *Competence at Work: Models for Superior Performance.* New York: Wiley.
- Sundell, Knut & Egelund, Tine (2002) *Barnavårdsutredningar. En kunskapsöversikt.* Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete och Gothia Ab.
- Svenska Akademiens ordlista över svenska språket (1998) *Reflektera.* Falkenberg: Norstedts ordbok.
- Svensson, Kerstin & Johnsson, Eva och Laanemets, Leili (2008) *Handlingsutrymme. Utmaningar i socialt arbete.* Stockholm: Natur och Kultur.
- Talentia (2012) *Mihin työaika riittää sosiaalihuollon avopalveluissa?* <http://www.talentia.fi/files/65/Mitoitus.pdf>. Läst 1.11.2012.
- Taylor, Carolyn & White, Susan (2000) *Practising reflexivity in health and welfare: Making knowledge.* Buckingham: Open University Press
- Thomas, Judith (2004) Using critical incident analysis to promote critical reflection and holistic assessment. In Nick Gould & Mark Baldwin (Ed.) *Social work, critical reflection, and the learning organization.* Burlington, VT: Ashgate, 101–115.
- Thompson, Neil (2005) *Understanding Social Work: Preparing for Practice.* New York: Palgrave Macmillan.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi.* Helsinki: Tammi.
- Tynjälä, Päivi (1999) *Konstruktivistinen oppimiskäsitys ja asiantuntijuuden edellytysten rakentaminen koulutuksessa.* Teoksessa Anneli Eteläpelto & Päivi Tynjälä (toim.) *Oppiminen ja asiantuntijuus. Työelämän ja koulutuksen näkökulmia.* Porvoo: WSOY, 160–179.
- Van Manen, Max (1977) Linking Ways of Knowing and Ways of Being. *Curriculum Inquiry* 6, 205–208. Ref. Ruch 2000.
- Von Glasersfeld, Ernst (1993) Learning and adaptation in the theory of constructivism. *Communication and Cognition* 26, 393–402.
- Vygotsky, Lev (1978) *Mind in society: The development of higher psychological processes.* Cambridge: Harvard University Press.

- Wallén, Göran (1996) Vetenskapsteori och forskningsmetodik. Lund: Studentlitteratur.
- White, Sue & Fook, Jan & Gardner, Fiona (2006) Critical reflection in health and social care. Maidenhead: Open University Press.
- Yip, Kam-Shing (2006) Self – reflection in Reflective Practice: A Note of Caution. British . Journal of Social Work 36, 777–788.
- Yliruka, Laura (2006) Kuvastin. Reflektiivinen itse- ja vertaisarviomenetelmä sosiaalityössä. Helsinki: Stakes.
- Yliruka, Laura & Koivisto, Juha & Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2009) Sosiaalialan työolojen hyvä kehittäminen. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2009:6.
- Young, Richard A. & Collin, Audrey (2004) Introduction: constructivism and social constructionism in the career field. Journal of Vocational Behaviour 64 (3), 373–388.
- Östberg, Francesca & Wåhlander, Eva & Milton, Pia (2000) Barnavårdsutredningar i sex kommuner. En vinjettstudie. CUS-skrift 2000:2. Stockholm: Socialstyrelsen.

BILAGA 1: INFORMATIONSBREV

Informationsbrev

Helsingfors 15.12.2010

Hej!

Jag är magisterstuderande i socialt arbete vid Helsingfors universitet och skriver för tillfället min pro gradu -avhandling, som kommer att behandla *socialarbetarens etiska och reflektiva bedömningar i barnskyddsärenden*.

Mitt syfte är att granska hur socialarbetare gör bedömningar i barnskyddsärenden. Jag är intresserad av i vilken mån de är medvetna om och kan reflektera över sin egen roll som socialarbetare, sina egna utgångspunkter och de premisser enligt vilka de fattar beslut och gör bedömningar. Av intresse är också hur socialarbetare ser på handlingsutrymmet och möjligheten att reflektera i sitt arbete.

Materialet till avhandlingen kommer att insamlas genom semistrukturerade individuella intervjuer med åtta till tio socialarbetare inom barnskyddet. Intervjun, som bandas in, beräknas pågå ungefär en till en och en halv timme. Intervjuerna kunde genomföras i januari 2011, v. 2, 3 eller 4.

Jag hoppas att du i egenskap av socialarbetare inom barnskyddet är intresserad av att delge dina tankar om detta ämne och därmed bidra till forskning och utveckling inom det sociala arbetet. Din medverkan är helt frivillig och du har rätt att avsluta intervjun utan att ange skäl för detta. Dina personuppgifter kommer att behandlas konfidentiellt. Jag kommer inte att ange några namn i min avhandling, på varken personer eller på verksamheter för att anonymiteten skall vara så fullständig som möjligt. Ljudmaterialet kommer att förstöras efter examineringen.

Med vänliga hälsningar

Maria Jakobsson
E-mail: maria.jakobsson@helsinki.fi
Tel.: 050 3580572

Handledare: Synnöve Karvinen-Niinikoski
Tel.: 09 19124569

BILAGA 2: E-POST OM FÖRHANDSINFORMATION

Hej!

Jag har nu sammanställt en blankett för att samla bakgrundsinformation för min undersökning. Jag hoppas att du läser och fyller i denna blankett före intervjun och sedan skickar den elektroniskt till mig. (Efter att du har fyllt i blanketten trycker du på SUBMIT längst ner på sidan).

Adressen till blanketten är: <http://bit.ly/gXl9aU>

Användarnamn: barnskydd

Lösenord: gradu

Tack än en gång för ditt deltagande.

Vi ses nästa onsdag!

Mvh Maria Jakobsson

Hei!

Olen tehnyt lomakkeen taustatietojen keräämiseen tutkimustani varten. Toivon että luet ja

täytät lomakkeen ennen haastattelua, ja lähetät sen elektronisesti minulle. (Kun olet täyttänyt lomakkeen, painat SUBMIT sivun alapuolella).

Lomakkeen osoite: <http://bit.ly/gXl9aU>

Käyttäjätunnus: barnskydd

Salasana: gradu

Kiitos vielä osallistumisestasi!

Nähdään ensi maanantaina!

T. Maria Jakobsson,

BILAGA 3: BLANKETT FÖR FÖRHANDSINFORMATION

Förhandsinformation inför intervju/ Taustatietoa haastattelua varten

Tack för att du är intresserad av att ställa upp på intervju! Jag ber dig läsa och fylla i nedanstående enkät före intervjun. Titeln på pro gradu -avhandlingen är "Socialarbetarens reflektiva och etiska bedömningar i barnskyddsarbetet" och syftet med undersökningen är att granska hur socialarbetare gör bedömningar i barnskyddsärenden. Jag är intresserad av hur medvetna socialarbetare är om sina egna utgångspunkter och hur de reflekterar över de premisser enligt vilka de fattar beslut och gör bedömningar. Av intresse är också i vilken mån socialarbetare upplever att de kan reflektera på sin arbetsplats. Intervjun kommer att bandas in och pågår 1- 1 1/2 timme. Intervjun består av två dilemman, diskussion kring klientsituation i eget arbete och några andra frågor som berör reflektion i arbetet. Deltagandet är frivilligt och du kan när som helst välja att avbryta din medverkan eller lämna en fråga obesvarad. Materialet behandlas konfidentiellt och med respekt. Samtliga informanter avidentifieras och i avhandlingen kommer jag att anonymisera dina svar. I avhandlingen används direkta citat, men inte på ett sådant sätt att det går att läsa ut vem som har sagt vad.

Kiitos kiinnostuksestasi haastatteluita kohtaan! Pyydän sinua täyttämään oheisen lomakkeen ennen haastattelua ja lähettämään sen suoraan minulle. Pro gradu ni otsikko on " Sosiaalityöntekijän reflektiivinen ja eettinen arviointi lastensuojelutyössä". Tutkimuksen tarkoitus on ymmärtää miten sosiaalityöntekijät tekevät päätöksiä lastensuojelussa. Olen kiinnostunut siitä, miten tietoisia sosiaalityöntekijät ovat tavasta, jolla he refleктоivat tekemiään päätöksiä. Lisäksi olen kiinnostunut siitä, missä määrin sosiaalityöntekijät kokevat työympäristönsä tarjoavan näitä reflektointimahdollisuuksia. Haastattelu, joka tallennetaan nauhalle, kestää 1 - 1 1/2 tuntia. Haastattelu koostuu kahdesta dilemmaa, keskustelusta omasta asiakastilanteesta ja muista työn lomassa reflektointia koskevista kysymyksistä. Osallistuminen on vapaaehtoista ja voit milloin tahansa keskeyttää haastattelun tai jättää vastaamatta johonkin kysymykseen. Käsittelen materiaalin luottamuksellisesti. Raportti tulee sisältämään nimettömänä annettuja sitaatteja haastatteluilta henkilöiltä. Kaikki osallistujien tunnistetiedot pidetään salassa.

Namn/Nimi

Email

Ålder/Ikä

Utbildning med relevans för socialt arbete/Sosiaalialan koulutus

Hur länge har du arbetat på din nuvarande arbetsplats? / Kuinka kauan olet työskennellyt nykyisessä työpaikassa?

Tidigare arbetserfarenhet/ Aikaisempi työkokemus Befattning och år / Vakanssi ja vuosi

Förhandsuppgift / Ennakkotehtävä

Fundera på en klientsituation som (i ditt nuvarande eller tidigare arbete i barnskyddet) varit utmanande och där det har känts svårt att fatta "rätt" beslut. Du behöver inte skriva något på förhand, vid behov minnesanteckningar för eget bruk. Under intervjun diskuterar vi och går närmare in på denna händelse.

Pohdi asiakastilannetta (nykyisessä tai aikaisemmassa töissä lastensuojelussa), joka on ollut haastava ja jossa olet kokenut "oikean" päätöksen tekemisen vaikeaksi. Sinun ei tarvitse kirjoittaa mitään etukäteen, ellet halua tehdä muistiinpanoja. Haastattelun aikana tulemme keskustelemaan ja käymään läpi tätä asiakastilannetta.

Submit

BILAGA 4: INTERVJUSCHEMA

Intervjuschema

Vad har lett dig till att bli socialarbetare i barnskyddet?

- a. Vad är intressant/utmanande i ditt arbete?
- b. Vilka beslut bör du fatta i ditt arbete?
- c. Har du med tiden sett förändringar i ditt sätt att fatta beslut?

Fundera på en klientsituation som (i ditt nuvarande eller tidigare arbete i barnskyddet) varit utmanande och där det har känts svårt att fatta "rätt" beslut.

- a. Ge en kort beskrivning av situationen, vad hände, vem var involverad och var hände det?
- b. Beskriv vad du gjorde och vad du fick för respons av de andra.
- c. Vad var det som gjorde situationen svår och utmanande?
  - i. Kunde du ha valt något annat handlingssätt i den här situationen?
  - ii. Varför var de andra alternativen inte lika bra?
- d. Hur kan olika värderingar eller kulturella skillnader ha inverkat på situationen?
  - i. Klientens/ dina egna värderingar
- e. Vad lärde du dig av den här situationen?
- f. Sammanfatta din beslutsfattarprocess mera konkret. Hur kommer man fram till ett bra beslut? Föreställ dig att du beskriver processen för en ny socialarbetare som sedan tidigare inte vet något om den här situationen.

Dilemman

Vi kommer härnäst att tala om ett par teman som är relevanta för socialt arbete. Det viktigaste är inte *hur mycket information* du har om ett ämne, utan *hur du tänker* kring ämnet. Jag kommer att ställa samma frågor efter varje dilemma. Efter att du läst dilemman, får du tänka på det ett par minuter och därefter kommer vi att tala om det. Frågorna är influerade av King & Kitcheners modell och det andra dilemman finns i Erik Blennbergers etikbok.

Adoption av omhändertagna barn?

Det har förts diskussion om möjligheten att adoptera bort omhändertagna barn som bor i familjehem eller fosterhem mot föräldrarnas vilja. Förespråkarna lyfter fram barnsrät-

tighet att växa upp under trygga och stabila familjeförhållanden utan rädsla och oro över att allt kan förändras. Andra anser däremot att de biologiska banden är viktiga och att man borde jobba aktivt för att barnen skall kunna återvända till sina biologiska föräldrar.

Skall socialarbetare utfärda falskt intyg?

En socialarbetare får via en skolkurator på en gymnasieskola kontakt med en 16-årig flicka, vars familj härstammar från ett land i Mellanöstern. Flickan har kontaktat kuratoren eftersom hennes föräldrar misstänker att hon har haft samlag med en pojke. Föräldrarna är av den uppfattningen att flickan inte får ha samlag innan hon är gift och kräver att flickan skall undersökas av en gynekolog för att bevisa att hon är oskuld. Vid socialarbetarens samtal med flickan framkommer att hon lever under hot om bestraffningar om det uppdagas att hon varit tillsammans med en pojke. Flickan vill nu att socialarbetaren hjälper henne så att hon kan få ett intyg på att hon är oskuld. Visserligen är hon inte oskuld, men det avgörande är att hon kan visa ett sådant intyg för sin familj. Hon menar att hon annars kan råka mycket illa ut.

Finns det akuta situationer när det kan vara rätt att utfärda ett falskt intyg eller skall man generellt säga ”aldrig ett falskt intyg”, hur allvarlig situationen än är?

- a. Vad anser du om dehär påståendena?
- b. Vilka faktorer bör beaktas?
- c. Varför är det viktigt att människor talar sanning?

Om personen tar ställning:

1. Hur kom du fram till den här slutsatsen?
2. Hur vet du att det är som du påstår? På vad baserar du din åsikt?
3. Är du säker på att din ståndpunkt är den rätta? Hur kan du vara säker?
4. Kan du föreställa dig att dina kollegor har en annan åsikt. Kan de övertyga dig om att de har rätt? Vad skulle kunna förändra ditt resonemang?
5. Hur kommer det sig att olika socialarbetare och andra professionella har olika synpunkter kring detta samma tema

Om personen inte tar ställning:

1. Vad beror det på att du inte kan ta ställning för den eller den andra åsikten i den här situationen?
2. Tror du att du i något sammanhang kan säga vilken av dem som är bättre?
3. Under vilka förutsättningar skulle du kunna ta ställning för endera ståndpunkten?
  - a. Vilka följder har valet av ettdera alternativet?
4. Hur kommer det sig att olika socialarbetare och andra professionella har olika synpunkter kring detta tema?

På vilket sätt stöder/hindrar din arbetsplats självständigt beslutsfattande?

- a. Upplever du att du har tillräckligt med utrymme för att fatta beslut om vad som borde göras?
- b. Vilka värden eller perspektiv borde enligt dig styra agerandet i barnskyddsarbetet?
- c. Vad skulle du göra om du hade fria händer och fick göra som du vill?

I vilken mån har du möjlighet att reflektera, framföra dina åsikter och dela dina arbetserfarenheter med dina kollegor och din chef?

- a. Hurudant stöd får du från din arbetsgemenskap i ditt eget klientarbete och beslutsfattande?
- b. Finns det specifika forum (t.ex. handledning eller utvecklingssamtal), där du anser dig få mer utrymme till att reflektera?

Vilken betydelse tycker du att reflektion har i socialt arbete/på din arbetsplats?

Hur har du upplevt den här intervjun?

- a. Har du lärt dig något?
- b. Har du tidigare i din karriär stött på motsvarande frågeställningar och problem? Påminner frågorna om tidigare upplevelser?
- c. Finns det ännu något som du skulle vilja tillägga om det här temat?

Tack!

Jag önskar att du inte diskuterar frågorna med dina kollegor förrän alla intervjuer är gjorda.

BILAGA 5: KATEGORISERING AV KODER VID INNEHÅLLSANA- LYS

Viktiga utgångspunkter och perspektiv i barnskyddet

Barnperspektiv	26
Lagen	31
Bemötandet	29
Bl.a. Mod, jämställdhet, respekt, lyssna, stöda, provocera, övertyga	

Faktorer som inverkar på arbetet och besluts- fattandet

Yttre faktorer

Anhörigas inverkan	37
Avsaknad av stödformer/verktyg	10
Bristande kunskap	4
Byte av socialarbetare	7
Kulturella skillnader	12
Samarbetspartners och andra aktörer	19
Samhället	1
Socialarbetares olikheter	10
Tidsbrist och arbetsmängd	20

Inre faktorer

Ansvar	12
Arbetserfarenhet	9
Att samla bevis	11
Delar/helhet	4
Gränssättning	4
Inga färdiga lösningar/Unika situatio- ner	11
Makt	4
Osäkerhet	11
Otillräcklighet	3
Självständighet	15
Tolkning	6
Underliggande värderingar	7
Vad är ett gott föräldraskap?	11
Önskan om mera fokus på	5
Önskan om mera färdiga riktlinjer	5

Definition av reflektion

Reflektion	29
Utveckling	4

Möjlighet till stöd och reflektion

Arbetspar	15
Förmannen	14
Spegelmetoden	7
Stöd	9
Teamet	25

Upplevelse av intervju

12